

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ
ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ**

Ιωάννα - Χρυσούλα Σωτηριάδου, Α.Μ.: 292

Κωνσταντίνα Ράγγα, Α.Μ.: 280

Βασιλική Καραβίδα

Επίκουρος καθηγήτρια

Ιωάννινα, Ιανουάριος, 2021

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΤΜΗΜΑ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ
ΗΛΙΚΙΑ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΕΚΜΑΘΗΣΗΣ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ
ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΡΩΙΜΗ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ**

Ιωάννα - Χρυσούλα Σωτηριάδου, Α.Μ.: 292

Κωνσταντίνα Ράγγα, Α.Μ.: 280

Βασιλική Καραβίδα

Επίκουρος καθηγήτρια

Ιωάννινα, Ιανουάριος, 2021

**THE HOME LEARNING ENVIRONMENT AND ITS IMPACT IN
EARLY CHILDHOOD**

Εγκρίθηκε από τριμελή εξεταστική επιτροπή

Ιωάννινα, 2021

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

1. Επιβλέπουσα καθηγήτρια

Βασιλική Καραβίδα,
Επίκουρος καθηγήτρια

2. Μέλος επιτροπής

Ελένη Τύμπα,
Επίκουρος καθηγήτρια

3. Μέλος επιτροπής

Ελένη Κανελλοπούλου
Πανεπιστημιακή Υπότροφος

Η Πρόεδρος του Τμήματος

Ελένη Αρετούλη

Αναπληρώτρια καθηγήτρια

Υπογραφή

© Σωτηριάδου Ιωάννα - Χρυσούλα, Ράγγα Κωνσταντίνα, 2020.

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Δήλωση μη λογοκλοπής

Δηλώνουμε υπεύθυνα και γνωρίζοντας τις κυρώσεις του Ν. 2121/1993 περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας, ότι η παρούσα πτυχιακή εργασία είναι εξ ολοκλήρου αποτέλεσμα δικής μας ερευνητικής εργασίας, δεν αποτελεί προϊόν αντιγραφής ούτε προέρχεται από ανάθεση σε τρίτους. Όλες οι πηγές που χρησιμοποιήθηκαν (κάθε είδους, μορφής και προέλευσης) για τη συγγραφή της περιλαμβάνονται στη βιβλιογραφία.

Σωτηριάδου Ιωάννα - Χρυσούλα

Ράγγα Κωνσταντίνα

Υπογραφή

Υπογραφή

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Με την ολοκλήρωση της πτυχιακής μας εργασίας θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε την επιβλέπουσα καθηγήτρια κα. Καραβίδα Βασιλική για την πολύτιμη βοήθειά της, την υπομονή της και τη σαφή καθοδήγηση που μας προσέφερε όλο αυτό το διάστημα.

Επιπλέον, οφείλουμε να ευχαριστήσουμε τους γονείς μας για την εμπιστοσύνη που μας έδειξαν καθώς και την υποστήριξη που μας παρείχαν όλα αυτά τα χρόνια για την ολοκλήρωση των σπουδών μας.

Είναι χρέος μας να απευθύνουμε τις ευχαριστίες μας στους ανθρώπους που συμμετείχαν στην έρευνά μας, αφιερώνοντας χρόνο στη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων μας.

Τέλος, επιθυμούμε να ευχαριστήσουμε τους καθηγητές του τμήματός μας, που με τις συμβουλές τους μας ώθησαν στην εκπλήρωση των στόχων μας.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το οικιακό περιβάλλον μάθησης (Home Learning Environment), θεωρείται το σπουδαιότερο πλαίσιο ανάπτυξης του παιδιού. Το σπίτι αποτελεί το πρωταρχικό μέρος στο οποίο το παιδί θα ξεκινήσει να αλληλεπιδρά με τους γονείς τους και να αποκτά εμπειρίες, μέσα από ποιοτικές δραστηριότητες που του παρέχουν ευκαιρίες για μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα.

Σκοπός: Η συγκεκριμένη εργασία εκπονήθηκε με σκοπό να παρουσιάσει την σημαντικότητα του οικιακού περιβάλλοντος και των μαθησιακών δραστηριοτήτων στην ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού, αναδεικνύοντας τον εξέχοντα ρόλο που διαδραματίζουν οι γονείς.

Μεθοδολογία: Για την υλοποίηση της παρούσας εργασίας, διεξήχθη έρευνα μέσω ερωτηματολογίου που διανεμήθηκε σε γονείς παιδιών σε παιδικούς σταθμούς.

Αποτελέσματα: Το περιβάλλον του σπιτιού πράγματι επιδρά άμεσα στους τομείς ανάπτυξης του παιδιού. Οι γονείς όσο περισσότερο ποιοτικό χρόνο αφιερώνουν για να συμμετέχουν σε παραγωγικές δραστηριότητες με τα παιδιά τους, είτε εντός, είτε εκτός σπιτιού, τόσο πιο ποικίλες ευκαιρίες μάθησης τους προσφέρουν. Η πρώιμη παιδική ηλικία είναι η καταλληλότερη περίοδος για το παιδί να λάβει γνώσεις, εμπλουτίζοντας και δομώντας τα ανοιχτά παράθυρα του εγκεφάλου του. Τα μαθησιακά περιβάλλοντα που ζει και αναπτύσσεται, είναι πλούσια από εφόδια χρήσιμα για την πορεία του. Σε περιπτώσεις που υπάρχουν μειονεκτήματα μέσα σε αυτά, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα έχει καίριες συνέπειες.

Συμπεράσματα: Παρά τις αυξημένες απαιτήσεις της ζωής, πολλοί γονείς επενδύουν τον χρόνο τους πραγματοποιώντας παραγωγικές δραστηριότητες με τα παιδιά τους στο σπίτι. Οι επιδράσεις είναι ήδη ορατές από την προσχολική ηλικία και ακολουθούν το παιδί σε όλη την διάρκεια του βίου του.

Λέξεις/Κλειδιά: Μαθησιακό περιβάλλον σπιτιού, δραστηριότητες, γονείς, παιδί.

ABSTRACT

This paper examines the Home Learning Environment (H.L.E), which is considered as the most important context of child development. It constitutes the first place where children begin to interact with their parents and gain experiences through learning activities, that can help them develop a well-rounded personality.

Purpose: The purpose of this paper is to show the importance of the home learning environment and learning activities in the comprehensive development of children, emphasizing the prominent role of parents in their children's development.

Methodology: For the implementation of this essay, a survey was conducted through a questionnaire, which was distributed to parents of children in kindergartens.

Results: It has been proven that the home learning environment has a direct impact on a child's areas of development. The more quality time parents dedicate to engaging in productive activities with their children, either inside or outside home, the more varied learning opportunities they offer to their children. Early childhood is the most appropriate period for children to acquire knowledge, by enriching and structuring their open brain windows. The learning environments in which children live and develop are rich in tools that are useful for their course. In case that these environments present disadvantages, they will most certainly have serious consequences to the children's development.

Conclusions: Despite the increased life demands, many parents invest time in productive activities with their children at home. The effects are already visible from the preschool age and accompany children throughout their lives.

Keywords: (H.L.E) Home Learning Environment, activities, parents, children.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	xvi
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	xvii
ABSTRACT	xv
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	xvi
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ.....	xix
ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ	xx
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	xxi
1. Κοινωνικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας.....	1
1.1. Ιστορική ανάδρομη	1
1.2. Θεωρητικά και εμπειρικά μοντέλα	2
1.2.1. Θεωρία οικολογικών συστημάτων	3
1.2.2. Κοινωνικο-κονστροκτιβιστική θεωρία	4
1.3. Μαθησιακά περιβάλλοντα	6
1.3.1. Οικογένεια.....	7
1.3.2. Παιδικός σταθμός.....	7
1.3.3. Φίλοι-Γειτονιά.....	10
2. Οικογενειακό πλαίσιο.....	15
2.1 Το περιβάλλον μάθησης στο σπίτι.....	15
2.2 Η σημασία του HLE	16
2.3 Γονείς-Μαθησιακό περιβάλλον σπιτιού (HLE).....	17
2.3.1 Πατέρας.....	18
3.3.2 Μητέρα.....	19

3.3.3 Αδέρφια	22
2.4 Παππούδες και γιαγιάδες	24
2.5 Νταντά και εξωοικογενειακοί φροντιστές	26
3. Παράγοντες.....	28
3.1 Κοινωνικοοικονομική κατάσταση (SES)	28
3.2 Η καλή ποιότητα του HLE.....	30
3.3 Εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες με χαμηλότερα εισοδήματα	31
3.4 Προγράμματα παρεμβάσεων	31
4. Επιδράσεις του HLE στην ανάπτυξη του παιδιού	34
4.1 Μαθησιακό περιβάλλον σπιτιού και ακαδημαϊκά αποτελέσματα	34
4.2 Γνωστική και κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη	36
4.2.1. Γνωστική ανάπτυξη.....	37
4.2.2. Κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη	38
4.3 Λεκτική ανάπτυξη-Επικοινωνία	40
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ	42
Στόχος	42
Μεθοδολογία.....	42
Εργαλεία.....	42
Δείγμα.....	42
Διαδικασία.....	42
Αποτελέσματα.....	43
Συζήτηση	50
Συμπεράσματα	53
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	54

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	58
---------------------------	-----------

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ/ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1.1 Αναπαράσταση θεωρίας οικολογικών συστημάτων Bronfenbrenner.....	15
Εικόνα 1.2 Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης Vygotsky.....	17
Δημογραφικά Χαρακτηριστικά	43
Ανάγνωση πρώτου βιβλίου.....	44
Ενασχόληση με αριθμούς και μέτρημα	45
Ενασχόληση με γράμματα και αλφάβητο	45
Ενασχόληση με τραγούδια και ποιήματα	46
Συχνότητα ενασχόλησης με τη ζωγραφική	47
Ενασχόληση με tablet και Η/Υ	47
Παιχνίδι με υλικά που λερώνουν.....	48
Συχνότητα ενασχόλησης με εξωτερικές δραστηριότητες	49
Συχνότητα επισκέψεων σε βιβλιοθήκη	49
Επίσκεψη σε μουσεία	50

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

HLE.....	Home Learning Environment
ZPD.....	Zone of Proximal Development
ECEC.....	Early Childhood Education and Care
DEC-RP.....	Division for Early Childhood-Recommended Practices
SES.....	Socioeconomic Status
ROSPA.....	The Royal Society for the Prevention of Accidents
NICHD- ECCRN.....	National Institute Of Child Health And Human Development - Early Child Care Research Network
EHS.....	Early Head Start

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ζωή ενός ανθρώπου διαμορφώνεται με βάση τις εκάστοτε οικονομικές, πολιτισμικές, κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες διαβίωσης. Σε μεγάλο βαθμό, καθορίζεται από τα πλαίσια μέσα στα οποία μεγαλώνει και εισέρχεται σταδιακά από παιδί. Σύμφωνα με το βιο-οικολογικό μοντέλο ανθρώπινης ανάπτυξης, τα χαρακτηριστικά αυτών των πλαισίων καθώς και ο τρόπος με τον οποίο τα διαμορφώνει το παιδί διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην προσωπικότητα του. Στα πρώτα χρόνια της ζωής ενός παιδιού, η οικογένεια είναι το πιο σπουδαίο μαθησιακό περιβάλλον και οι ενέργειες που πραγματοποιούνται σε αυτή, όπως δραστηριότητες ή αλληλεπιδράσεις, είναι ουσιαστικοί κινητήρες της ανάπτυξης του (Linberg, 2020).

Η οικογένεια θεωρείται ο πυρήνας αποτελούμενος από τους γονείς και στο κέντρο του τοποθετείται το παιδί. Οι γονείς έχουν τον σπουδαιότερο ρόλο να μεταδώσουν στο παιδί αρχές και αξίες που θα το καθοδηγούν εφ' όρου ζωής. Το παιδί με τη βοήθεια των γονιών του, τόσο μέσα στην οικογένεια, όσο και έξω από αυτή, αλληλεπιδρά με άλλα άτομα, ακούει ήχους, βλέπει πράγματα, αγγίζει αντικείμενα, παίζει με παιχνίδια, ξεφυλλίζει βιβλία, επισκέπτεται μέρη, με λίγα λόγια διαρκώς μαθαίνει. Όλες αυτές οι εμπειρίες, με πομπό κυρίως τους γονείς και αποδέκτη το παιδί θα το βοηθήσουν να αντιληφθεί πως είναι φτιαγμένος ο κόσμος γύρω του. Συγκεκριμένα, αυτό το σύνολο δραστηριοτήτων, δημιουργούν το Home Learning Environment, δηλαδή το οικιακό περιβάλλον μάθησης που έχει σκοπό να επιτύχει την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών.

Οι γονείς οφείλουν να συμμετέχουν σε παραγωγικές και εποικοδομητικές δραστηριότητες με τα παιδιά τους, μάλιστα όχι μόνο κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας, που σαφώς οι επιλογές είναι πολλαπλές και πιο σύνθετες, αλλά ήδη από τη βρεφική περίοδο. Ο συνδυασμός της οικογένειας και των εξωτερικών παραγόντων μπορούν να επιφέρουν αξιόλογες ευκαιρίες μάθησης για το παιδί. Ωστόσο, κάτι τέτοιο προϋποθέτει ότι το παιδί μεγαλώνει σε ένα ασφαλές και πλούσιο σε ερεθίσματα περιβάλλον. Ένα μειονεκτικό περιβάλλον γεμάτο εμπόδια, δυσκολίες και δεσμεύσεις είναι πολύ πιθανόν να σταθεί ως φράχτης στη σχέση του με τη μάθηση.

Η παρούσα πτυχιακή εργασία οργανώνεται σε δυο μέρη. Στο πρώτο μέρος επιχειρούμε μια θεωρητική προσέγγιση. Ειδικότερα, βασίζεται σε μια βιβλιογραφική ανασκόπηση για τη συλλογή πληροφοριών, σχετική με το θέμα μας. Πιο αναλυτικά, στο πρώτο κεφάλαιο, παρουσιάζονται θεωρητικά και εμπειρικά μοντέλα μάθησης του παιδιού καθώς και τα

μαθησιακά περιβάλλοντα ανάπτυξης του. Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύεται το κεντρικό μας θέμα, το περιβάλλον μάθησης στο σπίτι και η συμβολή τού κάθε ατόμου ξεχωριστά - εντός και εκτός οικογενείας - στη μάθηση του παιδιού. Στη συνέχεια, στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται αναφορά στους παράγοντες, τα εμπόδια καθώς και στα προγράμματα αντιμετώπισης αυτών. Παρακάτω, το τέταρτο κεφάλαιο, αναφέρεται στις επιδράσεις του οικιακού περιβάλλοντος στους τομείς ανάπτυξης του παιδιού.

Το δεύτερο μέρος της εργασίας μας συνιστά το ερευνητικό κομμάτι. Συγκεκριμένα, αναφέρονται το δείγμα, τα μέσα και τα υλικά της έρευνας καθώς και η διαδικασία που ακολουθήθηκε για να διεξαχθεί. Συνεχίζοντας, αναλύονται τα αποτελέσματα και παρατίθεται η συζήτηση. Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της που διαπιστώθηκαν μέσα από την έρευνά μας.

Ο σκοπός της εργασίας μας είναι διπλός. Αφενός στο θεωρητικό μέρος, να παρουσιάσει τη σημαντικότητα του οικιακού περιβάλλοντος και των μαθησιακών δραστηριοτήτων, με έμφαση στο ρόλο των γονέων, αφετέρου με την έρευνα μας να διερευνηθεί το παρών οικιακό μαθησιακό περιβάλλον και κατά πόσο οι γονείς υποστηρίζουν την μάθηση των παιδιών τους στην προσχολική ηλικία.

1. Κοινωνικό πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας

Οι άνθρωποι από τη στιγμή που γίνονται γονείς αυτόματα φροντίζουν και καλύπτουν τις ανάγκες των παιδιών τους. Με την πάροδο των χρόνων, οι γονείς αποκτούν ολοένα και περισσότερες γνώσεις σχετικά με την ανάπτυξη του παιδιού. Κατά συνέπεια δίνουν μεγαλύτερη βάση στην δημιουργία ενός οικιακού περιβάλλοντος, μέσα στο οποίο το παιδί εξερευνά και μαθαίνει, με τη βοήθεια των γονιών του, πράγμα το οποίο επιβεβαιώνεται από μελέτες που έχουν πραγματοποιηθεί κατά καιρούς.

1.1. Ιστορική ανάδρομη

Το περιβάλλον μάθησης στο σπίτι όπως ο αλφαριθμητισμός, η αριθμητική και το υποστηρικτικό κλίμα στα προσχολικά χρόνια είναι σημαντικό για τη μετέπειτα ανάπτυξη και επιτυχία στο σχολείο (Kluczniok, 2017). Το περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι (HLE) έχει μελετηθεί ως επί το πλείστον στο πλαίσιο της αναπτυξιακής ψυχολογίας ως σημαντικός παράγοντας που επηρεάζει τη γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη στην πρώιμη παιδική ηλικία (Toth et al., 2019).

Τα τελευταία χρόνια μεγαλώνει όλο και πιο πολύ το ενδιαφέρον της εκπαιδευτικής κοινότητας και των ακαδημαϊκών ερευνητών για την ποιότητα των οικιακών μαθησιακών περιβαλλόντων (Aslanidou, 2019).

Ήδη από τη δεκαετία του 1960 και συγκεκριμένα το 1966, ο Durkin και άλλοι ερευνητές αναφέρθηκαν στο σημαντικό ρόλο που έχει το οικιακό περιβάλλον για την ανάπτυξη του γραμματισμού των παιδιών (Breiner et al., 2016). Το 1986, οι Mason και Allen κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το υλικό ανάγνωσης και η αφήγηση μιας καθημερινής ιστορίας διαμορφώνουν την πρώιμη παιδεία. Ταυτόχρονα, η ποιότητα και η ποσότητα των αλληλεπιδράσεων μεταξύ γονέα-παιδιού συμβάλλουν καθοριστικά σε αυτή. Ομοίως, το 1998, οι Zellman και Waterman, διαπίστωσαν ότι η αλληλεπίδραση γονέα-παιδιού είναι πιο σημαντική από άλλες οικογενειακές μεταβλητές για την επιτυχία των παιδιών στο δημοτικό, στον τομέα της ανάγνωσης και των μαθηματικών (Melhuish et al., 2008).

Παρόμοια συμπεράσματα προκύπτουν και για τα παιδιά της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Το 1996 στις Ηνωμένες Πολιτείες, οι Siu-Chu και Willms, διαπίστωσαν ότι η συμμετοχή

των γονέων και κατ' επέκταση η αλληλεπίδραση τους είναι πολύ σημαντική, καθώς συνδέεται με το ακαδημαϊκό επίτευγμα πέραν των επιδράσεων των οικογενειακών δημογραφικών στοιχείων. Κατ' αντιστοιχία, στο Ηνωμένο Βασίλειο το 1999, οι Feinstein και Symons, διαπίστωσαν ότι οι δείκτες που αφορούσαν το ενδιαφέρον και τη συμμετοχή των γονέων στη μάθηση των παιδιών ήταν πιο σημαντικοί για την πρόβλεψη του ακαδημαϊκού επιτεύγματος στην ηλικία των 16, σε σχέση με τη γονική εκπαίδευση και η κοινωνική τους τάξη (Melhuish et al., 2008).

Κατά την πρώτη δεκαετία περίπου της νέας χιλιετίας (2000), τα ευρήματα αποκαλύπτουν ότι οι γονείς που προσέφεραν στα παιδιά διεγερτικό και ποικίλο HLE στα πρώτα χρόνια, ήταν πιο πιθανό να συνεχίσουν να παρέχουν πλούσιο περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι, όταν τα παιδιά ήταν μεγαλύτερα. Μέσα στα χρόνια, οι μαθησιακές εμπειρίες των παιδιών στο σπίτι ποικίλλουν μπορούν να εντοπιστούν διαφορετικές ομάδες παιδιών βάσει μιας τέτοιας διαχρονικής προοπτικής (Lehrl et al., 2020).

Τις τελευταίες τρεις δεκαετίες, ένας μεγάλος αριθμός μελετών ανέφεραν με έγκυρα στοιχεία, ότι το περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι (HLE) είναι ένας σημαντικός παράγοντας πρόβλεψης για τις διαφορές που θα υπάρχουν μεταξύ των παιδιών στην ακαδημαϊκή και κοινωνική τους ανάπτυξη. Παράλληλα, τόνισαν ότι η συμμετοχή των παιδιών σε μαθησιακές δραστηριότητες, η ποιότητα των αλληλεπιδράσεων γονέα-παιδιού και η διαθεσιμότητα εκπαιδευτικού υλικού είναι τρία βασικά χαρακτηριστικά του οικιακού μαθησιακού περιβάλλοντος που βοηθούν στη στήριξη της εκπαιδευτικής ανάπτυξης των παιδιών (Lehrl et al., 2020).

Μέχρι και σήμερα, όλα τα παραπάνω ευρήματα έχουν την ίδια ισχύ. Συγκεκριμένα, είναι σαφές ότι οι παράγοντες που χρήζουν ιδιαίτερης σημασίας για το HLE, είναι η συχνότητα των κοινών δραστηριοτήτων μεταξύ γονέα-παιδιού που προσφέρουν ερεθίσματα στα παιδιά και η ποιότητα της συμπεριφοράς στις αλληλεπιδράσεις τους. Επομένως, ο εμπλουτισμός του HLE από νωρίς φαίνεται να είναι πολύ σημαντικός (Linberg et al., 2020).

1.2. Θεωρητικά και εμπειρικά μοντέλα

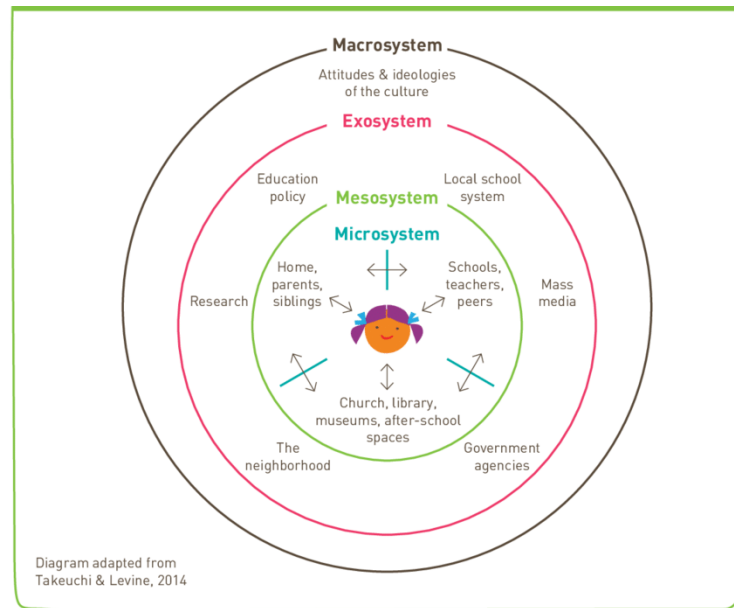
Πολλοί θεωρητικοί έχουν ασχοληθεί κατά καιρούς με τη γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, τον τρόπο με τον οποίο μαθαίνει και εξελίσσεται μέσα από το στενό

οικογενειακό αλλά και το ευρύτερο περιβάλλον του. Δύο από τους σημαντικότερους επιστήμονες που ανέπτυξαν θεωρητικά και εμπειρικά μοντέλα σχετικά με τον “κόσμο του παιδιού”, είναι ο Urie Bronfenbrenner με τη «Θεωρία οικολογικών συστημάτων» και ο Lev Vygotsky με την «Κοινωνικο-κονστрукτιβιστική θεωρία».

1.2.1. Θεωρία οικολογικών συστημάτων

Στην δεκαετία του 1970, ο Urie Bronfenbrenner ανέπτυξε τη θεωρία των οικολογικών συστημάτων και σημείωσε ότι «η οικογένεια είναι το πιο αποτελεσματικό και οικονομικό σύστημα για την ανατροφή και τη διατήρηση της ανάπτυξης του παιδιού» (Melhuish & Merwe, n.d.). Τα παιδιά μεγαλώνουν και μαθαίνουν σε ένα πολύπλοκο αλληλένδετο ιστό σχέσεων, εμπειριών και περιβαλλόντων. Ο Bronfenbrenner δημιούργησε ένα καινοτόμο και ισχυρό επιχείρημα: η πλήρης κατανόηση της ανθρώπινης ανάπτυξης πέρα από τις απλές σχέσεις μεταξύ των παιδιών και του άμεσου περιβάλλοντος ή των φροντιστών τους. Εξέτασε, επίσης, τα ευρύτερα περιβάλλοντα στα οποία ζουν τα παιδιά και τα επηρεάζουν έμμεσα. Η θεωρία των οικολογικών συστημάτων αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για ερευνητές και επαγγελματίες (McClure et al., 2017).

Η προσέγγιση του Bronfenbrenner αναφέρεται στην ανάπτυξη των παιδιών μέσα σε ένθετα συστήματα επιρροής. Τα συστήματα αυτά παρουσιάζονται ως ένα σύνολο ομόκεντρων κύκλων τοποθετώντας το παιδί στο κέντρο. Όπως φαίνεται στην εικόνα 1, ο πρώτος κύκλος είναι το μικροσύστημα που περιλαμβάνει τα περιβάλλοντα άμεσης σχέσης με το παιδί. Πιο συγκεκριμένα, εμπεριέχει το σπίτι, την τάξη, την εκκλησία καθώς και άλλες τοπικές κοινότητες. Ο επόμενος κύκλος ονομάζεται μεσοσύστημα, το οποίο αναγνωρίζει τις σχέσεις μεταξύ των περιβαλλόντων του μικροσυστήματος. Για παράδειγμα, η επιρροή του σχολείου στην οικογενειακή ζωή του παιδιού και αντίστροφα, ή η σχέση μεταξύ οικογένειας και φίλων. Στη συνέχεια, βρίσκεται το εξωσύστημα που περιλαμβάνει τις κοινωνικές δομές και τους θεσμούς, χωρίς να περιέχουν ενεργά το παιδί αλλά μπορούν άμεσα ή έμμεσα να το επηρεάσουν. Παραδείγματα αυτού του συστήματος είναι οι κυβερνητικές πολιτικές ή η γειτονιά. Τέλος, ο εξωτερικός κύκλος είναι το μακροσύστημα που εμπεριέχει τις αξίες και τις ιδεολογίες του πολιτιστικού πλαισίου και διαμορφώνουν το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει το παιδί (McClure et al., 2017).

Εικόνα 1: Αναπαράσταση θεωρίας οικολογικών συστημάτων Bronfenbrenner. (Takeuchi & Levine, 2014, μέσα στο McClure et al., 2017).

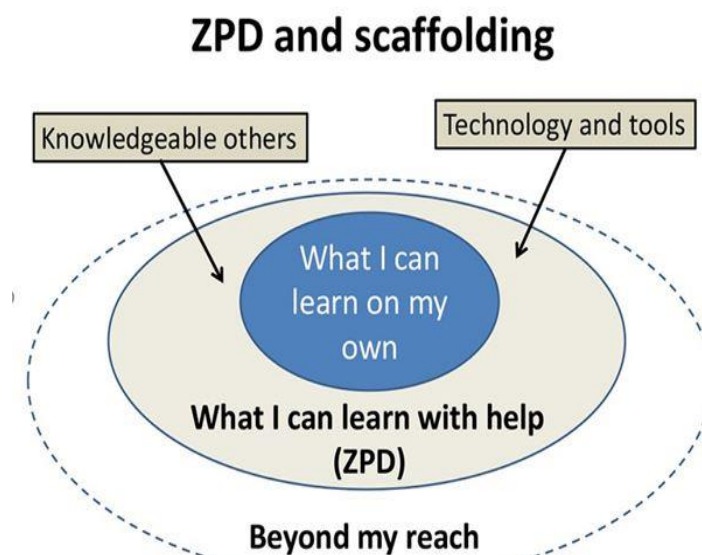
1.2.2. Κοινωνικο-κονστροκτιβιστική θεωρία

Ο Ρώσος ψυχολόγος, Vygotsky ανέπτυξε θεωρίες, κάποιες από τις οποίες αφορούν τους τρόπους με τους οποίους μαθαίνει ένα άτομο. Μια από αυτές είναι η κοινωνικο-κονστροκτιβιστική θεωρία (1969), η οποία υποδηλώνει ότι τα παιδιά αποκτούν ενεργά υψηλότερες γνωστικές δεξιότητες, υποστηριζόμενα από ένα πιο έμπειρο άτομο στη «Ζώνη Εγγύς Ανάπτυξης» (ZPD) (Lehrl et al., 2019). Αυτή είναι μια σημαντική έννοια που σχετίζεται με τη διαφορά μεταξύ τού τι μπορεί να καταφέρει ένα παιδί ανεξάρτητο και τι μπορεί να επιτύχει με την καθοδήγηση και την ενθάρρυνση από έναν ενήλικο (McLeod, 2018). Σύμφωνα με αυτό, το κεντρικό πρόσωπο που έχει αναλάβει τη φροντίδα πρέπει να προωθεί το παιδί πέραν του εκάστοτε γνωστικού του επιπέδου (Lehrl et al., 2019).

Ο Vygotsky υποστήριξε ότι μόλις εισέλθουν νέα στοιχεία στο σύστημα του ανθρώπου, το επηρεάζουν γενικά, καθώς και όλα τα στοιχεία αυτού ανάλογα. Για παράδειγμα, μόλις το παιδί μάθει τη γλώσσα, οι ψυχολογικές του λειτουργίες αποκτούν σημειολογία (αποθηκεύονται στο μυαλό ορισμένες σημασίες και σύμβολα), η οποία μεσολαβεί και έτσι αλλάζει η ποιότητα τους, με αποτέλεσμα να γίνονται υψηλότερες οι ψυχολογικές λειτουργίες. Αυτή η αρχή ήταν απαραίτητη για τον Vygotsky, ο οποίος υποστήριξε ότι η δομή του νου ενός παιδιού δεν μπορεί να γίνει κατανοητή με την έρευνα του νου ενός ενήλικα (Vasileva et al., 2019).

Τα παιδιά είναι ικανά να εσωτερικεύσουν πτυχές των γονικών αξιών και προσδοκιών (έμμεσα από τις δραστηριότητες που συμβαίνουν στο σπίτι) καθώς διαμορφώνουν μια αυτό-έννοια του εαυτού τους ως μαθητευόμενοι. Μια τέτοια προοπτική είναι σύμφωνη με την παραπάνω θεωρία του Vygotsky ότι τα παιδιά πετυχαίνουν υψηλότερες ψυχολογικές διαδικασίες μέσω του κοινωνικού τους περιβάλλοντος και συγκεκριμένα με την καθοδήγηση των ενηλίκων που λειτουργούν μέσα στη «Ζώνη Εγγύς Ανάπτυξης» (ZPD) ενός παιδιού. Επιπλέον, ενισχύει την ιδέα ότι τα παιδιά αποκτούν γνωστικές δεξιότητες, όπως ο αλφαριθμητισμός, μέσω αλληλεπίδρασης με άλλους που βοηθούν και ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους (Melhuish et al., 2008). Ο Vygotsky (1978) βλέπει τη ζώνη εγγύς ανάπτυξης ως την περιοχή όπου πρέπει να δοθούν οι περισσότερες ευαίσθητες οδηγίες, οι οποίες επιτρέπουν στο παιδί να αναπτύξει δεξιότητες που έχει και στη συνέχεια θα μπορέσει να τις χρησιμοποιήσει μόνο του, αναπτύσσοντας υψηλότερες ψυχικές λειτουργίες (McLeod, 2018).

Επιπρόσθετα, σε μελέτη που διεξήγαγε ο Freund (1990), διαπίστωσε ότι όσα παιδιά είχαν εργαστεί στο παρελθόν με τη μητέρα τους (ZPD) παρουσίασαν μεγαλύτερη βελτίωση σε σχέση με τα υπόλοιπα παιδιά. Το συμπέρασμα είναι ότι η καθοδηγούμενη μάθηση στο ZPD οδήγησε σε μεγαλύτερη κατανόηση / απόδοση των παιδιών (McLeod, 2018).

Εικόνα 2: Ζώνη Επικείμενης Ανάπτυξης Vygotsky (Wheeler, 2013, μέσα στο McLeod, 2017)

Μια ακόμη θεωρία του Vygotsky, η κοινωνικοπολιτισμική, υποστηρίζει ότι μια μαθησιακή δραστηριότητα δεν μπορεί να απομονωθεί από το ιστορικό, κοινωνικό και πολιτισμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται. Οι γνωστικές διεργασίες των παιδιών δεν είναι ανεξάρτητες, αλλά μια συνιστώσα του νου, ο οποίος λειτουργεί και αναπτύσσεται μέσα σε ένα συγκεκριμένο περιβάλλον ιστορικά προσδιορισμένο (Δημητριάδου, 2018).

Η κοινωνικοπολιτισμική θεωρία του Vygotsky (1978) και η οικολογική θεωρία του Bronfenbrenner (1986) τονίζουν ότι οι αλληλεπιδράσεις με άλλους ανθρώπους και με το περιβάλλον τους επηρεάζουν τη μάθηση. Οι θεωρίες και των δυο βοηθούν να ερμηνεύσουμε πώς ένα παιδί μαθαίνει και αναπτύσσει έννοιες σε συνεργασία με ενήλικες και συνομηλίκους μέσα και έξω από το σχολικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, οι επιρροές του οικογενειακού και του οικιακού περιβάλλοντος, δηλαδή η υποστήριξη και η εμπλοκή, συμβάλλουν στην απόκτηση της γλώσσας και του αλφαριθμητισμού των μικρών παιδιών (Sanderson, 2017). Επομένως, στην ισχυρή σχέση ανάμεσα στο περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι και στις γνωστικές βαθμολογίες μεσολαβεί ένας παρεμβατικός παράγοντας. Ο παράγοντας αυτός είναι οι γονείς, οι οποίοι ανάλογα με τον τρόπο που απαντούν στις ερωτήσεις των παιδιών τους μπορεί να οδηγήσει σε υψηλό επίπεδο, πετυχαίνοντας υψηλότερα γνωστικά αποτελέσματα (Melhuish et al., 2008).

Είναι σαφές ότι τα παιδιά επωφελούνται από την έκθεση σε μια ποικιλία δραστηριοτήτων που αφορούν την παιδεία. Επομένως, επειδή η μάθηση πραγματοποιείται τόσο εκτός όσο και εντός σχολείου, είναι κρίσιμο και για τους εκπαιδευτικούς να συμπεριλάβουν τις οικογένειες των παιδιών με τρόπους που αναπτύσσουν μια θετική σύνδεση μεταξύ σπιτιού και σχολείου και να διδάξουν στους γονείς ότι τα παιδιά πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία μάθησης μέσω πρακτικών δραστηριοτήτων (Sanderson, 2017).

1.3. Μαθησιακά περιβάλλοντα

Η πνευματική ανάπτυξη του ατόμου ξεκινά ήδη από τα πρώτα χρόνια ζωής και διαμορφώνεται μέσα από τις αλληλεπιδράσεις και τις ενέργειες που πραγματοποιούνται μέσα στα μορφωτικά πλαίσια κάθε περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, στην προσχολική ηλικία τα περιβάλλοντα μάθησης, τα οποία θεωρούνται υπεύθυνα και είναι καθοριστικής σημασίας για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας, της ευημερίας και της εξέλιξης του ανθρώπου είναι η οικογένεια, το σχολείο και η κοινότητα. Όλα αυτά μέσα στα χρόνια έχουν αναλυθεί

και επιβεβαιωθεί από μεγάλους και αξιοσημείωτους επιστήμονες, βάσει ερευνών, παρατηρήσεων και μελετών.

1.3.1. Οικογένεια

Η οικογένεια αποτελεί πρωταρχικό παράγοντα στην ανάπτυξη του ατόμου. Είναι το μικρό κοινωνικό κύτταρο μέσα στο οποίο το άτομο κινείται και από όπου θα αποκτήσει την ταυτότητα του. Το παιδί μέσα από το οικογενειακό περιβάλλον πρέπει να δεχτεί, εκτός από αγάπη και στοργή, ανατροφή, διαπαιδαγώγηση, κοινωνικοποίηση, ώστε να αναπτυχθεί ολόπλευρα (Νικολουδάκη, 2019). Θεωρείται ο σπουδαιότερος δάσκαλος και φροντιστής των παιδιών. Ο ρόλος της οικογένειας είναι κεντρικός για την προώθηση της υγιούς ανάπτυξης και ευεξίας των παιδιών, της προετοιμασίας για το σχολείο, της μετάβασης στον παιδικό σταθμό/δημοτικό σχολείο καθώς και της υποστήριξης ακαδημαϊκών επιδόσεων (Lehrl et al., 2020).

Η «οικογένεια» ως όρος, άλλοτε περιλάμβανε δυο ενήλικες, το ζευγάρι και τα παιδιά οποιασδήποτε ηλικίας. Ωστόσο, από τη δεκαετία του 1990, σχετικές κοινωνιολογικές-δημογραφικές μελέτες βεβαίωσαν, ότι ο αριθμός των μονογονεϊκών οικογενειών έχει αυξηθεί σε σημαντικό βαθμό σε πολλές χώρες. Έτσι, θεωρήθηκε σωστό να προστεθούν στον όρο «οικογένεια» τα ζευγάρια χωρίς παιδιά, οι κηδεμόνες, συμπεριλαμβανομένων του παππού και της γιαγιάς, αλλά και οι κηδεμόνες, οι οποίοι δεν συνδέονται αναγκαστικά με βιολογικούς δεσμούς με τα παιδιά. Η Lynda Kelly (2011) αναφέρει ότι αυτές οι δημογραφικές αλλαγές οδήγησαν τους μελετητές στη χρήση του όρου «διαγενεακές ομάδες (intergenerational groups)», ή «πολυγενεακές ομάδες», ώστε να εμπεριέχονται όλες οι κατηγορίες ενηλίκων και παιδιών, που συνδέονται μεταξύ τους με οποιονδήποτε τρόπο (Νικονάνου κ.α., 2015).

1.3.2. Παιδικός σταθμός

Η προσχολική εμπειρία έχει εξέχουσα σημασία διότι η συμπεριφορά είναι πιο ευαίσθητη και ευεπηρεάστη στο πρώιμο περιβάλλον παρά αργότερα στην παιδική ηλικία. Επιπλέον, η έναρξη του σχολείου είναι μια κρίσιμη κοινωνική μετάβαση καθότι δημιουργεί προσδοκίες, προβλέποντας ταυτόχρονα μακροπρόθεσμα επιτεύγματα (Melhuish et al., 2008). Η μάθηση και το περιβάλλον στον παιδικό σταθμό αποτελούνται από τη δομή του προγράμματος, τις

δραστηριότητες, τη γλώσσα, το προσωπικό, το χώρο, την επίπλωση, αλληλεπιδράσεις και ρουτίνες προσωπικής φροντίδας (Manning et al., 2017).

Στο χώρο του σχολείου το παιδί δεν λαμβάνει μόνο αγωγή και φροντίδα, αφού αλληλεπιδρά με τους συνομηλίκους του και κοινωνικοποιείται, απευθύνει το λόγο του σε συγκεκριμένους ακροατές και ανταλλάσσει ιδέες. Κατά τη διάρκεια της νηπιακής ηλικίας μέσα από τα πρώτα στάδια της κοινωνικοποίησης του, αρχίζει να χτίζει την προσωπικότητα του και γίνονται τα πρώτα μικρά βήματα προς την ανεξαρτητοποίηση του από την οικογένεια. Η προσχολική εκπαίδευση που λαμβάνει στο σχολείο είναι η γέφυρα για να ενταχθεί το παιδί ομαλά στη μετέπειτα σχολική ζωή, εφόσον του παρέχει γερές βάσεις, μειώνοντας τις σχολικές καθυστερήσεις (Κιτσαράς, 2001).

Ο παιδικός σταθμός είναι μια από τις επιλογές των γονέων που παρέχει αγωγή και φύλαξη στα παιδιά τους. Αποτελεί ένα τεράστιο βήμα για το παιδί και την οικογένεια, καθώς το σπίτι παύει να είναι ο μοναδικός χώρος φροντίδας. Το εκπαιδευτικό σύστημα οφείλει να μεταδώσει γνώσεις και να προάγει τις δεξιότητες του παιδιού, με σκοπό να ενταχθεί στην κοινωνία. Ειδικότερα, η κοινωνικοποίηση, δηλαδή η παροχή κοινωνικών εμπειριών και γνωστικών δεξιοτήτων, καθιστά το παιδί ικανό να αλληλεπιδρά με τους γύρω του και να αποκτήσει ηθικούς κανόνες. Επιπλέον, μεταφέρονται στο παιδί αξίες και συμπεριφορές που αφορούν τον πολιτισμό και άλλα ποικίλα θέματα, όπως την ισότητα, τη φιλία, χωρίς την άμεση εμπλοκή των εκπαιδευτικών (Δημητρίου, 2012).

Η ποιότητα του μαθησιακού περιβάλλοντος στον παιδικό επιδρά θετικά ή αρνητικά στο παιδί κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας. Ο Berk (1985) ανακάλυψε ότι η τριτοβάθμια εκπαίδευση σχετίζεται με μεγαλύτερες δεξιότητες διδασκαλίας στην πρώιμη παιδική ηλικία. Η κακή ποιότητα της προσχολικής εκπαίδευσης και η φροντίδα (ECEC) μπορεί να είναι επιζήμια για την ανάπτυξη των παιδιών και οδηγεί σε αρνητικά κοινωνικά, συναισθηματικά, οικονομικά, συμπεριφορικά, εκπαιδευτικά και σχετικά με την υγεία αποτελέσματα (Manning et al., 2017).

Το DEC-RP (Division for Early Childhood-Recommended Practices) διακρίνει τρία περιβάλλοντα του παιδικού σταθμού: το φυσικό, το κοινωνικό και το χρονικό. Το φυσικό περιβάλλον περιέχει τον συνολικό σχεδιασμό και τη διάταξη της τάξης, συμπεριλαμβανομένων των υλικών και των επίπλων. Στη συνέχεια, το κοινωνικό αποτελείται από τις αλληλεπιδράσεις που συμβαίνουν στην τάξη μεταξύ των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των γονέων. Το χρονικό περικλείει το χρόνο, την ακολουθία και την

διάρκεια των δραστηριοτήτων που πραγματοποιούνται καθ' όλη τη διάρκεια της μέρας. Επομένως, τα τρία αυτά περιβάλλοντα πρέπει να σχεδιαστούν και να εφαρμοστούν με προσοχή, ώστε να δημιουργηθεί ένα ευνοϊκό και υποστηρικτικό πλαίσιο για τη μάθηση και την ανάπτυξη των παιδιών. Τα περιβάλλοντα αυτά είναι αλληλεξαρτώμενα και μπορούν να αυξήσουν την πιθανότητα κατάλληλων συμπεριφορών και να μειώσουν αποτελεσματικά την πιθανότητα πρόκλησης αρνητικών συμπεριφορών ("Early childhood environments: Designing effective classrooms", n.d.).

Τα καλά σχεδιασμένα περιβάλλοντα μάθησης υποστηρίζουν την ανταποκρινόμενη φροντίδα, την προώθηση της ανεξαρτησίας και το αίσθημα ικανότητας των παιδιών. Επιπλέον, ενθαρρύνουν την απόδοση του προσωπικού, ευνοούν την εμπλοκή των παιδιών και μειώνουν την προκλητική συμπεριφορά ("Early childhood environments: Designing effective classrooms", n.d.).

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των εκπαιδευτικών και η εξειδικευμένη κατάρτιση έχουν επισημανθεί ως σημαντικοί παράγοντες της ποιότητας στην εκπαίδευση και τη φροντίδα των παιδιών και συγκαταλέγονται στα ρυθμιστικά χαρακτηριστικά που βασίζονται στους φορείς και τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής για τη βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών σε μικρά παιδιά και τις οικογένειές τους (Barros et al., 2017). Άλλωστε, έχει βρεθεί ότι οι αποτελεσματικοί εκπαιδευτικοί μπορεί να είναι σε θέση να αντισταθμίσουν εν μέρει την κακή ποιότητα του HLE, δεδομένου ότι οι πρακτικές διδασκαλίας τους είναι μακράς διάρκειας (Dimosthenous et al., 2019). Τα υψηλά προσόντα των εκπαιδευτικών σχετίζονται με βελτιώσεις στην υποστήριξη της ανάπτυξης των παιδιών, συμπεριλαμβανομένων της υποστήριξης της γλωσσικής κατάρτισης, της εποπτείας και του προγραμματισμού δραστηριοτήτων, της οργάνωσης και της διαρρύθμισης του δωματίου, παρέχοντας ποικίλες κοινωνικές εμπειρίες για παιδιά, δημιουργώντας ένα ζεστό και φιλικό περιβάλλον για αλληλεπιδράσεις (Barros et al., 2017).

Οι σχέσεις παιδαγωγού-παιδιού αποτελούνται από ένα ζεστό περιβάλλον, στο οποίο προσφέρεται η κατάλληλη φροντίδα για τη μάθηση και την ανάπτυξη του. Παλαιότερες έρευνες έδειξαν, ότι οι στοχευμένες παρεμβάσεις που επικεντρώνονται στις αλληλεπιδράσεις φροντιστή-παιδιού μπορούν να είναι αποτελεσματικές στη βελτίωση των δεξιοτήτων του (Barros et al., 2017).

Οι Barros και Leal (2014) διαπίστωσαν ότι οι σχέσεις μεταξύ παιδαγωγών-παιδιών, που χαρακτηρίζονται από θετικές αλληλεπιδράσεις, όπως το χαμόγελο, συχνές σωματικές

επαφές σε συνδυασμό με ένα χαλαρωτικό και ήρεμο περιβάλλον αποτελούν έναν από τους σημαντικότερους δείκτες ποιότητας στην εκπαίδευση των παιδιών. Τέτοια ευρήματα δείχνουν ότι οι παιδαγωγοί είναι γενικά πιο αποτελεσματικοί στην αντιμετώπιση των κοινωνικών, συναισθηματικών και σωματικών αναγκών των παιδιών από ότι σε άλλους τομείς (Barros et al., 2017).

Οι στενές θετικές σχέσεις με τους δασκάλους θεωρήθηκαν ως πηγή ασφάλειας και συναισθηματικής υποστήριξης για τα παιδιά που εξερευνούν το περιβάλλον της τάξης τους. Οι δύσκολες σχέσεις χαρακτηρίζονται από ασυμφωνία και αρνητικότητα στην σχέση μεταξύ δασκάλου και παιδιού, συμπεριλαμβάνοντας την προσκόλληση τους στον εκπαιδευτικό και την υπερβολική εξάρτηση από αυτόν. Τα υψηλά επίπεδα σύγκρουσης μπορούν να περιορίσουν τον αντίκτυπο της σχέσης δασκάλου-παιδιού ως πηγή ασφάλειας και υποστήριξης, ενώ η εξάρτηση μπορεί να εμποδίσει την αποτελεσματικότητα των παιδιών στην εξερεύνηση του νέου περιβάλλοντος (Gregoriadis & Grammatikopoulos, 2013).

Ο παιδικός σταθμός, επομένως, με τη βοήθεια ενός πιο εξειδικευμένου προσωπικού μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικά οφέλη για τα παιδιά και τις οικογένειες τους, συμβάλλοντας σε δια βίου αποτελέσματα που θα ωφελήσουν όλη την κοινωνία. Άλλωστε, το «μονοπάτι που σχετίζεται με τον παιδικό σταθμό», αποτελεί ένα αναπτυξιακό πλαίσιο που χρησιμεύει ως θεωρητικό θεμέλιο για την ανάπτυξη της πολιτικής για την παιδική ηλικία (Manning et al., 2017).

1.3.3. Φίλοι-Γειτονιά

Σε ένα επόμενο στάδιο, όσον αφορά τα μαθησιακά περιβάλλοντα, βρίσκονται η γειτονιά και κατ' επέκταση η φιλία μεταξύ των παιδιών ίδιας ή παρόμοιας ηλικίας. Η φιλία ακόμα και στην προσχολική ηλικία έχει κεντρικό ρόλο, καθώς επηρεάζει τα παιδιά σε κοινωνικό, συναισθηματικό και γνωστικό επίπεδο (Charissi et al., 2019). Δημιουργούνται οι πρώτες σχέσεις έξω από τα πλαίσια της οικογένειας και αναπτύσσονται στα παιδιά κοινωνικές δεξιότητες και αξίες, όπως η κατανόηση, η συντροφικότητα και η ενσυναίσθηση. Ακόμη και η βίαιη συμπεριφορά ή η επιθετικότητα, που αναπόφευκτα παρατηρούνται ορισμένες φορές μεταξύ συνομήλικων παιδιών, έχουν ως αποτέλεσμα την καλλιέργεια της σκέψης, την εύρεση επιχειρημάτων και τρόπων αντιμετώπισης προβλημάτων από τα παιδιά (Foti, 2020).

Οι συγκρούσεις μεταξύ των παιδιών προσχολικής ηλικίας θεωρούνται, επίσης, ευεργετικές ως ένα βαθμό, εφόσον συμβάλλουν στη διαδικασία κοινωνικοποίησης τους. Σιγά σιγά, μέσα

από αυτές τις σχέσεις μειώνουν τον εγωισμό τους, αναπτύσσουν την αίσθηση δικαιοσύνης και προσαρμόζονται στους κοινωνικούς κανόνες. Οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη διαδικασία των συγκρούσεων (Hu & Luo, 2018). Ειδικότερα, στις περιπτώσεις που τα παιδιά ξεπερνούν τα όρια ή δεν μπορούν να εκφράσουν σωστά όσα νιώθουν, οι δάσκαλοι βρίσκονται δίπλα τους, ώστε να τα βοηθήσουν να κατανοήσουν γιατί μια κατάσταση σύγκρουσης δεν είναι επιθυμητή μεταξύ φίλων και τελικά να χρησιμοποιήσουν τις κατάλληλες λέξεις για να εκφραστούν, όπως «συγγνώμη», καταφέροντας έτσι να ξεπεράσουν τις μικρές διαμάχες που προκύπτουν (Cekaite, 2020).

Η θετική υποστήριξη από τους ενήλικες για τη σταδιακή αλλαγή συμπεριφοράς σε καταστάσεις συγκρούσεων και η προφορική καθοδήγηση είναι αποτελεσματικές στρατηγικές προς την κατεύθυνση της βελτίωσης της κοινωνικής ανάπτυξης (Foti, 2020). Γενικότερα, η συναισθηματική υποστήριξη των εκπαιδευτικών, μέσω της χρήσης πρακτικών, που αναγνωρίζουν τα ενδιαφέροντα και τις απόψεις των παιδιών, ενθαρρύνει την αυτο-έκφρασή τους και παρέχει, επίσης, στους μαθητές μια αίσθηση ενδυνάμωσης και αυτοπεποίθησης για να αλληλοεπιδρούν θετικά με τους συνομηλίκους (Charissi et al., 2019).

Ένα ακόμη θέμα μέσα στις φιλίες μεταξύ παιδιών είναι η διαφορετικότητα όσον αφορά την εθνικότητα και τις θρησκευτικές πεποιθήσεις. Ήδη από την ηλικία των 3 με 5 ετών τα παιδιά ενδέχεται να παρουσιάζουν προκαταλήψεις σε τέτοια θέματα. Αναγνωρίζεται ότι τα παιδιά που είναι άνετα να αλληλοεπιδρούν με ανθρώπους διαφορετικών εθνικών, θρησκευτικών και φυλετικών καταστάσεων έχουν σαφές πλεονέκτημα. Μέσα από τις φιλίες τα παιδιά μαθαίνουν τη σημασία της ένταξης και το ομαδικό πνεύμα, καθώς και τα αρνητικά και δυσλειτουργικά αποτελέσματα των προκαταλήψεων, των στερεοτύπων και του αποκλεισμού. Αναπτύσσουν την κοινωνική τους επίγνωση και αυτοεκτίμηση (Charissi et al., 2019).

Η αύξηση της κοινωνικής ανισότητας είναι ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό του κόσμου που μεγαλώνουν τα παιδιά σήμερα. Οι γειτονιές στις οποίες ζουν είναι ένα πρωταρχικό αναπτυξιακό πλαίσιο, το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο στη σύγχρονη ζωή. Οι γειτονιές είναι γεωγραφικές περιοχές εντός μιας πόλης που περιλαμβάνουν ή ορίζουν μια κοινότητα. Είναι πολύπλοκα συστήματα, που επηρεάζουν τα άτομα με ποικίλους σημαντικούς τρόπους. Κάθε πτυχή της ανάπτυξης ενός παιδιού επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες της γειτονιάς, όπως το επίπεδο φτώχειας, η βία, η πρόσβαση σε παντοπωλεία, η κοινωνική συνοχή και η ποιότητα των δημόσιων σχολείων, ακόμη και το πόσιμο νερό (Ricciardi et al., 2020).

Η οικονομία, η προσβασιμότητα σε υλικά αγαθά αλλά και η ύπαρξη βίας ή εγκληματικότητας σε μία γειτονιά επηρεάζουν με τη σειρά τους την ανάπτυξη του παιδιού (Ricciardi et al., 2020). Μια γειτονιά με εμφανή μειονεκτήματα ενδέχεται να οδηγήσει σε διαταραχές στην ενήλικη ζωή. Το μειονέκτημα μετριάζεται με την ύπαρξη συνεργασίας και τη δημιουργία σχέσεων με τους γείτονες, καθώς μέσα από την αλληλοβοήθεια και τη στήριξη δημιουργείται και η παρέμβαση για τα παιδιά (May et al., 2018). Αντίθετα, μια γειτονιά με πλεονεκτήματα, συμπεριλαμβανομένων των εγκαταστάσεων αλλά και του μορφωτικού επιπέδου, σχετίζεται με καλύτερα επιτεύγματα των παιδιών στη σχολική ζωή (Leventhal & Dupéré, 2019).

Σε ερευνητικό επίπεδο, πολλαπλές μελέτες συνδέουν την γειτονιά με την ανθρώπινη ανάπτυξη σε όλη τη διάρκεια ζωής, από τη γέννηση έως το θάνατο και σε κάθε αναπτυξιακή περίοδο. Αναλυτικότερα, αφού ληφθούν υπόψη ατομικοί και οικογενειακοί παράγοντες, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της γειτονιάς σχετίζεται με την υγεία των βρεφών, την ετοιμότητα των μικρών παιδιών στο σχολείο, την παραβατική συμπεριφορά των εφήβων, την οικονομική επίτευξη νέων ενηλίκων και τη θνησιμότητα ηλικιωμένων (May et al., 2018).

Οι διαδικασίες γειτονιάς αναφέρονται συνήθως σε άτυπες αλληλεπιδράσεις ή σε πιο επίσημους δεσμούς μεταξύ κατοίκων και των τοπικών φορέων, όπως σχολεία, κέντρα αναψυχής, βιβλιοθήκες, κλινικές υγείας ή αστυνομικά τμήματα (Leventhal & Dupéré, 2019). Οι βιβλιοθήκες, για παράδειγμα, είναι ένα άνετο μέρος για όλους, που μπορούν να χαλαρώσουν και να διαβάσουν για πληροφορίες ή απόλαυση. Οι βιβλιοθήκες συμβάλλουν στη δημιουργία ενός «εγγράμματος περιβάλλοντος» και ενθαρρύνουν τη συνήθεια της διαβίωσης (Hanemann et al., 2017). Η συλλογική αποτελεσματικότητα αναφέρεται στην ικανότητα των κατοίκων να ενεργούν συνεργατικά για την επίτευξη κοινών στόχων, όπως η διαβίωση σε ένα ασφαλές, καθαρό και γενικά ευχάριστο περιβάλλον. Εκτός από τις κοινές ανησυχίες και τις χαλαρές κοινωνικές συνδέσεις μεταξύ των κατοίκων, λόγω χάρη η συλλογική αποτελεσματικότητα, οι στενές προσωπικές σχέσεις πιστεύεται ότι διαμορφώνονται και μεταδίδουν τα αποτελέσματα των ευρύτερων δομικών χαρακτηριστικών της γειτονιάς.

Οι γειτονιές έχουν σημασία για τα παιδιά, επειδή έχουν σημασία και για τους γονείς. Συγκεκριμένα, το συγκεντρωμένο μειονέκτημα σε επίπεδο γειτονιάς σχετίζεται με τα αποτελέσματα των γονέων στην κακοποίηση και την παραμέληση, αλλά και με λιγότερο ακραία, όπως λιγότερη ζεστασιά, σκληρή πειθαρχία και περιορισμένη παροχή ευκαιριών

μάθησης. Η ποιότητα των γονέων μπορεί να υπονομευθεί σε μειονεκτούσες γειτονιές, τουλάχιστον εν μέρει, επειδή οι γονείς σε τέτοια περιβάλλοντα εκτίθενται σε έντονο άγχος με τη μορφή κοινωνικής και σωματικής διαταραχής και βίας, ενώ έχουν μειωμένα δίκτυα υποστήριξης και κεφάλαιο υγείας. Επιπλέον, η διαβίωση σε μειονεκτική γειτονιά έχει ως αποτέλεσμα αύξηση παραβατικότητας στην εφηβεία και προβλήματα συμπεριφοράς (May et al., 2018).

Η διαβίωση σε μειονεκτικές γειτονιές αυξάνει τον κίνδυνο για φτώχη γνωστική ανάπτυξη, σχολική ετοιμότητα και άσχημα αποτελέσματα σωματικής υγείας, ακόμη και μετά την καταγραφή των οικογενειακών κοινωνικοοικονομικών παραγόντων. Τα αποτελέσματα του μειονεκτήματος της γειτονιάς είναι φανερά ήδη από την προσχολική ηλικία και αυτά μπορούν να μεταφερθούν σε επόμενες αναπτυξιακές περιόδους. Ιδιαίτερα, κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας, όταν τα παιδιά εξαρτώνται ακόμη από τους φροντιστές, το περιβάλλον της γειτονιάς θεωρείται ότι επηρεάζει την ανάπτυξη μέσα από τα πιο κοντινά περιβάλλοντα, συμπεριλαμβανομένου του οικιακού περιβάλλοντος. Ένα «σκούρο», θορυβώδες και ασφυκτικό οικιακό περιβάλλον συνδέεται με μεγαλύτερο κίνδυνο τραυματισμού για τα νήπια/παιδιά σχολικής ηλικίας και η κακή στέγαση και ποιότητα του φυσικού περιβάλλοντος προβλέπουν χαμηλή ετοιμότητα για το σχολείο. Πολλές μελέτες έχουν δείξει ότι η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της γειτονιάς συνδέεται με την παροχή εμπειριών οικιακής εκμάθησης, καθώς επηρεάζεται άμεσα η ικανότητα απόκτησης μαθησιακού υλικού (May et al., 2018).

Η συμμετοχή σε συλλογικές εκδηλώσεις της γειτονιάς, συγκαταλέγοντας τις δραστηριότητες ψυχαγωγίας, τις δημόσιες συναντήσεις, τα φεστιβάλ, τις εκκλησίες και τα εργαστήρια, προσφέρει στις οικογένειες τις ευκαιρίες να αυξήσουν τις θετικές τους αλληλεπιδράσεις με τους άλλους στη γειτονιά τους και να διευρύνουν τους πνευματικούς τους ορίζοντες, γεγονός που οπωσδήποτε έχει θετικές επιδράσεις στα παιδιά (May et al., 2018).

Αυτό που είναι σαφές για περισσότερα από 30 χρόνια έρευνας είναι ότι οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες γειτονιάς σχετίζονται με μια σειρά αναπτυξιακών αποτελεσμάτων. Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση της γειτονιάς εξαρτάται από το αποτέλεσμα της φτώχειας και το μειονέκτημα στα κοινωνικά, συναισθηματικά και συμπεριφορικά αποτελέσματα και στην ευημερία που σχετίζεται με τα επιτεύγματα. Επιπλέον, η αθροιστική έκθεση των παιδιών σε κοινωνικοοικονομικές συνθήκες της γειτονιάς κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες της ζωής και πιθανώς ιδιαίτερα στην παιδική

ηλικία, μπορεί να έχει μεγαλύτερη σημασία για μετέπειτα ανάπτυξη (Leventhal & Dupéré, 2019).

2. Οικογενειακό πλαίσιο

Ο χρόνος που περνούν τα παιδιά με τους γονείς τους σε διάφορες δραστηριότητες, εντός και εκτός σπιτιού, δημιουργεί εμπειρίες και βιώματα σημαντικά για την ανάπτυξή τους και διαμορφώνουν το περιβάλλον μάθησης τους. Η ποιότητα σε αυτό το περιβάλλον μάθησης, η οποία σχετίζεται μερικώς με την κοινωνικοοικονομική κατάσταση και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, έχει μεγάλη σημασία για τα αποτελέσματα των παιδιών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι απαιτούνται ειδικές γνώσεις από έναν γονέα. Εκτός από τους γονείς, ουσιαστική είναι και η συμβολή των άλλων αδερφών μέσα στην οικογένεια, των παππούδων και γιαγιάδων, ακόμα και ενός φροντιστή που απασχολεί το παιδί συγκεκριμένες ώρες.

2.1 Το περιβάλλον μάθησης στο σπίτι

Σύμφωνα με τον Bronfenbrenner, τα κοινωνικά ερεθίσματα επηρεάζουν τη μάθηση των παιδιών, αλλά ο παράγοντας οικογένεια θεωρείται ότι έχει μεγαλύτερη επιρροή. Ο τρόπος με τον οποίο οι γονείς αλληλοεπιδρούν με τα παιδιά τους και οι εμπειρίες που τους παρέχουν σε μαθησιακό επίπεδο, αποτελεί το περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι (Home Learning Environment-HLE) και αυτό με τη σειρά του προβλέπει τα μελλοντικά αποτελέσματα των παιδιών (Niklas & Schneider, 2017).

Τα βιώματα, οι εμπειρίες και οι δραστηριότητες των παιδιών στο πλαίσιο της οικογένειας συνθέτουν το περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι (Melhuish & Merwe, n.d.). Οι μαθησιακές δραστηριότητες έχουν σχεδιαστεί όχι μόνο για να επιτρέψουν στους γονείς και τα παιδιά να αποκτήσουν νέες δεξιότητες και γνώσεις, αλλά και για να μάθουν ο ένας τον άλλον, αναπτύσσοντας έτσι στενότερους δεσμούς και ενισχύοντας τις σχέσεις τους (Hanemann et al., 2017). Καθημερινά οι γονείς που πραγματοποιούν μαζί με τα παιδιά τους πρακτικές, οι οποίες προωθούν τη σκέψη και την ομιλία, συμβάλουν στην διεύρυνση των πνευματικών ικανοτήτων τους βελτιώνοντας, έτσι, σημαντικά την ανάπτυξη των παιδιών. Οι δραστηριότητες που έχουν το μεγαλύτερο αντίκτυπο είναι:

- κοινή ανάγνωση βιβλίων – παραμυθιών με τους γονείς και επίσκεψη σε βιβλιοθήκη
- έξοδοι/επισκέψεις
- παιχνίδι με τη γραφή (γράμματα και αριθμοί)
- τραγούδια και ποιήματα
- σχέδιο και ζωγραφική

- παιχνίδι με φίλους

Επομένως, για την επίτευξη των παραπάνω είναι απαραίτητες οι στοργικές σχέσεις, μέσα στις οποίες υπολογίζεται η γνώμη των παιδιών και εκτιμάται η συμβολή τους (Melhuish & Merwe, n.d.).

Γενικότερα, οι εμπειρίες πρώιμης εκμάθησης στο σπίτι επιφέρουν σπουδαία κοινωνικά και εκπαιδευτικά οφέλη που μπορούν να έχουν μακροχρόνιες επιδράσεις. Εντούτοις, η παραμέληση ή η κατάχρησή τους εμποδίζουν τη μάθηση και μπορούν να οδηγήσουν σε αρνητικές συνέπειες (Smees & Sammons, n.d.).

2.2 Η σημασία του HLE

Οι εμπειρίες στην ζωή, ήδη από την πρώιμη ηλικία, παίζουν κρίσιμο ρόλο στην γνωστική ανάπτυξη των παιδιών καθώς επίσης αποτελούν και τα θεμέλια για τη μελλοντική υγεία και ευεξία. Είναι σημαντικό να ληφθεί υπόψη ο ρόλος που μπορούν να διαδραματίσουν τόσο φυσικοί όσο και κοινωνικο-συναισθηματικοί παράγοντες στην ανάπτυξη των παιδιών. Υπάρχουν πολλοί φυσικοί και βιοτικοί παράγοντες που χαρακτηρίζουν ένα υψηλής ποιότητας οικιακό περιβάλλον (Jones et al., 2017). Οι πεποιθήσεις των γονέων για την σημασία της εκπαίδευσης των παιδιών, η προσωπική τους εμπειρία και το επίπεδο εκπαίδευσης τους, η διαθεσιμότητα εκπαιδευτικών πόρων και η συμμετοχή τους σε δραστηριότητες με τα παιδιά διαμορφώνουν ένα ποιοτικό και εμπλουτισμένο ή όχι μαθησιακό περιβάλλον στο σπίτι (Dong et al., 2020). Ωστόσο, φυσικά χαρακτηριστικά του οικιακού περιβάλλοντος, όπως η ασφάλεια, η καθαριότητα, το πλήθος ατόμων στο σπίτι παίζουν, επίσης, βασικό ρόλο στην ανάπτυξη της παιδικής ηλικίας. Τα ποιοτικά οικιακά περιβάλλοντα μπορούν να χρησιμεύσουν ως προστατευτικοί παράγοντες έναντι των ενδεχόμενων δυσμενών αποτελεσμάτων. Η εμπειρική βιβλιογραφία καταδεικνύει ότι το περιβάλλον της πρώιμης παιδικής ηλικίας έχει ουσιαστικό και διαρκές αντίκτυπο στην ανάπτυξη των παιδιών (Jones et al., 2017).

Σχετικά με την γνωστική ανάπτυξη το HLE έχει βρεθεί ότι αποτελεί σαφέστατα σημαντικό παράγοντα για την ανάπτυξη της πρώιμης ομιλίας, της γλώσσας και της επικοινωνίας, επηρεάζοντας όχι μόνο τα πρώτα χρόνια του παιδιού, αλλά μέχρι και το τέλος της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Η ποιότητα του HLE έχει εξέχοντα ρόλο για την διανοητική και τη γνωστική ανάπτυξη ενός παιδιού, μαζί με τους γονικούς παράγοντες, όπως το επάγγελμα και η εκπαίδευση. Επομένως, ό,τι κάνουν οι γονείς με το παιδί είναι εξίσου

σημαντικό με την διαπαιδαγώγηση που έχουν λάβει οι ίδιοι και την γενικότερη πορεία τους. Ήδη από τα 2-3 χρόνια, το HLE προβλέπει την λεκτική ικανότητα και είναι αποτελεσματικό τόσο στις ομάδες παιδιών που βρίσκονται πάνω ή κάτω από το μέσο όρο επιτυχίας, όσο και των ομάδων που επιτυγχάνουν στο αναμενόμενο επίπεδο για την ηλικία τους (“Improving the home learning environment”, 2018).

Η ηλικία στην οποία οι γονείς άρχισαν να διαβάζουν στα παιδιά τους, έχει βρεθεί ότι προβλέπει το εκφραστικό (οι λέξεις που μπορούν να παράγουν) και το δεκτικό (οι λέξεις που μπορούν να κατανοήσουν) λεξιλόγιο των παιδιών. Οι μετρήσεις της κοινής ανάγνωσης αναφέρονται πάντα στον κύριο φροντιστή και μερικές φορές περιλαμβάνουν την ανάγνωση από άλλους στο σπίτι, όπως από μεγαλύτερα αδέρφια, παππούδες και γιαγιάδες. Η ανάγνωση από πολλά μέλη είναι ιδιαίτερα σημαντική για οικογένειες κατώτερου SES, όπου η κατανεμημένη φροντίδα μπορεί να είναι πιο διαδεδομένη λόγω των μη τυπικών/σταθερών προγραμμάτων εργασίας. Η πρόσβαση των παιδιών σε πολλά βιβλία, εντός του σπιτιού, προβλέπει δεκτικότητα και εκφραστική δεξιότητα όσον αφορά το λεξιλόγιο και τις γνώσεις για το αλφάβητο (Burris et al., 2019).

Μια άλλη πτυχή του HLE είναι η συχνότητα των επισκέψεων των παιδιών σε βιβλιοθήκες και η συμμετοχή τους σε εκπαιδευτικά προγράμματα βιβλιοθηκών. Ειδικότερα, για οικογένειες με περιορισμένους οικονομικούς πόρους, η επίσκεψη στη βιβλιοθήκη προσφέρει πρόσβαση σε μεγαλύτερη ποικιλία βιβλίων. Από την άλλη πλευρά, οι περιορισμοί μετακίνησης για οικογένειες χαμηλότερου SES, ιδίως σε αγροτικές περιοχές, ενδέχεται να καταστέλλουν τη χρήση της βιβλιοθήκης. Η συχνότητα των επισκέψεων στη βιβλιοθήκη συσχετίζεται με τα αποτελέσματα των παιδιών στο λεξιλόγιο και τη γραφή (Burris et al., 2019).

2.3 Γονείς-Μαθησιακό περιβάλλον σπιτιού (HLE)

Οι γονείς παίζουν κρίσιμο ρόλο στην παροχή μαθησιακών ευκαιριών στο σπίτι. Συμμετέχοντας σε μαθησιακές αλληλεπιδράσεις και δραστηριότητες, αποτελούν καθοριστικούς παράγοντες στη μάθηση ενός παιδιού. Η θετική γονική μέριμνα συμβάλλει σημαντικά για να χτιστεί η αυτοπεποίθηση, η παρότρυνση (κίνητρο), η ικανότητα των παιδιών να μαθαίνουν και να αποκτούν δυνατότητες (Emerson et al., 2012).

Οι γονείς δεν χρειάζεται να επενδύσουν πολύ χρόνο ή να αποκτήσουν εξειδικευμένες γνώσεις προκειμένου να βοηθήσουν τα παιδιά τους στη μάθηση. Αντ' αυτού, τα βελτιωμένα

εκπαιδευτικά αποτελέσματα προκύπτουν από ένα πραγματικό ενδιαφέρον και την ενεργή τους εμπλοκή. Με απλές καθημερινές δραστηριότητες, οι γονείς μπορούν να συνεισφέρουν στα μαθησιακά αποτελέσματα των παιδιών. Μερικές από αυτές είναι το διάβασμα, η παρακολούθηση ταινιών, η συζήτηση, η ενασχόληση με τα βιβλία και η συνομιλία μεταξύ τους. Επομένως, η συμβολή του οικιακού περιβάλλοντος στα εκπαιδευτικά αποτελέσματα δεν έγκειται στο πως οι γονείς διδάσκουν στα παιδιά τους συγκεκριμένα θέματα ή περιεχόμενα, αλλά με ποιον τρόπο καθοδηγούν και ενθαρρύνουν τα παιδιά τους στη μάθηση. Ωστόσο, ενώ τα είδη των υλικών ανάγνωσης και οι συνομιλίες γύρω από τη μάθηση θα αλλάξουν καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, για να αντανakλούν το στάδιο της μαθησιακής τους πορείας, είναι σημαντικό οι γονείς να διατηρούν ένα πραγματικό ενδιαφέρον και να ασχολούνται ενεργά με τη μάθηση των παιδιών τους (Emerson et al., 2012).

Δεδομένου, λοιπόν, ότι τα μικρά παιδιά σε όλο τον κόσμο περνούν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους στο σπίτι με τους κύριους φροντιστές τους (μητέρα, πατέρα, παππούδες και άλλους), οι αλληλεπιδράσεις φροντίδας-παιδιού είναι ακόμη πιο σημαντικές, επειδή αυτές συμβαίνουν σε τακτική βάση και για μεγάλες χρονικές περιόδους στο άμεσο περιβάλλον του κατά τη διάρκεια αυτής της αναπτυξιακής περιόδου (Cuartas, 2020).

2.3.1 Πατέρας

Οι πρακτικές των γονέων έχουν αλλάξει τις τελευταίες δεκαετίες και ο ρόλος του πατέρα αναδεικνύεται όλο και περισσότερο. Η αλλαγή αυτή οφείλεται σε διάφορους κοινωνικούς λόγους και τα αποτελέσματα ερευνών δείχνουν ότι η εμπλοκή του πατέρα είναι εξίσου σημαντική με της μητέρας για την ευημερία των παιδιών (Rentzou et al., 2019). Στις μέρες μας είναι ευρέως αποδεκτή η σημασία του πατέρα για την ανάπτυξη του παιδιού κατά τα πρώτα χρόνια της ζωής του. Οι πατέρες είναι πια παρόντες από νωρίς στη ζωή των παιδιών (Rohrman, 2019). Η σχέση παιδιού-πατέρα δεν είναι απλώς μίμηση της σχέσης με τη μητέρα, έχει διαφορετικό ρόλο στο οικογενειακό σύστημα και αναπτύσσεται διαφορετικά. Ο πατέρας δεσμεύεται, αναλαμβάνει ευθύνες, παρέχει ζεστασιά, υποστήριξη, φροντίδα και περνά χρόνο με το παιδί σε δραστηριότητες. Ωστόσο, οι ευθύνες ποικίλλουν διαπολιτισμικά (Rentzou et al., 2019).

Η μητέρα είθισται να θεωρείται ως το κύριο υπεύθυνο άτομο για διάφορες επιρροές προς το παιδί. Σύμφωνα με αυτή την άποψη, ο ρόλος της μητέρας είναι καθολικός και μοναδικός για την ανάπτυξη των παιδιών. Στη σύγχρονη κοινωνία, όμως, οι πατεράδες έχουν πλέον

περισσότερα κοινωνικά και νομικά δικαιώματα και ο ρόλος τους έχει αποκτήσει μεγαλύτερη δυναμική τα τελευταία τριάντα χρόνια. Οι πατεράδες είναι εξίσου θεμελιώδεις προσωπικότητες για την υποστήριξη όλων των αναπτυξιακών πτυχών των παιδιών τους. Τα βρέφη, για παράδειγμα, που λαμβάνουν εντατική προσοχή και φροντίδα από τους πατέρες, είναι πιο πρόθυμα να επικοινωνήσουν με το περιβάλλον και να ανταποκριθούν σε νέα ερεθίσματα, λύνουν, επίσης, πιο εύκολα τα προβλήματα τους με υψηλότερο IQ στην ηλικία των τριών ετών περίπου. Όταν ένας πατέρας δημιουργεί μια πρώιμη θετική σχέση με το παιδί του, μειώνεται η πιθανότητα γνωστικών καθυστερήσεων. Έχει υποστηριχθεί σε έρευνα, ότι τα παιδιά με πατρική συμμετοχή είχαν καλύτερη ετοιμότητα στην προσχολική ηλικία, ήταν πιο υπομονετικά και είχαν την ικανότητα να αντιμετωπίζουν πιο εύκολα το άγχος και τις δυσκολίες στο σχολείο. Επιπλέον, δεν εμφάνισαν έντονα προβληματικές συμπεριφορές, είχαν καλύτερη ψυχική υγεία και συνέχισαν τις σπουδές τους στην τριτοβάθμια εκπαίδευση για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. Όσον αφορά τις σχέσεις τους με τους άλλους, ανέπτυξαν μια πιο θετική στάση με τα αδέρφια τους, είχαν λιγότερες αρνητικές συναισθηματικές αντιδράσεις στο παιχνίδι τους με τους συνομηλίκους και καλύτερες σχέσεις γενικά με άλλα παιδιά. Η θετική συμπεριφορά του πατέρα συμβάλλει στο κοινωνικο-συναισθηματικό, γνωστικό, γλωσσικό και φυσικό επίπεδο εξέλιξης των παιδιών (Yağan-Güder & Ata, 2018).

Ο τρόπος και ο βαθμός με τον οποίο συμμετέχουν οι πατέρες στην εκπαίδευση και τη φροντίδα των παιδιών ποικίλλει, καθώς επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την πατρική συμμετοχή είναι κοινωνικά και πολιτιστικά στοιχεία, η σχέση μητέρας-πατέρα, η προσωπικότητα και το φύλο του παιδιού, η ηλικία και η ιδιοσυγκρασία. Οι πατέρες ασχολούνται περισσότερο με τη φροντίδα και το παιχνίδι, όταν σε αυτό ταυτίζονται έντονα με το ρόλο του πατέρα και όταν οι μητέρες έχουν συμπτώματα κατάθλιψης. Επιπρόσθετα, ο ρόλος της μητέρας στη σχέση πατέρα-παιδιού είναι σημαντικός. Η μητέρα αρκετές φορές έχει το ρόλο του διαμεσολαβητή, παροτρύνει και υποστηρίζει τον πατέρα για μεγαλύτερη συμμετοχή (Rentzou et al., 2019).

3.3.2 Μητέρα

Εξαιτίας των κοινωνικοοικονομικών αλλαγών στις σύγχρονες κοινωνίες, όπως η αυξανόμενη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό και η ενασχόληση των πατέρων με τα παιδιά μειώνουν το χάσμα μεταξύ της συμμετοχής των μητέρων και των

πατέρων στην οικογενειακή ζωή. Παρολ' αυτά, η αλληλεπίδραση μητέρας-παιδιού αποτελεί αντικείμενο σημαντικού ενδιαφέροντος εδώ και πολλά χρόνια και είναι γενικά αποδεκτό ότι η μητρότητα επηρεάζει καθοριστικά την ανάπτυξη του παιδιού (Ferreira et al., 2016).

Η σχέση μητέρας-παιδιού έχει θεωρηθεί από τους περισσότερους θεωρητικούς ως μοναδική και η πιο σημαντική από οποιαδήποτε άλλη σχέση. Κατείχε την κεντρική θέση σε μεγάλο αριθμό μελετών στο πλαίσιο της ψυχολογίας μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1950 (Maridaki-Kassotaki, 2000). Ο χρόνος της μητέρας είναι πολύτιμος καθώς συμβάλει στην παραγωγή και τη δημιουργία ενός σπουδαίου οικιακού περιβάλλοντος στο σπίτι και κατά συνέπεια στη διαδικασία των αναπτυξιακών αποτελεσμάτων του παιδιού. Τα αποτελέσματα εξαρτώνται κυρίως από τις δραστηριότητες που εκτελούν οι γονείς από κοινού με τα παιδιά τους. Με λίγα λόγια, ο χρόνος που περνούν οι μητέρες σε εκπαιδευτικές και δομημένες δραστηριότητες συσχετίζεται θετικά με τα αποτελέσματα του παιδιού (Kuger et al., 2019).

Η αλληλεπίδραση μητέρας-παιδιού ξεκινά ήδη από τη προγεννητική περίοδο. Σύμφωνα με τους Sontag & Wallace (1936), η πρώτη αίσθηση που αποκτιέται είναι η ακουστική. Ο ήχος που ακούει ένα νεογέννητο μωρό για πρώτη φορά είναι η φωνή της μητέρας του. Αυτό συμβαίνει επειδή η μητέρα μιλάει στο μωρό της όταν ακόμα βρίσκεται στη μήτρα της (Faridy et al., 2016).

Οι μητέρες τείνουν να περνούν πολύ χρόνο μαζί με τα βρέφη τους σε μια θετική συναισθηματική κατάσταση, στην οποία οι εγκεφαλοί τους είναι συνδεδεμένοι. Η θετική αλληλεπίδραση, με την οπτική επαφή, ενισχύει την ικανότητα του εγκεφάλου της μητέρας και του βρέφους να λειτουργούν ως ένα ενιαίο σύστημα. Αυτό προωθεί την αποτελεσματική ανταλλαγή και ροή πληροφοριών μεταξύ μητέρας και βρέφους ("Mothers' and babies' brains 'more in tune' when mother is happy", 2019). Άλλωστε, οι μητέρες σε όλη την πορεία ανάπτυξης του βρέφους, έχουν την ικανότητα να αποκωδικοποιούν τις κοινωνικές και τις συναισθηματικές του εκδηλώσεις, αφού ακόμα δεν γίνεται να εκφραστεί λεκτικά (Hallers-Haalboom, 2017).

Για την ανατροφή του παιδιού οι μητέρες αφιερώνουν το μεγαλύτερο μέρος του χρόνου τους στη φροντίδα των παιδιών (φαγητό, καθαριότητα), τις οικιακές δραστηριότητες καθώς και τη διδασκαλία τους (ασχολία με επιτραπέζια, παζλ, ανάγνωση και αφήγηση βιβλίων, παροχή ερεθισμάτων). Όταν οι μητέρες συμμετέχουν συχνότερα σε δραστηριότητες που αφορούν τον γραμματισμό στο σπίτι, για παράδειγμα κοινή ανάγνωση βιβλίων, τα παιδιά τους αποκτούν μεγαλύτερες δεξιότητες στην ανάγνωση και τα μαθηματικά (Ferreira et al., 2016).

Συνήθως περνούν πολύ χρόνο με τα παιδιά τους και παρότι δεν χρησιμοποιούν τόσο περίπλοκη γλώσσα, θέτουν τις βάσεις για την ανάπτυξη της γλώσσας κατά τη διάρκεια της καθημερινής τους αλληλεπίδρασης (Duursma, 2014). Επιπλέον, τα παιδιά εκδηλώνουν θετικά κοινωνικο-συναισθηματικά αποτελέσματα, όπως προσοχή και λιγότερες αρνητικές συμπεριφορές στον παιδικό σταθμό (Baker, 2013). Το παιδί λαμβάνει από την μητέρα έναν πλούτο πληροφοριών και συναισθημάτων και μαθαίνει παράλληλα την έννοια της αγάπης, συμπόνιας, συγχώρεσης, ανθρωπισμού, ισότητας, καλοσύνης, γενναιοδωρίας, σεβασμού και ηθικής από αυτήν (“A Mother’s Role In A Child’s Development”, 2017).

Οι αλληλεπιδράσεις μητέρας-παιδιού έχουν συσχετιστεί με θετικά αναπτυξιακά αποτελέσματα, όπως η συναισθηματική ρύθμιση, η θεωρία του νου, η ενσυναίσθηση και η ασφάλεια της προσκόλλησης. Αντίθετα, τα παιδιά που δεν είχαν αρκετές αλληλεπιδράσεις με τη μητέρα τους παρουσίασαν χαμηλότερα επίπεδα αυτορρύθμισης, γεγονός που μπορεί να τους θέσει σε κίνδυνο για προβλήματα στην κοινωνική, συναισθηματική και γνωστική τους ανάπτυξη (Plotka et al., 2018).

Κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, μαζί με το παιδί τους τείνουν να χρησιμοποιούν περισσότερες λέξεις και να είναι πιο διδακτικές (Ferreira et al., 2016). Η ποιότητα της μητρικής εμπλοκής (μητρική ευαισθησία και διέγερση) κατά τη διάρκεια του παιχνιδιού, προάγει μοναδικά τις γλωσσικές και τις γνωστικές δεξιότητες των παιδιών (Aslanidou, 2019). Γενικότερα, οι μητέρες με ευαισθησία, δηλαδή η ικανότητα να αντιλαμβάνονται με ακρίβεια τη σημασία των σημάτων του παιδιού και να ανταποκρίνονται άμεσα και κατάλληλα σε αυτά, συνήθως έχουν παιδιά με μεγάλες γλωσσικές και γνωστικές ικανότητες (Kamza et al., 2019). Επιπλέον, ο ρόλος της μητέρας έχει αποδειχθεί ότι είναι πολύ σημαντικός στις σχέσεις μεταξύ των παιδιών τους, επηρεάζοντας ιδιαίτερα την ποιότητα της φιλίας στην παιδική ηλικία και βοηθώντας την κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη σε όλη τη διάρκεια της ζωής τους (Misca & Smith, 2014).

Όσον αφορά, τις μητέρες με υψηλότερη εκπαίδευση διαθέτουν περισσότερη ευαισθησία και γνωστική διέγερση, κρατώντας μια θετική στάση απέναντι στα παιδιά τους (Tamis-LeMonda, 2004). Αντίθετα, οι μητέρες με χαμηλότερη εκπαίδευση μιλούν λιγότερο στα παιδιά τους και ο τύπος της λεκτικής επικοινωνίας που χρησιμοποιούν προς τα παιδιά δεν είναι υποστηρικτικός για την ανάπτυξη της προφορικής γλώσσας (Hoff, 2013).

Γενικότερα, ο ρόλος της μητέρας στην ανάπτυξη του παιδιού είναι ζωτικής σημασίας. Ένα παιδί μαθαίνει πώς λειτουργεί ο κόσμος μέσω της μητέρας του. Από την ημέρα που

γεννιέται, η πρώτη του αλληλεπίδραση είναι με τη μητέρα του. Είναι ο δάσκαλός του και μαθαίνει από αυτή. Η μητέρα του είναι εκείνη που ξοδεύει ποιοτικό χρόνο μαζί του, αποτελώντας το πρόσωπο-πρότυπο που την κοιτάζει και νιώθει την επιθυμία να της μοιάσει καθώς μεγαλώνει (“A Mother’s Role In A Child’s Development”, 2017).

3.3.3 Αδέλφια

Τα αδέλφια είναι προσαρτημένα στην οικογενειακή ζωή και το κάθε ένα με το ρόλο του συμπληρώνει τις καθημερινές εμπειρίες του άλλου ως σύντροφοι, ως έμπιστοι φίλοι, ως μαχητές και ως το επίκεντρο των κοινωνικών συγκρίσεων. Οι αδελφικές επιρροές προκύπτουν όχι μόνο μέσα από τις συναισθηματικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ τους, που είναι συχνά έντονες, αλλά και έμμεσα βάσει του ρόλου που έχουν μέσα στην δυναμική της οικογένειας, ως δομικά στοιχεία. Τα παιδιά, για παράδειγμα, μπορούν να επηρεάσουν τις προσδοκίες των γονέων, τη γνώση και τη συμπεριφορά τους, πράγμα το οποίο έχει ανάλογες επιπτώσεις στα αδέλφια τους. Οι σχέσεις μεταξύ των αδερφών διαμορφώνονται από τα χαρακτηριστικά του κάθε παιδιού, τους πολιτιστικούς κανόνες και τις αξίες. Τα αδέλφια μπορούν να έχουν άμεσες επιδράσεις στην ανάπτυξη του άλλου όταν λειτουργούν ως κοινωνικοί εταίροι και πρότυπα. Μερικά ευρήματα υποδηλώνουν ότι οι επιρροές των αδερφών είναι ισχυρότερες από τις γονικές και πιθανόν τόσο ισχυρές όσο αυτές των συνομηλίκων. Παρόλο που οι ομοιότητες των αδερφών μπορούν να προκύψουν μέσω μιας ποικιλίας μηχανισμών, όπως η κοινή γενετική και η γονική μέριμνα, μελέτες δίδυμων ή υιοθεσίας δείχνουν ότι τα αδέλφια έχουν σπουδαίες κοινωνικές επιρροές. Εκτός από την κοινωνική μάθηση, τα αδέλφια το ένα για το άλλο διαμορφώνουν τα περιβάλλοντα στα οποία αναπτύσσονται οι συμπεριφορές τους (McHale, 2012).

Τα μεγαλύτερα αδέλφια διαδραματίζουν ένα σημαντικό ρόλο στη ζωή των νεότερων αδερφών τους (“Younger and older siblings contribute positively to each other's developing empathy”, 2018). Όπως οι γονείς, έτσι και τα μεγαλύτερα αδέλφια δρουν ως πρότυπα και δάσκαλοι, βοηθώντας τα μικρότερα αδέλφια τους να μάθουν τον κόσμο (“Younger and older siblings contribute positively to each other's developing empathy”, 2018; McHale, 2012). Αυτή η θετική επιρροή θεωρείται ότι οφείλεται στο γεγονός πως τα νεότερα αδέλφια αισθάνονται φροντίδα και συμπάθεια για όσους έχουν ανάγκη. Πιο συγκεκριμένα, τα παιδιά των οποίων τα μεγαλύτερα αδέλφια τους είναι υποστηρικτικά και στοργικά έχουν πιο πολύ ενσυναίσθηση, σε σχέση με τα παιδιά των οποίων τα αδέλφια δεν διαθέτουν αυτά τα

χαρακτηριστικά. Τόσο τα μεγαλύτερα όσο και τα μικρότερα αδέλφια, με την πάροδο του χρόνου, επηρεάζουν θετικά την ενσυναίσθηση του άλλου (“Younger and older siblings contribute positively to each other's developing empathy” 2018). Επιπλέον, τα νεότερα αδέλφια μιμούνται πιο πολύ τα μεγαλύτερα παρά το αντίστροφο. Γενικότερα, τα αδέλφια (ειδικά τα μεγαλύτερα) αποτρέπουν μοντέλα αποκλίνουσας συμπεριφοράς και χρησιμεύουν ως φύλακες σε τυχόν προβλήματα με συνομηλίκους ή σε επικίνδυνες δραστηριότητες (McHale, 2012).

Η επαφή και η συντροφιά των αδελφών κατά την παιδική ηλικία, παρέχει στα παιδιά πολλές ευκαιρίες να διαμορφώσουν τη συμπεριφορά, την κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη και την προσαρμογή του άλλου. Λόγω της καθημερινής τους αλληλεπίδρασης, τα αδέλφια μπορούν είτε να προωθήσουν μια θετική ανάπτυξη, είτε να οδηγήσουν σε προβλήματα προσαρμογής, ακόμη και σε μεγαλύτερη ηλικία (McHale, 2012).

Από τη μια πλευρά, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ των αδελφών αποτελούν μοναδικές ευκαιρίες για κοινωνική ανάπτυξη και διαδραματίζουν επίσης σημαντικό ρόλο στη γνωστική πρόοδο του άλλου (Keizer, 2019; McHale, 2012). Μέσω των συγκρούσεών τους, για παράδειγμα, μπορούν να αναπτύξουν δεξιότητες που αφορούν την αντίληψη, την κατανόηση συναισθημάτων, τη διαπραγμάτευση, την πειθώ και την επίλυση προβλημάτων. Αυτές οι δεξιότητες συνδέονται με τις μετέπειτα κοινωνικές ικανότητες και τις σχέσεις με τους συνομήλικους (McHale, 2012). Τα αδέλφια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, ενισχύοντας το αίσθημα της φροντίδας και του ενδιαφέροντος για τους άλλους (Jambon, 2018).

Από την άλλη πλευρά, τα αδέλφια δεν αποκομίζουν πάντα θετικά στοιχεία μέσα από τις διάφορες αλληλεπιδράσεις που έχουν μεταξύ τους. Ορισμένες περιπτώσεις οδηγούν στην απόκτηση επικίνδυνων συμπεριφορών και σε προβλήματα προσαρμογής, όπως προαναφέρθηκε. Μερικές φορές, οι συγκρούσεις με τα αδέλφια στην παιδική ηλικία, σχετίζονται με ταυτόχρονη και μεταγενέστερη παρέκκλιση, σχολικά προβλήματα, εκφοβισμό, χρήση ουσιών και ψυχικά προβλήματα. Σύμφωνα με το μοντέλο κοινωνικής μάθησης του Patterson (1984), οι επιρροές των αδελφών-στο πλαίσιο των συγκρούσεων τους-όσον αφορά τα προβλήματα προσαρμογής, ενισχύουν αντικοινωνικές συμπεριφορές, όπως ανωμαλίες στην ομιλία, συμπαιγνία για την υπονόμηση της γονικής εξουσίας και εκδήλωση επιθετικότητας στους συνομηλίκους τους (McHale, 2012).

2.4 Παππούδες και γιαγιάδες

Ένα από τα βασικά ζητήματα σε σχέση με το παιδί, έξω από το οικογενειακό πλαίσιο, είναι η παροχή φροντίδας και αγωγής για την προώθηση της ανάπτυξης του, μέσω των κατάλληλων αναπτυξιακών πρακτικών. Σήμερα, η φροντίδα και αγωγή του παιδιού, έξω από τα πλαίσια της οικογένειας, αποτελεί μια αναγκαιότητα για τους γονείς. Οι αυξανόμενες απαιτήσεις της ζωής, αλλά και η αλλαγή της κοινωνικής στάσης σε σχέση με το ρόλο της γυναίκας-μητέρας, την καθιστούν πλέον πλήρως απασχολημένη. Διάφορες μελέτες σχετικά με το θέμα αυτό καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η φροντίδα του παιδιού έξω από το πλαίσιο της οικογένειας έχει τόσο θετικές, όσο και αρνητικές συνέπειες στην εξέλιξη του. Πολύ συχνά, τον ρόλο του φροντιστή αναλαμβάνουν οι παππούδες (Δημητρίου-Χατζηγεοφύτου, 2012). Οι παππούδες και γιαγιάδες περνούν χρόνο με τα εγγόνια τους με τρόπους που οι γονείς δεν έχουν την ευκαιρία. Αυτό μπορεί να διευκολύνει την καλή κοινωνική και συναισθηματική ευεξία των εγγονών και ως αποτέλεσμα δεν είναι επιθυμητό να απομακρύνονται οι δύο γενιές (Chambers et al., 2017).

Σύμφωνα με το Εθνικό Κέντρο Στατιστικής για την Υγεία, το προσδόκιμο ζωής έχει αυξηθεί από το 1900, από τα 50 στα 80 έτη, που σημαίνει ότι όλο και περισσότεροι παππούδες και γιαγιάδες είναι σε θέση να διατηρούν μακροχρόνιες σχέσεις με τα εγγόνια τους. Επιπλέον, ο μέσος όρος παιδιών σε κάθε σπίτι έχει μειωθεί, ενισχύοντας τη δυνατότητα των ηλικιωμένων να προσφέρουν περισσότερα στα εγγόνια τους εάν το επιθυμούν. Η πλειονότητα αναφέρει, συνήθως, ότι διατηρούν υψηλής ποιότητας σχέσεις μεταξύ τους (Dunifon et al., 2018). Οι παππούδες, λοιπόν, αποκτούν μια νέα σημασία στο ρόλο της ανατροφής των εγγονών τους. Έχουν τόσο την εμπειρία ζωής όσο και πολύτιμο χρόνο, που είναι έτοιμοι να τα αφιερώσουν στα εγγόνια τους, όταν οι γονείς είναι αφοσιωμένοι στην εργασία τους. Οι παππούδες παρέχουν οικιακή, ψυχολογική βοήθεια και επίσης, διατηρούν και μεταδίδουν το οικογενειακό ιστορικό και τις παραδόσεις. Η καθηγήτρια Kargarolova (2017), στο άρθρο της «Παππούδες, παιδιά και εγγόνια», επισημαίνει ότι οι ηλικιωμένοι παίζουν σημαντικό ρόλο στην εκπαίδευση των εγγονών, καθώς οι αρχές τους βασίζονται στο σεβασμό. Παρά ταύτα, υπάρχουν και αρνητικές πτυχές μιας τέτοιας εκπαίδευσης: συχνά οι παππούδες και γιαγιάδες φτάνουν στα άκρα (είτε «χαϊδεύουν» υπερβολικά τα παιδιά, είτε χρησιμοποιούν παλιές συντηρητικές μεθόδους ανατροφής) και έτσι δεν είναι σε θέση να δημιουργήσουν μια ανταγωνιστική προσωπικότητα (Boshkova et al., 2018).

Οι Ayraci και Tezel Şahin (2015) εξήγησαν τη σημασία των παππούδων στην οικογένεια, τονίζοντας ότι οι εμπειρίες τους από τη ζωή τις περισσότερες φορές είναι ωφέλιμες για τα

εγγόνια τους. Αυτή η σχέση έχει πολλά θετικά και για τις δύο πλευρές. Επιπροσθέτως, οι σχέσεις μεταξύ των παππούδων και των εγγονών μπορούν να ενισχύσουν αμοιβαία τους συναισθηματικούς δεσμούς σε πολλά σημεία, όπως η εκμάθηση νέου τρόπου σκέψης, η ανταλλαγή συναισθημάτων, η ενίσχυση της προσωπικότητας, η αίσθηση ευθύνης, η απόλαυση και η εκτίμηση (Firat, 2018).

Οι γιαγιάδες συμμετέχουν ενεργότερα στην πολιτιστική μετάδοση, ενώ οι παππούδες στη μεταφορά της αξίας. Αν υποθέσουμε ότι τα παιδιά αναπτύσσουν τις ικανότητες ακρόασης και ομιλίας, ακούγοντας λογοτεχνικά βιβλία, τότε μπορούμε να πούμε ότι οι παππούδες συμβάλλουν στην ανάπτυξη των βασικών γλωσσικών ικανοτήτων των εγγονών τους, αφού η ανάγνωση βιβλίων είναι μία από τις ασχολίες μεταξύ τους (Firat, 2018).

Οι παππούδες είναι αποτελεσματικοί για ζητήματα που ικανοποιούν τις ανάγκες των εγγονών τους, όπως η συμπόνια, η απόκτηση πληροφοριών, η διαμόρφωση φιλίας, η οικονομική υποστήριξη και μπορούν επίσης να βοηθήσουν στην επίλυση των προβλημάτων που έχουν τα εγγόνια τους με τους γονείς τους. Μερικές επιπλέον δραστηριότητες που επιτρέπουν στους παππούδες να διασκεδάζουν με τα εγγόνια τους είναι το παιχνίδι, η παραγωγή παιχνιδιών, η ποδηλασία, το σχέδιο και η ζωγραφική (Firat, 2018).

Οι γιαγιάδες ασχολούνται κυρίως με την φροντίδα-υγεία, ενώ οι παππούδες είναι υπεύθυνοι για τη μεταφορά πληροφοριών και τη ψυχαγωγία. Ακόμη, μπορούν να συνεισφέρουν στην ψυχική ανάπτυξη των εγγονών, καθώς η γνώση τους είναι ένα εργαλείο εκγύμνασης του νου των παιδιών. Παράλληλα, οι παππούδες και οι γιαγιάδες επηρεάζουν την ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, προετοιμάζοντάς τους έτσι για τις προκλήσεις της ζωής (Firat, 2018). Στην Ελλάδα, το ποσοστό των παππούδων που προσφέρουν τακτική φροντίδα, αναλαμβάνοντας την απασχόληση στο σπίτι, την παραλαβή/παράδοση από και προς το σχολείο και την συναισθηματική υποστήριξη, είναι ιδιαίτερα υψηλό, καθώς οι μισοί και πλέον ασχολούνται σχεδόν καθημερινά με τα εγγόνια τους (Chambers et al., 2017; Svensson-Dianellou, 2010). Οι παππούδες, λοιπόν, θα αποτελούν πάντα γέφυρες μεταξύ του παρελθόντος και του μέλλοντος (Firat, 2018).

Καταλήγοντας, τα παιδιά που βρίσκονται υπό τη φροντίδα των παππούδων, έχουν υψηλά επίπεδα γνωστικής, προσωπικής, κοινωνικής και κοινωνικό-συναισθηματικής ανάπτυξης, επειδή τους μιλούν πολύ συχνά. Σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ παππούδων-εγγονών έχει επίσης παρατηρηθεί, ότι βελτιώνουν τις κοινωνικές δεξιότητες και την επικοινωνία των παιδιών με αυτισμό (Cruise et al., 2014).

2.5 Νταντά και εξω-οικογενειακοί φροντιστές

Οι προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας όπως οι πολλές ώρες εργασίας, η ανάγκη των ατόμων για επέκταση και διαφοροποίηση των προγραμμάτων κατάρτισης τους προκειμένου να προσαρμοστούν στα επαγγελματικά αιτήματα, η συγκέντρωση πολλαπλών ειδικοτήτων, η αύξηση του αριθμού των γυναικών που κατέχουν διοικητικές θέσεις χαρακτηρίζουν τις ιδιαιτερότητες της σύγχρονης οικογένειας. Επομένως, πολλές οικογένειες λόγω αυτών των καταστάσεων και σε περιπτώσεις που η εργασία τους απορροφά βαθιά κατά τη διάρκεια της ημέρας, συχνά καταφεύγουν στις υπηρεσίες διαφόρων φροντιστών και πολλές φορές μάλιστα μιας νταντάς (Glăveanua, 2014). Έτσι, ορισμένα παιδιά, ήδη από τη γέννηση τους, μαθαίνουν να βασίζονται, πέρα από τους γονείς και σε άλλους φροντιστές στη ζωή τους για τη προστασία και τη φροντίδα τους (Breiner et al., 2016).

Σύμφωνα με την Εθνική Αρχή Προσόντων, όσον αφορά τη νταντά είναι ένα εξειδικευμένο άτομο που παρέχει υπηρεσίες όπως η φροντίδα, η ανάπτυξη και η εκπαίδευση στο σπίτι του παιδιού καθώς και είναι υπεύθυνο για την εφαρμογή των αποφάσεων που έχουν προγραμματιστεί μαζί με τους γονείς (Glăveanua, 2014). Με βάση το RoSPA (Royal Society for the Prevention of Accidents), η δουλειά της νταντάς επιφέρει τεράστια ευθύνη, καθώς καθοδηγεί την εξελικτική πορεία ενός μικρού παιδιού (Morrow, 2008). Οι νταντάδες έχουν την ικανότητα να δημιουργήσουν μια καλή σχέση με το παιδί που αντιστοιχεί με εκείνη της γονικής. Η συμβολή τους είναι σημαντική για την ανάπτυξη του παιδιού, δεδομένης της μεγάλης μέριμνας και της ανατροφής που παρέχει (Glăveanua, 2014). Ωστόσο, η φροντίδα ενός ή περισσότερων παιδιών μπορεί ορισμένες φορές να προκαλεί κούραση και απογοήτευση, καθώς προκύπτουν καταστάσεις που είναι δύσκολο να αντιμετωπιστούν (Morrow, 2008).

Οι νταντάδες είναι βασικό να προσδίδουν ποιότητα στην ενασχόληση τους με τα παιδιά. Γενικότερα, η υψηλής ποιότητας φροντίδα χαρακτηρίζεται από φροντιστές οι οποίοι είναι ευαίσθητοι και ανταποκρινόμενοι, παρέχουν υλικό, ερεθίσματα και εμπειρίες, διεγείρουν τη μάθηση και τη συναισθηματική υποστήριξη και προσφέρουν σταθερότητα (Votruba-Drzal, 2011). Ως ένα βαθμό, αυτό καθορίζεται από το εκπαιδευτικό επίπεδο που διαθέτουν οι φροντιστές. Προηγούμενες μελέτες δείχνουν με συνέπεια ότι οι φροντιστές με τυπική εκπαίδευση που αφορά την παιδική ηλικία τείνουν να παρέχουν υψηλότερης ποιότητας φροντίδα (Burchinal et al., 2010). Για την ανατροφή του παιδιού, λοιπόν, ουσιαστικό ρόλο διαδραματίζει και το κεφάλαιο που αφορά τις γνώσεις και κατ' επέκταση την μόρφωσή των φροντιστών, η οποία επιδρά στο παιδί, καθώς καθορίζει σε μεγάλο βαθμό το επίπεδο της

εξέλιξης του (Ferreira, 2016). Έχει διαπιστωθεί ότι η ανώτερη εκπαίδευση τους προβλέπει υψηλότερη ποιότητα φροντίδας και ως συνέπεια καλύτερα αναπτυξιακά αποτελέσματα των παιδιών (“The NICCHD Study of Early Child Care and Youth Development: Findings for Children up to Age 4½ Years”, 2006). Ταυτόχρονα, και οι ίδιοι οι φροντιστές θεωρούν τους εαυτούς τους ως εκπαιδευτικοί που έχουν μεγάλη σημασία στην ανάπτυξη των παιδιών (Shpancer, 2008).

Αντίθετα, το χαμηλό επίπεδο της νταντάς και γενικότερα των φροντιστών έχουν συνέπειες στα παιδιά. Μέσα από έρευνα, διαπιστώθηκε ότι δεν αφιερώνουν πολύ χρόνο στο να διαβάζουν και να ασχολούνται με μαθηματικές δραστηριότητες, πράγμα το οποίο σημαίνει ότι τα συγκεκριμένα παιδιά που μεγάλωσαν σε τέτοια περιβάλλοντα δεν έχουν αναπτύξει ισχυρές δεξιότητες ανάγνωσης και μαθηματικών. Επιπρόσθετα, βρέθηκε ότι αυτά τα παιδιά παρακολουθούσαν τηλεόραση σχεδόν 2 ώρες την ημέρα. Συνεπώς, τέτοια αποτελέσματα δεν συμβάλουν στην ομαλή εξέλιξη των παιδιών (Booren, 2016). Αντίστοιχα δυσχερή ευρήματα παρατηρήθηκαν σε μεγάλο βαθμό στην Κίνα. Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε μεταξύ των γονέων, των παππούδων και των νταντάδων ως φροντιστές, διαπιστώθηκε ότι όσα παιδιά μεγάλωσαν με τις νταντάδες παρουσίασαν χαμηλά ποσοστά επιτυχίας, ειδικά στις γλωσσικές και τις λεπτές κινητικές τους δεξιότητες. Επιπρόσθετα, είχαν επιπτώσεις στη σωματική και ψυχολογική τους ανάπτυξη, ενώ συγχρόνως υστερούσαν και γνωστικά. Γενικότερα, οι νταντάδες δεν αλληλεπιδρούσαν σε ικανοποιητικό βαθμό με τα παιδιά συγκριτικά με τους υπόλοιπους (Li et al., 2017).

Συνοπτικά, οι φροντιστές των παιδιών οφείλουν να παρέχουν ένα περιβάλλον που να υποστηρίζει την ανατροφή των τομέων ανάπτυξης τους. Αυτός ο τύπος περιβάλλοντος μπορεί να βοηθήσει τα παιδιά να ενισχύσουν τις αναπτυξιακές τους δεξιότητες. Οι αποτελεσματικές αλληλεπιδράσεις των φροντιστών με τα παιδιά βελτιώνουν την εξέλιξη της επόμενης γενιάς (Li et al., 2017).

3. Παράγοντες

Η κοινωνικοοικονομική κατάσταση αποτελεί άλλοτε ενθαρρυντικό και άλλοτε ανασταλτικό παράγοντα, με βάση τον οποίο κάθε οικογένεια διαμορφώνει ανάλογα το οικιακό περιβάλλον μάθησης. Ανεξάρτητα, με το οικογενειακό υπόβαθρο, την κοινωνική και πολιτισμική της κατάσταση είναι ωφελιμότερο οι γονείς να προσπαθούν να δημιουργήσουν ένα ποιοτικό οικιακό περιβάλλον, μετριάζοντας τυχόν αρνητικές συνθήκες διαβίωσης.

3.1 Κοινωνικοοικονομική κατάσταση (SES)

Με τον όρο «Socioeconomic Status-SES», ονομάζεται η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των οικογενειών. Το περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι, σχετίζεται με το SES και τα εκπαιδευτικά επίπεδα των γονέων, παράγοντες οι οποίοι έχουν μερικό αντίκτυπο στις ακαδημαϊκές δεξιότητες των παιδιών. Δεν αποκλείεται το γεγονός, οι οικογένειες με χαμηλό SES να πετυχαίνουν μερικές φορές υψηλά αποτελέσματα και αντιστρόφως, τα σπίτια με υψηλό SES να πέφτουν χαμηλά στο δείκτη του HLE. Επομένως, η ανατροφή ποικίλει ανάλογα με το SES. Έρευνες διαπίστωσαν ότι οι μητέρες που εργάζονται σε δουλειές οι οποίες διεγείρουν το νου παρείχαν περισσότερη υποστήριξη και ενθαρρυντικό υλικό στα παιδιά τους, πράγμα το οποίο συνδέεται με τις λεκτικές δεξιότητες των παιδιών (Melhuish et al., 2008). Επίσης, άλλες έρευνες έδειξαν ότι οι πιο μορφωμένες μητέρες ή οι εργαζόμενοι πλήρους απασχόλησης ανταποκρίνονταν περισσότερο στις ανάγκες των παιδιών τους και ήταν πιθανότερο να βελτιώσουν την ποιότητα του HLE σε σύγκριση με τις λιγότερο μορφωμένες ή με μερική απασχόληση (Toth et al., 2019).

Συνεπώς, οι πρακτικές γονικής μέριμνας, όπως η ανάγνωση στα παιδιά, η χρήση σύνθετης γλώσσας, η ανταπόκριση και η ζεστασιά στις αλληλεπιδράσεις, συνδέονται όλα με καλύτερα αναπτυξιακά αποτελέσματα. Αυτό εξηγεί εν μέρει τους δεσμούς μεταξύ του SES και των γνωστικών αποτελεσμάτων του παιδιού, καθώς οι εκπαιδευτικά ανώτεροι γονείς χρησιμοποιούν περισσότερες αναπτυξιακές δραστηριότητες. Ωστόσο, είναι σαφές, ότι η γονική μέριμνα επηρεάζεται από την άσχημη κοινωνικοοικονομική κατάσταση της οικογένειας. Το NICHD ECCRN (National Institute Of Child Health And Human Development – Early Child Care Research Network) ανέφερε ότι οι οικογένειες που ζούνε σε χρόνια φτώχεια έχουν ένα περιβάλλον στο σπίτι φτωχό σε ερεθίσματα. Εντούτοις, το περιβάλλον μπορεί να βελτιωθεί εάν ξεφύγουν από αυτή τη κατάσταση. Οι οικογένειες που εκτίθενται σε παροδική φτώχεια φαίνεται να καταφέρνουν να διατηρούν ικανοποιητικό

διεγερτικό υλικό στο σπίτι παρά τους περιορισμένους πόρους. Από την άλλη μεριά, τα παιδιά που ζουν σε μεγάλη φτώχεια έχουν μεγαλύτερα νοητικά και συμπεριφορικά ελλείμματα στην ηλικία των πέντε ετών από αυτά που εκτίθενται σε παροδική. Η κατάσταση αυτή, λοιπόν, συνδέεται με τα χαμηλότερα αποτελέσματα των παιδιών (Melhuish et al., 2008).

Βάσει ερευνών έχει αποδειχτεί ότι τα φτωχά παιδιά είναι λιγότερο πιθανό να επισκεφθούν βιβλιοθήκες και μουσεία, να πραγματοποιήσουν εκπαιδευτικά ταξίδια ή να παρακολουθήσουν θεατρικές παραστάσεις, γεγονός που ενδέχεται να αυξήσει τον κίνδυνο των κακών εκπαιδευτικών αποτελεσμάτων. Επιπλέον, συχνά έχουν γλωσσικές δεξιότητες που είναι κάτω από τις προσδοκίες, σε σχέση με την ηλικία τους τη στιγμή που εισέρχονται στο νηπιαγωγείο, θέτοντάς τα σε μειονεκτική θέση όσον αφορά την πρώιμη εκπαίδευση. Οι γονείς με χαμηλό SES αισθάνονται λιγότερο επιρρεπείς στο να εμπλακούν στις σχολικές δραστηριότητες, θεωρώντας ότι δεν έχουν τη γνώση για το σχολικό σύστημα ή λόγω της δικής τους κακής εκπαιδευτικής εμπειρίας (Merz et al., 2014).

Τα στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά από τα φτωχότερα σπίτια είναι πιο πιθανό να έχουν χειρότερα σχολικά αποτελέσματα και να εγκαταλείψουν το σχολείο συχνότερα από τα παιδιά που προέρχονται από οικονομικά καλύτερες οικογένειες (Dimosthenous et al., 2019).

Από την άλλη πλευρά, οι γονείς με υψηλό SES μπορεί να συνειδητοποιήσουν περισσότερο τη σπουδαιότητα της εκπαίδευσης για την επιτυχία στο σχολείο και τις προοπτικές για απασχόληση στο μέλλον πράγμα που μπορεί να οδηγήσει τους γονείς να υποστηρίξουν με διάφορους τρόπους τα παιδιά τους σε κάθε ηλικία και στάδια της σχολικής εκπαίδευσης (Toth et al., 2019). Για παράδειγμα, τα παιδιά από προνομιούχα σπίτια, διαβάζουν πιο πολύ, ακούν περισσότερες λέξεις, έχουν αρκετά βιβλία διαθέσιμα και μεγαλύτερη ευχέρεια για να συμμετέχουν σε δραστηριότητες εκτός σπιτιού (Smees & Sammons, n.d.).

Επιπλέον, τα παιδιά από οικογένειες με μεσαίο και ανώτερο εισόδημα είναι επίσης πιο πιθανό να βιώσουν εμπειρίες από περιβάλλοντα οικιακής μάθησης, τα οποία είναι «πλούσια σε γλώσσα». Τα περιβάλλοντα αυτά περιλαμβάνουν συχνές συνομιλίες μεταξύ παιδιών-φροντιστών που σχετίζονται με τα προσωπικά ενδιαφέροντα του παιδιού (“Improving the home learning environment”, 2018).

Πράγματι, η κοινωνική και οικονομική ευπάθεια συνδέεται με τη μικρότερη εμπλοκή στην εκπαίδευση και την εκμάθηση του παιδιού στο σπίτι (“Improving the home learning environment”, 2018).

Όλοι οι γονείς, ανεξάρτητα από τις παραπάνω περιστάσεις, προσπαθούν να φροντίζουν και να προστατεύουν τα παιδιά τους. Εντούτοις, τα πρότυπα και οι πρακτικές ανατροφής ποικίλλουν σημαντικά στις προσδοκίες ανάπτυξης των παιδιών μεταξύ των πολιτισμών. Οι κοινωνικοοικονομικοί πολιτιστικοί παράγοντες μπορούν να επηρεάσουν τις πρακτικές των γονέων με δύο τρόπους. Πρώτον, επηρεάζουν τη διαθεσιμότητα των πόρων για να υποστηρίξουν την ανάπτυξη ικανοτήτων και δεύτερον, επιδρούν στη συμπεριφορά της παιδικής ανατροφής μέσω των πρακτικών που υποστηρίζονται από λαϊκές θεωρίες γονικής μέριμνας. Οι έμμεσοι κοινωνικοί παράγοντες, όπως οι πολιτισμικές πεποιθήσεις, επηρεάζουν τις πρακτικές γονέων και μπορούν να οδηγήσουν σε διαφορετικές πρακτικές γονικής μέριμνας εντός και μεταξύ των χωρών. Για παράδειγμα, οι Κινέζοι γονείς διδάσκουν τα παιδιά τους με πιο επίσημο, δομημένο και άμεσο τρόπο, ενώ παρέχουν περισσότερη ενθάρρυνση από ότι οι Ευρωπαίοι. Επίσης, οι Κινέζοι γονείς παρέχουν πιο συγκεκριμένες οδηγίες σε ορισμένα μαθήματα, όπως τα μαθηματικά, στην καθημερινή ζωή των παιδιών τους, σε σύγκριση με τους Αμερικάνους γονείς. Αυτές οι διαφορές αντανakλούν την έμφαση στο ακαδημαϊκό επίτευγμα στους κινεζικούς πολιτισμούς. Όσον αφορά την πειθαρχία, οι Αφροαμερικάνοι γονείς αναφέρουν περισσότερες στρατηγικές φυσικής πειθαρχίας από τους Ευρωπαίους Αμερικανούς και τους Ισπανόφωνους Αμερικανούς γονείς, που αντικατοπτρίζουν πολιτισμικές διαφορές της χώρας (Sun et al., 2015).

3.2 Η καλή ποιότητα του HLE

Έρευνες επισημαίνουν ότι οι συνεχείς επιδράσεις του HLE παρέχουν μια καλύτερη έναρξη στο σχολείο και διαμόρφωση της μελλοντικής πορείας (Smees & Sammons n.d.). Οι θετικές εμπειρίες μπορούν να έχουν διαρκείς επιδράσεις στη ζωή. Ωστόσο, δεν αρκεί μόνο η επιτέλεση των δραστηριοτήτων που εντάσσονται στο HLE. Κεντρικό ρόλο στην διαδικασία εκμάθησης διαδραματίζει η ποιότητα αυτών. Μια καλή ποιότητα HLE μπορεί/είναι ικανή:

- Να μετριάσει την επίδραση του χαμηλού εισοδήματος και να προσφέρει μερική προστασία έναντι των επιπτώσεων αυτού του μειονεκτήματος, ακόμη και στα εφηβικά χρόνια.
- Να μετριάσει τον αρνητικό αντίκτυπο του κοινωνικοοικονομικού υποβάθρου στις γνωστικές δεξιότητες και τις κοινωνικο-συναισθηματικές δυσκολίες του παιδιού (“Improving the home learning environment”, 2018).

3.3 Εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι οικογένειες με χαμηλότερα εισοδήματα

Ορισμένοι γονείς αντιμετωπίζουν διάφορα προβλήματα και δυσκολεύονται να παρέχουν ένα κατάλληλα εξοπλισμένο οικιακό περιβάλλον. Ωστόσο, σε αυτές τις περιπτώσεις είναι χρήσιμο να υποστηρίζονται και να καθοδηγούνται από προγράμματα παρεμβάσεων ειδικά σχεδιασμένα για τέτοια ζητήματα.

Σχετικά με τις δυνατότητες

Από τη μια μεριά, κάποιοι γονείς δεν κατανοούν τη σημασία της γλωσσικής ανάπτυξης ή των δραστηριοτήτων που μπορούν να υποστηρίξουν. Από την άλλη μεριά, ορισμένοι γονείς έχουν χαμηλές δεξιότητες γραμματισμού ή δεν έχουν εμπιστοσύνη στην ικανότητά τους να υποστηρίξουν την ανάπτυξη της γλώσσας του παιδιού τους. Υπάρχουν βέβαια και εκείνοι που δεν θεωρούν χρήσιμες αυτές τις δεξιότητες και μερικοί γονείς της εργατικής τάξης είναι λιγότερο πιθανό να αναζητήσουν προληπτικά πληροφορίες για τον τρόπο που μπορούν να δημιουργήσουν ένα υποστηρικτικό περιβάλλον μάθησης στο σπίτι (“Improving the home learning environment”, 2018).

Σχετικά με τις ευκαιρίες

Λιγότεροι οικονομικοί πόροι, φυσικά περιβάλλοντα μέσα ή κοντά στο σπίτι και άλλα μειονεκτήματα, για παράδειγμα η κακή υγεία, δυσχεραίνουν την παροχή δραστηριοτήτων εμπλουτισμού και η καθημερινή ζωή μπορεί να μειώσει τον χρόνο των γονιών ή να μην μπορούν να δώσουν προτεραιότητα στα παιδιά τους (“Improving the home learning environment”, 2018).

Σχετικά με τα κίνητρα

Οι γονείς και οι κοινότητες που τα επηρεάζουν μπορεί να μην κατανοούν το πιθανό όφελος της πρώιμης γλωσσικής ανάπτυξης ή της εκπαίδευσης, δίνοντας προτεραιότητα σε άλλους τομείς ανάπτυξης και ευημερίας των παιδιών, ενώ ορισμένες δεν έχουν καθόλου δίκτυα υποστήριξης (“Improving the home learning environment”, 2018).

3.4 Προγράμματα παρεμβάσεων

Ορισμένες οικογένειες μπορεί να μην είναι σε θέση να παρέχουν στα παιδιά τους ένα επιτυχημένο μαθησιακό περιβάλλον, καθώς αυτό απαιτεί πολλά περισσότερα από την απλή

επιτέλεση συγκεκριμένων δραστηριοτήτων. Απαιτεί ένα σταθερό περιβάλλον στο σπίτι, μια ανταποκρινόμενη γονική μέριμνα, σπουδαία κίνητρα και γονείς με σιγουριά που εκτιμούν την εκπαίδευση και έχουν υψηλές φιλοδοξίες για τα παιδιά τους. Συσχετίζεται με το συνολικό περιβάλλον στο σπίτι, συμπεριλαμβανομένης της λειτουργικότητας της οικογένειας και την ψυχική υγεία των γονέων, καθώς και το κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον. Οι μειονεκτικές ή οι ευάλωτες οικογένειες χρειάζονται στήριξη για τη δημιουργία θετικών πρακτικών οικιακής εκμάθησης, όπως οι οικογένειες που έχουν έναν χαοτικό τρόπο ζωής, χαμηλό εισόδημα, κάνουν κατάχρηση ουσιών, δεν έχουν καλή ψυχική υγεία ή αντιμετωπίζουν δυσκολίες στις βασικές δεξιότητες γραφής και αριθμητικής. Αυτή η στήριξη μπορεί να υλοποιηθεί μέσα από προγράμματα πρώιμων παρεμβάσεων, τα οποία στοχεύουν στην εκπαίδευση των γονέων και των παιδιών. Έτσι, αυξάνονται οι πιθανότητες σε αυτές τις οικογένειες να ευδοκιμήσει ένα θετικό περιβάλλον εκμάθησης (Smees & Sammons, n.d.).

Το πρόγραμμα Early Head Start (EHS), το οποίο παρείχε συνδυασμούς παρέμβασης στο σπίτι και παιδικής μέριμνας σε παιδιά ηλικίας 0-3 ετών για μειονεκτούσες οικογένειες, διαπίστωσε ότι η παρέμβαση αύξησε τόσο την ποσότητα όσο και την ποιότητα της αλληλεπίδρασης των γονέων με τα παιδιά, καθώς και την κοινωνική και γνωστική τους ανάπτυξη. Αυτό δείχνει ότι οι γονικές συμπεριφορές μπορούν να διδαχθούν και οι αλλαγές μέσω των παρεμβάσεων στη γονική μέριμνα συνδέονται με τη βελτιωμένη ανάπτυξη του παιδιού. Επιπλέον, μέσα από έρευνες βρέθηκε ότι τα παιδιά έδειξαν πρόοδο στη βελτίωση του γραμματισμού, όταν οι γονείς έλαβαν προγράμματα παρέμβασης κατά τη διάρκεια της προσχολικής περιόδου (Melhuish et al., 2008).

Επιπρόσθετα, τα στοιχεία δείχνουν ότι παρεμβάσεις μπορούν να παρέχονται με επιτυχία αν γίνουν κοινοτικές ρυθμίσεις και δημιουργηθούν παιδικά κέντρα. Η υποστήριξη δίνεται σε ανθρώπους που το χρειάζονται περισσότερο, καθώς οι μειονεκτούσες οικογένειες είναι λιγότερο πιθανό να παραστούν σε δραστηριότητες ή υπηρεσίες εκτός της δικής τους περιοχής (Smees & Sammons, n.d.).

Υποστηρικτικές τοπικές κοινότητες, λοιπόν, με τη δημιουργία παιδικών κέντρων μπορούν να παρέχουν πηγές μάθησης, τοπικές βιβλιοθήκες και πρώιμη φροντίδα των παιδιών σε οικογένειες που διαφορετικά δεν είναι σε θέση να προσφέρουν ή να αποκτήσουν πρόσβαση σε δραστηριότητες εκτός σπιτιού. Οι επαγγελματίες υγείας διαδραματίζουν επίσης, βασικό ρόλο στους πρώτους μήνες και μετέπειτα, καθώς οι διαφορές στο HLE είναι ήδη εμφανείς από όταν το παιδί είναι μόλις 9 μηνών (Smees & Sammons, n.d.).

Η πρώιμη παρέμβαση δεν είναι μια νέα έννοια. Οι τοπικές αρχές συνεργάζονται στενά με οικογένειες και παρέχουν πρόσθετες συμβουλές και υποστήριξη για τον τρόπο παροχής ενός εμπλουτισμένου περιβάλλοντος στο σπίτι, ιδιαίτερα για αυτούς που γίνονται πρώτη φορά γονείς. Χρειάζεται ευαισθητοποίηση σχετικά με τη σημασία που έχει η ποιότητα της γονικής υποστήριξης και της εκμάθησης στο σπίτι και πρέπει να παραμείνει σημαντική προτεραιότητα για τους υπεύθυνους χάραξης της πολιτικής, που προσπαθούν να περιορίσουν την εκπαιδευτική ανισότητα (Smees & Sammons, n.d.).

4. Επιδράσεις του HLE στην ανάπτυξη του παιδιού

Οι επιδράσεις του μαθησιακού περιβάλλοντος στο σπίτι είναι πολλαπλές και εξαιρετικά ωφέλιμες. Οι γονείς όσο πιο πολύ αφιερώνουν χρόνο συμμετέχοντας σε ποιοτικές δραστηριότητες για τα παιδιά, τόσο πιο πολλά ερεθίσματα, γνώση και κίνητρα έχουν την ευκαιρία να τους προσφέρουν τα οποία θα τους χρησιμεύσουν, στο άμεσο μέλλον αλλά και σε όλη τους ζωή. Η εκτέλεση παραγωγικών δραστηριοτήτων με το παιδί σε ένα περιβάλλον τόσο οικείο, όσο αυτό του σπιτιού, είναι βέβαιο ότι μόνο θετικά αποτελέσματα επιφέρει στους τομείς ανάπτυξης και κατ' επέκταση στην ολόπλευρη ανάπτυξη του.

4.1 Μαθησιακό περιβάλλον σπιτιού και ακαδημαϊκά αποτελέσματα

Οι δεξιότητες που αναπτύσσονται κατά την προσχολική ηλικία είναι ισχυροί παράγοντες πρόβλεψης για μεταγενέστερες ακαδημαϊκές ικανότητες και σχολική επιτυχία. Το περιβάλλον εκμάθησης στο σπίτι κατά τα πρώιμα χρόνια της ζωής του παιδιού συνδέεται με ακαδημαϊκές δεξιότητες. Τα παιδιά που ξεκινούν το σχολείο με «φτωχό» λεξιλόγιο, γραφή και αριθμητικές ικανότητες, συνήθως διατηρούν ένα χαμηλό επίπεδο στην ανάγνωση και τα μαθηματικά στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση (Lehrl et al., 2019).

Η έκθεση στη γλώσσα και τη γραφή στο περιβάλλον οικιακού γραμματισμού σχετίζεται με τις αναδυόμενες δεξιότητες παιδικής παιδείας, όπως η προφορική γλώσσα, οι γνώσεις γραφής και η φωνολογική ευαισθητοποίηση, που προβλέπουν την πρόωρη ανάγνωση και την ανάγνωση στο δημοτικό σχολείο. Η κοινή ανάγνωση βιβλίων μεταξύ παιδιών και γονέων παρέχει ένα πλούσιο πλαίσιο για τη γλώσσα, που τα παιδιά ενδέχεται να μην συναντούν στις καθημερινές τους αλληλεπιδράσεις. Με αυτόν τον τρόπο συναντούν ευκαιρίες εκμάθησης που υποστηρίζουν το βάθος της γλώσσας και του γραμματισμού, μέσω της έκθεσης και της επαναλαμβανόμενης ανάγνωσης βιβλίων. Η συχνή ανάγνωση προσφέρει την επαφή με μεγαλύτερη ποικιλία βιβλίων. Σχετικά στοιχεία του HLE, είναι η ηλικία που οι γονείς άρχισαν να διαβάζουν για πρώτη φορά στα παιδιά τους, ο αριθμός βιβλίων στο σπίτι και οι επισκέψεις στη βιβλιοθήκη (Burris et al., 2019).

Οι δραστηριότητες γραφής-ανάγνωσης και μαθηματικών πραγματοποιούνται στο σπίτι, είτε με ρητή διδασκαλία, είτε είναι ενσωματωμένες στο παιχνίδι και ονομάζονται τυπικές ή μη τυπικές (ανεπίσημες) αντίστοιχα. Οι τυπικές δραστηριότητες γραμματισμού, προφορικές ή γραπτές, περιλαμβάνουν την εκμάθηση γραμμάτων ή ανάγνωσης, ενώ οι τυπικές

δραστηριότητες μαθηματικών εμπεριέχουν οτιδήποτε σχετίζεται με άμεση διδασκαλία αριθμών, σχημάτων και μέτρημα. Οι μη τυπικές δραστηριότητες και των δύο τομέων αναφέρονται σε έμμεση εκμάθηση, που συνήθως επιτελείται μέσω της κοινής ανάγνωσης ενός βιβλίου με τους γονείς ή μέσω (επιτραπέζιων) παιχνιδιών. Επιπρόσθετα, οι γονείς ρυθμίζουν την ποιότητα του περιβάλλοντος εκμάθησης στο σπίτι με τις διάφορες αλληλεπιδράσεις που προσφέρουν κατά τη διάρκεια των δραστηριοτήτων, γεγονός που θεωρείται ιδιαίτερα σημαντικό για την ανάπτυξη των παιδιών (Lehrl et al., 2019).

Στον τομέα των μαθηματικών, οι γονείς και οι δάσκαλοι αναφέρουν ότι οι δραστηριότητες μαθηματικών ποικίλλουν στην πολυπλοκότητα και το επίπεδο τους, για παράδειγμα στην αναγνώριση αριθμών και ψηφίων, την καταμέτρηση, τον υπολογισμό και την σύγκριση αριθμών, που με τη σειρά τους προβλέπουν τα μαθηματικά αποτελέσματα των παιδιών (Lehrl et al., 2019).

Όλες οι προαναφερόμενες διαστάσεις του περιβάλλοντος εκμάθησης στο σπίτι έχουν συμβάλει στα αποτελέσματα των παιδιών. Οι τυπικές εμπειρίες γραμματισμού, όπως η διδασκαλία της αλφαβήτου, είναι συνδεδεμένες με τις δεξιότητες μεταφοράς του γραπτού σε προφορικό λόγο και ανάγνωσης με ευκολία, ενώ οι μη τυπικές σχετίζονται με την αντίληψη, όπως το λεξιλόγιο των παιδιών και το διάβασμα. Ομοίως, οι τυπικές δραστηριότητες αριθμητικής συνδέονται με τις βασικές αριθμητικές δεξιότητες, όπως το μέτρημα ή η απόδοση των ψηφίων, ενώ οι άτυπες σχετίζονται με μη συμβολικές μαθηματικές δεξιότητες (Lehrl et al., 2019).

Μελέτες που έχουν διερευνήσει τις επιδράσεις των δύο τομέων ταυτόχρονα, διαπίστωσαν ότι οι τυπικές και άτυπες δραστηριότητες αλφαριθμητισμού προέβλεπαν μαθηματικές δεξιότητες τόσο καλές όσο και οι τυπικές δραστηριότητες αριθμητικής. Αυτό μπορεί να οφείλεται στο γεγονός ότι η αναπτυξιακή πρόοδος στη γλώσσα, τη γραμματική και την αριθμητική είναι σχετικές. Μέσω των δραστηριοτήτων γραμματικής στο σπίτι, οι γονείς εκθέτουν συχνά τα παιδιά τους σε συγκεκριμένη γλώσσα μαθηματικών (καταμέτρηση ή συζήτηση χρησιμοποιώντας προ-μαθηματικές έννοιες την ώρα που ασχολούνται με την ανάγνωση). Αντιστρόφως, αποδεικνύεται ότι οι δραστηριότητες αριθμητικής στο σπίτι είναι ακόμα καλύτερος παράγοντας πρόβλεψης για τη γλωσσική ανάπτυξη. Αυτή η σχέση μπορεί να οφείλεται στην ευκαιρία που δίνουν οι δραστηριότητες αριθμητικής να προσφέρουν σε βάθος λεκτικές αλληλεπιδράσεις αναπτύσσοντας έτσι, το λεξιλόγιο των παιδιών. Η διερεύνηση τέτοιων επιδράσεων μεταξύ των τομέων βοηθά να κατανοήσουμε τον τρόπο με τον οποίο η περιβαλλοντική διέγερση ενισχύει τη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών σε

διαφορετικούς αναπτυξιακούς τομείς. Η συμμετοχή των γονέων στις μαθησιακές δραστηριότητες συνεπώς, επηρεάζει την ανάπτυξη των παιδιών και στους δύο τομείς (Lehrl et al., 2019).

Ορισμένες μελέτες έχουν επικεντρωθεί στις μακροπρόθεσμες επιδράσεις του HLE, το οποίο επιδρά στα αποτελέσματα ανάγνωσης, ορθογραφίας και μαθηματικών μέχρι την τέταρτη τάξη του δημοτικού σχολείου. Επιπλέον, τα πρώτα χρόνια του περιβάλλοντος εκμάθησης στο σπίτι είχαν θετικά αποτελέσματα μέχρι την ηλικία των 16 ετών για τα μαθηματικά, τα αγγλικά, τη φυσική και τη χημεία. Η έκθεση σε βιβλία, δηλαδή η κατοχή βιβλίων και παραμυθιών, σε συνδυασμό με την ανάγνωση και επιπλέον η ποιότητα των λεκτικών αλληλεπιδράσεων σχετικά με τα μαθηματικά κατά τη διάρκεια της ανάγνωσης, δηλαδή μιλώντας για συσχετίσεις, αριθμούς και συγκρίσεις όταν τα παιδιά βρίσκονταν στην προσχολική ηλικία, συνδέονταν με τα μαθηματικά αποτελέσματα στην ηλικία των 12 ετών. Αυτές οι επιδράσεις είχαν μεσολαβήσει μέσα από τις πρώιμες γλωσσικές και αριθμητικές ικανότητες στην ηλικία των 5 ετών (Lehrl et al., 2019).

Επομένως, οι μακροπρόθεσμες σχέσεις είναι θεμελιώδους σημασίας για την κατανόηση του κατά πόσο το πρώιμο περιβάλλον εκμάθησης μπορεί να βελτιώσει την ανάπτυξη των παιδιών πέρα από τα πρώτα χρόνια (Lehrl et al., 2019).

4.2 Γνωστική και κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη

Η φροντίδα βασίζεται σε γνώσεις και σε πρακτικές. Είναι πολυδιάστατη, αρθρωτή και συγκεκριμένη. Ξεκινώντας από την παιδική ηλικία, τα παιδιά μαθαίνουν τον φυσικό κόσμο μέσω γνωστικών ερεθισμάτων και συνδέονται με άλλους μέσω κοινωνικο-συναισθηματικών αλληλεπιδράσεων. Πολλοί ερευνητές έχουν λειτουργικά διακρίνει γνωστικούς και κοινωνικο-συναισθηματικούς τομείς φροντίδας. Αυτοί οι δύο ευρείς τύποι φροντίδας είναι σχετικά ανεξάρτητοι ο ένας από τον άλλον και είναι αναπτυξιακά σημαντικοί, επειδή σχετίζονται με τις επικοινωνιακές, διανοητικές, συναισθηματικές και κοινωνικές ικανότητες των παιδιών. Για παράδειγμα, οι γνωστικές αλληλεπιδράσεις μητέρας-παιδιού προβλέπουν διανοητική και λεκτική ανάπτυξη σε παιδιά και μητέρες που είναι πιο κοινωνικο-συναισθηματικά ευαίσθητες με τα παιδιά τους και προάγουν τις διαπροσωπικές ικανότητες τους. Αυτές οι δύο μέθοδοι θέτουν τα θεμέλια για μια ομαλή μελλοντική ανάπτυξη (Bornstein & Putnick, 2013).

4.2.1. Γνωστική ανάπτυξη

Η γνωστική ικανότητα αναφέρεται στον βαθμό στον οποίο ένα άτομο μπορεί να σκεφτεί, να κατανοήσει, να αναλύσει, να θυμηθεί πληροφορίες, να λύσει προβλήματα και να μάθει. Η παιδική γνωστική ικανότητα έχει αποδειχθεί ότι προβλέπει σημαντικά αποτελέσματα, όπως ακαδημαϊκό επίτευγμα, επαγγελματική επιτυχία και κοινωνική προσαρμογή. Τα πρώτα 2 χρόνια της ζωής αντιπροσωπεύουν ένα κρίσιμο παράθυρο για τη γνωστική ανάπτυξη. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου σχηματίζονται τα θεμέλια των αισθητηριακών και αντιληπτικών συστημάτων, στα οποία βασίζεται η γλώσσα και η κοινωνικο-συναισθηματική συμπεριφορά. Η γνωστική λειτουργία στην πρώιμη ζωή προβλέπει τη μετέπειτα γνωστική ικανότητα. Σύμφωνα με κάποιες εκτιμήσεις η γνωστική λειτουργία τους πρώτους 24 μήνες ζωής σχετίζεται με το IQ στην ηλικία των 8-9 ετών. Ως εκ τούτου, παράγοντες που διαταράσσουν την ανάπτυξη του εγκεφάλου κατά τη διάρκεια αυτών των κρίσιμων ετών, μπορεί να έχουν διαρκείς συνέπειες για τη μετέπειτα λειτουργία του εγκεφάλου (MAL-ED Network Investigators, 2018).

Η γνωστική φροντίδα αποτελείται από μια ποικιλία στρατηγικών που χρησιμοποιούν οι γονείς για να ενθαρρύνουν τα παιδιά να εμπλακούν και να κατανοήσουν το περιβάλλον τους, ενώ εκείνοι παράλληλα περιγράφουν, επιδεικνύουν και τους παρέχουν ευκαιρίες να μάθουν. Λίγες μελέτες έχουν εξετάσει τη διεθνή διακύμανση των πρακτικών γνωστικής φροντίδας με μικρά παιδιά, ειδικά από αναπτυσσόμενες χώρες. Πειράματα και παρεμβάσεις βεβαιώνουν ότι η υψηλή γνωστική λειτουργία και τα διαρκή αποτελέσματα των πρώιμων γνωστικών παρεμβάσεων διαρκούν μέχρι την ενηλικίωση (Bornstein & Putnick, 2013).

Παραδοσιακά, η δια στόματος αφήγηση είναι ένα από τα παλαιότερα μέσα επικοινωνίας. Η αφήγηση είναι εν μέρει μια γλωσσική και εκπαιδευτική δραστηριότητα και αποτελεί ένα εξέχον χόμπι στους περισσότερους πολιτισμούς στον αναπτυγμένο κόσμο. Η αφήγηση που πραγματοποιείται στο περιβάλλον του σπιτιού συνδέεται με τη σχολική επιτυχία και σε αυτή βασίζεται, επίσης, η ανάπτυξη του γραμματισμού. Η ανάγνωση και η αφήγηση προωθούν μια γκάμα γλωσσών και δεξιοτήτων γραμματισμού στα παιδιά, από την πολυπλοκότητα του λεξιλογίου και τη δομή των προτάσεων έως τη φαντασία και την πρωτοτυπία στην ικανότητα αφήγησης του γονέα (Bornstein & Putnick, 2013).

Η γονική ομιλία που απευθύνεται σε μικρά παιδιά είναι ζωτικής σημασίας για τη γνωστική τους ανάπτυξη για πολλούς λόγους. Η γλώσσα είναι ένα από τα πιο άμεσα και συσχετιζόμενα μέσα με την οποία οι γονείς μεταφέρουν ποικίλες πληροφορίες στα

παιδιά. Η λεκτική εμπλοκή μεταξύ γονέων και μικρών παιδιών είναι μια από τις ισχυρότερες επιδράσεις στην επακόλουθη ανάπτυξη της γλώσσας και οι λεκτικές αλληλεπιδράσεις που περιέχουν διδακτικά χαρακτηριστικά, όπως η ονομασία διαφόρων πραγμάτων, έχει θετικά προγνωστικά αποτελέσματα που αφορούν την απόκτηση της παιδικής γλώσσας (Bornstein & Putnick, 2013).

4.2.2. Κοινωνικο-συναισθηματική ανάπτυξη

Σύμφωνα με τον Vygotsky και τη θεωρία του κοινωνικού κονστρουκτιβισμού, τα παιδιά μαθαίνουν καλύτερα όταν παρατηρούν και αλληλεπιδρούν με άλλους. Συγκεκριμένα, η μάθηση των παιδιών υποστηρίζεται όταν οι γονείς είναι σε θέση να αναγνωρίσουν το τρέχον επίπεδο κατανόησης τους και παρέχουν την υποστήριξη που χρειάζονται για να προωθήσουν τις γνώσεις τους (Niklas & Schneider, 2017). Οι γονείς για την επίτευξη του παραπάνω στόχου μπορούν να ξεφύγουν από την μονότονη ανάγνωση ενός βιβλίου και ταυτόχρονα να θέτουν ερωτήσεις ανοιχτού τύπου στα παιδιά, να συζητούν για την ιστορία του βιβλίου και να κάνουν σχόλια πάνω σε αυτή, αναπτύσσοντας έτσι την σκέψη και την λεκτική αλληλεπίδραση μεταξύ τους (Lehrl et al., 2019).

Η πρώιμη κοινωνική και συναισθηματική ανάπτυξη ορίζεται ως η αναδυόμενη ικανότητα των μικρών παιδιών (ηλικίας 0-5) να σχηματίζουν στενές και ασφαλείς σχέσεις με τους ενήλικους και συνομηλίκους, να αποκτούν εμπειρίες που τους βοηθούν στη ρύθμιση και την έκφραση συναισθημάτων με κοινωνικά και πολιτισμικά κατάλληλους τρόπους, να εξερευνούν το περιβάλλον μέσα στο πλαίσιο της οικογένειας, της κοινότητας και του πολιτισμού (Darling-Churchill & Lippman, 2016). Η κοινωνικο-συναισθηματική φροντίδα περιλαμβάνει δραστηριότητες που εμπλέκουν τα παιδιά σε διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις. Μέσω της δεκτικότητας, της ακρόασης και της συναισθηματικής εγγύτητας, οι γονείς κάνουν τα παιδιά τους να αισθάνονται πολύτιμα και αποδεκτά. Η κοινωνικο-συναισθηματική φροντίδα στηρίζει τη διαπροσωπική αλληλεπίδραση και την επικοινωνία. Επιπλέον, υποστηρίζει τη ρύθμιση των επιδράσεων και των συναισθημάτων, καθώς και διαμορφώνει τις κοινωνικές σχέσεις των παιδιών με άλλους (Bornstein & Putnick, 2013).

Για την ανάπτυξη της κοινωνικο-συναισθηματικής φροντίδας οι γονείς περνούν χρόνο μαζί τα παιδιά τους με διάφορους τρόπους προκειμένου να την επιτύχουν, όπως μέσω του παιχνιδιού, της μουσικής, και πηγαίνοντας σε διάφορα μέρη. Όσον αφορά το παιχνίδι, οι

γονείς επηρεάζουν την ανάπτυξη του, αφού εκείνοι παρέχουν το περιβάλλον για την πραγματοποίηση του. Οι Slaughter και Dombrowski (1989), εξέφρασαν την άποψή τους τονίζοντας ότι «το κοινωνικό και το υποκριτικό παιχνίδι των παιδιών φαίνεται να βασίζεται βιολογικά, και να διατηρείται ως εξελικτική συμβολή στην ανθρώπινη ψυχολογική ανάπτυξη και εξέλιξη». Ωστόσο, οι κοινωνικοί και πολιτιστικοί παράγοντες ρυθμίζουν την ποσότητα και τον τύπο έκφρασης του παιχνιδιού. Σε ορισμένες περιοχές, οι γονείς ή οι φροντιστές αποφεύγουν το παιχνίδι με τα παιδιά, διότι δεν αποδίδουν ιδιαίτερη αξία στο παιχνίδι και δεν το θεωρούν ως ιδιαίτερα σημαντικό στην ανάπτυξη των παιδιών. Αντίθετα, σε άλλες περιοχές, θεωρούν ότι το παιχνίδι με τα παιδιά αποτελεί κεντρικό στοιχείο του γονικού ρόλου και έχουν ενεργό συμμετοχή (Bornstein & Putnick, 2013).

Σχετικά με τη μουσική, τα παιδιά τη βιώνουν με διάφορους τρόπους: μέσω του τραγουδιού, παίζοντας όργανα ή παρακολουθώντας παραστάσεις και χορούς. Το τραγούδι μεταφέρει πληροφορίες και συναισθήματα από τα θέματα και τις λέξεις που υπάρχουν σε αυτό καθώς και μέσω του ρυθμού και της μελωδίας της μουσικής. Το τραγούδι είναι μια ευχάριστη και σημαντική κοινωνική δραστηριότητα σε όλο τον κόσμο, δεν απαιτεί παιδεία και είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να προσελκύσει κανείς την προσοχή των παιδιών. Οι γονείς ή οι φροντιστές μπορούν να χρησιμοποιούν το τραγούδι για να μεταφέρουν συναισθηματικές πληροφορίες και επιπλέον, επιτρέπει στους ενήλικες και τα παιδιά να συγχρονίζουν τις συναισθηματικές τους καταστάσεις, παρέχοντας μια σημαντική κοινωνική ρυθμιστική λειτουργία. Παράλληλα, το τραγούδι μπορεί να προσφέρει την δυνατότητα στο παιδί να αποκτήσει έλεγχο και αυτορρύθμιση. Η μητρική ευαισθησία και το παιδί επηρεάζουν τη ρύθμιση, διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη ασφαλούς προσκόλλησης και το τραγούδι ενοποιεί αυτό το ζωτικό χαρακτηριστικό στην σχέση μητέρας-παιδιού (Bornstein & Putnick, 2013).

Οι βόλτες, οι εκδρομές, οι επισκέψεις και γενικότερα ο χρόνος που αφιερώνουν οι γονείς έξω από το σπίτι με τα παιδιά τους επιτρέπει να μοιράζονται αξιοθέατα, ήχους και άλλα γεγονότα που εμβαθύνουν την αμοιβαία σχέση τους, ενώ παράλληλα δίνονται στα παιδιά ευκαιρίες κοινωνικοποίησης με άλλα άτομα και ερεθίσματα που μέσα στο σπίτι είναι αδύνατο να λάβουν (Bornstein & Putnick, 2013).

Οι παραπάνω δραστηριότητες των γονέων στοχεύουν στην ικανοποίηση των γνωστικών και των κοινωνικο-συναισθηματικών απαιτήσεων των παιδιών. Με την ανάγνωση, την αφήγηση ιστοριών και τη συμμετοχή στην ονομασία πραγμάτων, την καταμέτρηση και τη ζωγραφική με τα παιδιά τους, οι γονείς τα ετοιμάζουν με βασικές γνωστικές δεξιότητες και θέτουν το

στάδιο για την είσοδό τους στον τομέα του αλφαριθμητισμού, του σχολείου και του ευρύτερου πολιτισμού. Παράλληλα, παίζοντας με τα παιδιά τους, λέγοντας τραγούδια και πηγαίνοντας βόλτες, οι γονείς ενσταλάζουν στα παιδιά τους ένα θεμέλιο κοινωνικο-συναισθηματικών ικανοτήτων και εμπιστοσύνης για να ενταχθούν στον ευρύτερο κοινωνικό κόσμο (Bornstein & Putnick, 2013).

4.3 Λεκτική ανάπτυξη-Επικοινωνία

Πολλές δεκαετίες διεπιστημονικής έρευνας αποκάλυψαν εντυπωσιακά πρότυπα στον τρόπο με τον οποίο τα παιδιά αποκτούν ομιλία και γλώσσα, και αργότερα, αναπτύσσουν το γραμματισμό. Η ικανότητα ενός παιδιού να επικοινωνεί είναι ένα από τα πιο σημαντικά επιτεύγματα της πρώιμης παιδικής ηλικίας και είναι το θεμέλιο για την επιτυχία στο σχολείο και πέραν αυτής (Taylor et al., 2011).

Η επικοινωνία είναι μια ευρεία έννοια που περιλαμβάνει τόσο την ομιλία όσο και τη γλώσσα και ως εκ τούτου αποτελεί προτεραιότητα για κάθε παιδί. Είναι σημαντικό το παιδί να μπορεί να μιλάει με τους ανθρώπους γύρω του και να καταλαβαίνει τι θέλουν να εκφράσουν. Η επικοινωνία είναι μια κοινωνική δραστηριότητα που βασίζεται στην αλληλεπίδραση μεταξύ ατόμων που μοιράζονται μεταξύ τους εμπειρίες, συναισθήματα και δραστηριότητες με βασική προϋπόθεση στη συμμετοχή και την αμοιβαιότητα. Η ανάγκη για μια λειτουργική επικοινωνία είναι καθοριστική για την υγεία και την ευημερία ενός παιδιού (Brodin et al., 2019).

Η ανάπτυξη της ομιλίας αποτελεί σημαντική εξέλιξη των παιδιών, είναι ένα κρίσιμο εργαλείο για την εκμάθηση της επικοινωνίας και την οικοδόμηση σχέσεων με άλλους, καθώς και για την ενίσχυση της γλωσσικής επίτευξης στα παιδιά, η οποία θεωρείται κορυφαία προτεραιότητα (Undiyaundeye, 2018). Τα παιδιά με πολλές εμπειρίες ανάγνωσης σε περιβάλλοντα όπου οι γονείς συμμετείχαν στις δραστηριότητες σχετικές με την ανάγνωση, είχαν υψηλότερη φωνολογική συνείδηση, ευρύτερη γνώση των γραμμάτων και ένα εκτεταμένο λεξιλόγιο σε σύγκριση με τα παιδιά που δεν έλαβαν παρόμοια υποστήριξη. Ιδιαίτερα, η δυνατή ανάγνωση και η αφήγηση είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για την ενίσχυση της επικοινωνίας, της ομιλίας και της γλώσσας (Brodin et al., 2019). Ωστόσο, ακόμα και η απλή ανάγνωση βιβλίων με διάφορες ιστορίες αυξάνει το δεκτικό λεξιλόγιο των παιδιών, ενώ το εκφραστικό αποκτάται καλύτερα μέσω της κοινής ανάγνωσης (Burris et al., 2019). Πολλοί γονείς δεν γνωρίζουν ότι ο τρόπος με τον οποίο μιλούν στα παιδιά τους συνδέεται

στενά με την ανάπτυξη της γλώσσας τους (Ramírez , 2020). Μερικοί μιλούν περισσότερο και χρησιμοποιούν πλουσιότερο λεξιλόγιο και χειρονομίες στις αλληλεπιδράσεις τους με τα παιδιά από ότι άλλοι, και τέτοιες διαφορές που αφορούν την γλώσσα στην ποσότητα και την ποιότητα, αντιπροσωπεύουν εν μέρει τις μεταγενέστερες διαφορές μεταξύ των παιδιών στο λεξιλόγιο και τη γραμματική τους ανάπτυξη (Weisleder et al., 2013).

Αναλύσεις έδειξαν ότι οι μορφωμένοι γονείς χρησιμοποιούν λέξεις που παραπέμπουν σε ευδιάκριτα αντικείμενα και ενέργειες, αποφεύγοντας τις σύνθετες λέξεις με πολλά σύμφωνα. Τα φωνήεντα που περιέχονται στις λέξεις που χρησιμοποιούν οι γονείς, υπάρχουν και σε αρκετές γλώσσες, διευκολύνοντας τα παιδιά να διακρίνουν φωνητικές διαφορές και να αναπτύξουν δεξιότητες φωνολογικής διάκρισης (Ramírez et al., 2020).

Η πρώιμη αλληλεπίδραση είναι καθοριστική για την λεκτική ανάπτυξη των παιδιών. Ο κύριος λόγος για αυτό είναι ότι δεν υπάρχει άλλη περίοδος στην παιδική ηλικία που να περιέχει τόσο πολύ διαδικασίες μάθησης όσο τα πρώτα πέντε χρόνια της ζωής. Δεδομένου ότι είναι αναγκαίο το παιδί να κατέχει ως εφόδιο την γλώσσα και την επικοινωνία, οι γονείς είναι εκείνοι που θα το καθοδηγήσουν αρκεί να ξέρουν οι ίδιοι πώς οργανώνεται η γλώσσα και ποιες είναι οι διαφορετικές πτυχές της (Brodin, 2019).

Από την άποψη του γονέα, η επιβίωση των παιδιών επιτυγχάνεται μέσω της προστασίας και της εκπλήρωσης βιολογικών αναγκών, εντούτοις η ευημερία τους επιτυγχάνεται μέσω της γνωστικής και κοινωνικο-συναισθηματικής φροντίδας που περιλαμβάνει ανταλλαγή πληροφοριών και ενθάρρυνση της διαπροσωπικής ικανότητας μέσω της κοινωνικοποίησης. Επιπλέον, οι γονείς που εμπλέκουν τα παιδιά τους στις γνωστικές, κοινωνικο-συναισθηματικές, λεκτικές δραστηριότητες αποκτούν πρόσβαση στις δυνατότητες μάθησης των παιδιών τους, στις συναισθηματικές τους ικανότητες και στο κοινωνικό τους στυλ και μαθαίνουν για τις προοπτικές, τις δυνατότητες και τα όρια τους. Εν κατακλείδι, με αυτό τον τρόπο δημιουργείται μια σχέση ανατροφοδότησης, με τους γονείς να αποτελούν το πρωτεύον εργαλείο που χρειάζονται τα παιδιά για να λάβουν όλα τα στοιχεία και να δημιουργήσουν, όσο το δυνατόν, μια ολοκληρωμένη προσωπικότητα (Bornstein, 2013).

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΜΕΡΟΣ

Στόχος

Στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση του μαθησιακού περιβάλλοντος στα πλαίσια της οικογένειας κατά την πρώιμη παιδική ηλικία.

Μεθοδολογία

Εργασία

Για την διεξαγωγή της έρευνας χρησιμοποιήσαμε ερωτηματολόγιο, το οποίο αποτελούνταν από 35 ερωτήσεις, οι οποίες αφορούσαν γενικές πληροφορίες των γονέων (ηλικία, οικογενειακή κατάσταση, εργασιακό καθεστώς), ηλικία και φύλο του παιδιού και το μεγαλύτερο μέρος των ερωτήσεων επικεντρωνόταν σε εκπαιδευτικές δραστηριότητες που ακολουθούν οι γονείς με τα παιδιά τους, όπως είναι η ανάγνωση παιδικών βιβλίων ή η παρακολούθηση μιας θεατρικής παράστασης. Σκοπός του ερωτηματολογίου είναι η συλλογή ενός ικανοποιητικού αριθμού πληροφοριών για το πως οι γονείς συμβάλλουν στο μαθησιακό περιβάλλον του σπιτιού. Το ερωτηματολόγιο είναι βασισμένο στην κλίμακα FCCERS-3 και έχει σταθμιστεί (Harms et al., 2019).

Δείγμα

Στην έρευνά μας συμμετείχαν 271 γονείς, εκ των οποίων οι 218 προέρχονται από βρεφονηπιακούς και παιδικούς σταθμούς της πόλης των Ιωαννίνων και 53 από την επαρχία Κόνιτσας Ιωαννίνων και Σύρου (Κυκλάδες). Οι απαντήσεις δόθηκαν από τον έναν εκ των δύο γονέων και αφορούσαν παιδιά ηλικιών 2-6 ετών. Το δείγμα αποτελείται από 139 αγόρια και 130 κορίτσια (υπήρξαν 2 ερωτηματολόγια χωρίς απάντηση στην συγκεκριμένη ερώτηση).

Διαδικασία

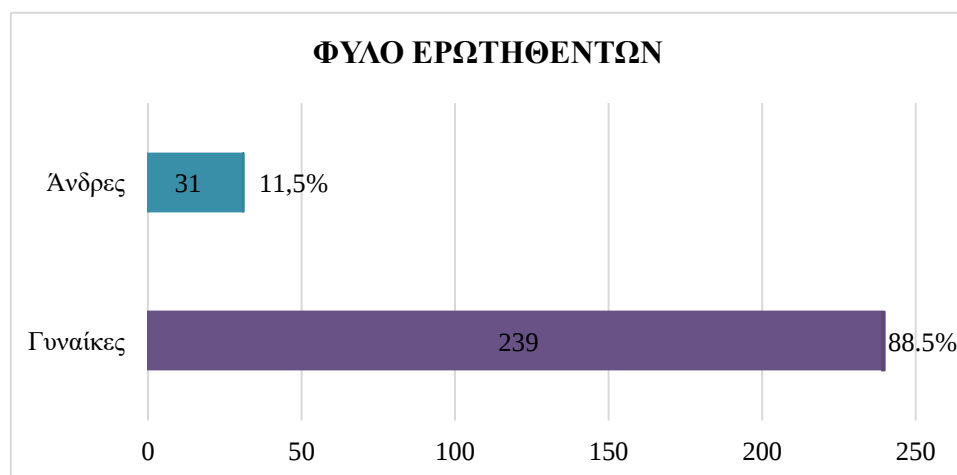
Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε 16 παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς στα Ιωάννινα, εκ των οποίων δύο ήταν ιδιωτικοί, 2 παιδικούς σταθμούς – νηπιαγωγεία στην Κόνιτσα και 2 ιδιωτικούς σταθμούς στη Σύρο. Τα ερωτηματολόγια δόθηκαν στη διεύθυνση κάθε σχολείου και μοιράστηκαν στους γονείς των παιδιών. Έπειτα από δύο εβδομάδες

συλλέχθηκαν τα συμπληρωμένα ερωτηματολόγια. Οι πληροφορίες κάθε ερωτηματολογίου περάστηκαν στο πρόγραμμα Excel δημιουργώντας, έτσι, τα απαραίτητα ποσοστά για την διεξαγωγή αποτελεσμάτων. Τα αντίστοιχα γραφήματα παρουσιάζονται αναλυτικότερα παρακάτω.

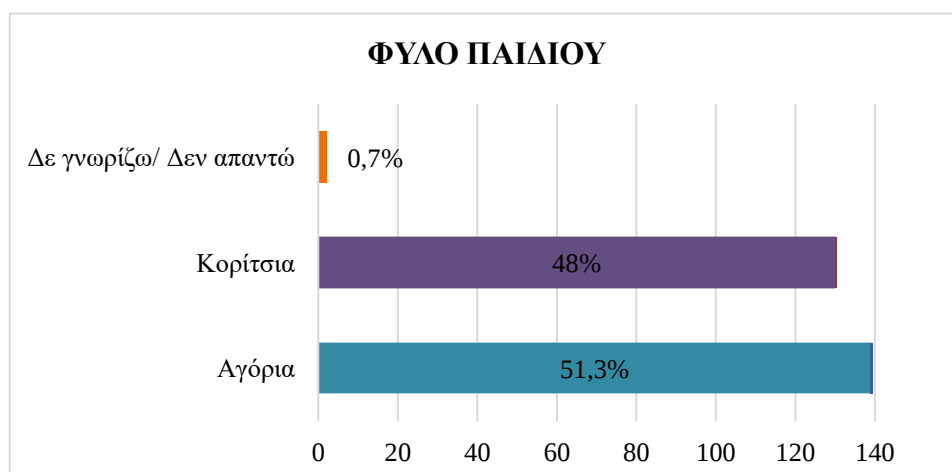
Αποτελέσματα

Δημογραφικά Χαρακτηριστικά

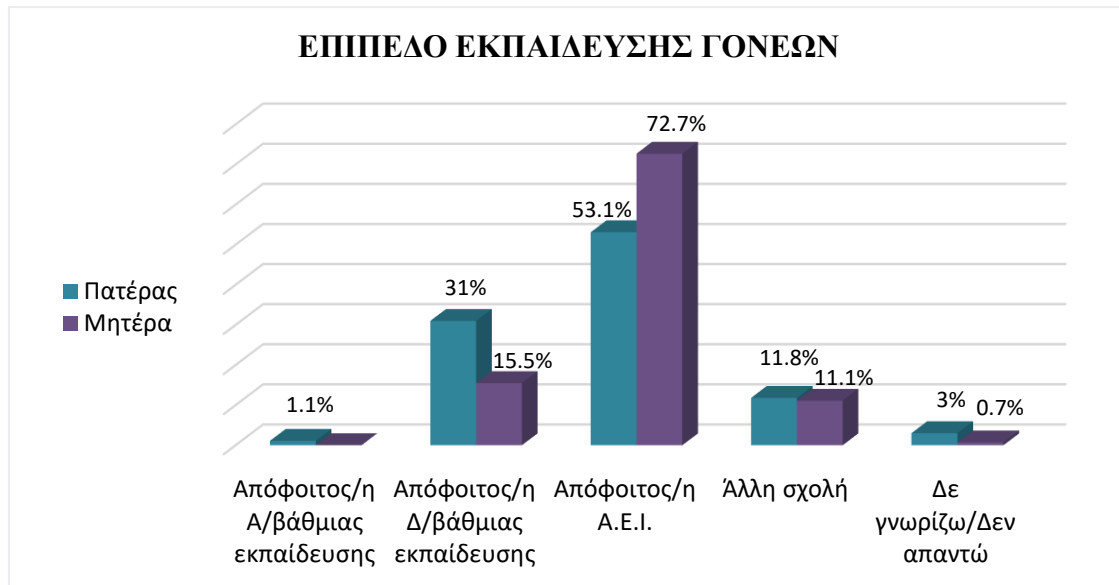
Από τους 271 ερωτηθέντες που πήραν μέρος στην έρευνά μας, η πλειονότητα ήταν γυναίκες (239) με ποσοστό 88,5% και ηλικία 35-44 ετών. Οι άνδρες αποτελούν μόλις το 11,5% των συμμετεχόντων. Το 95% των γονέων περίπου, κατάγεται από την Ελλάδα, καθώς μόνο 11 πατεράδες και 11 μανάδες δήλωσαν ως καταγωγή κάποια χώρα του εξωτερικού.

Το δείγμα παιδιών αποτελείται από 139 αγόρια και 130 κορίτσια ηλικίας 2 με 6 ετών και μέσο όρο ηλικίας 3,3 χρονών.

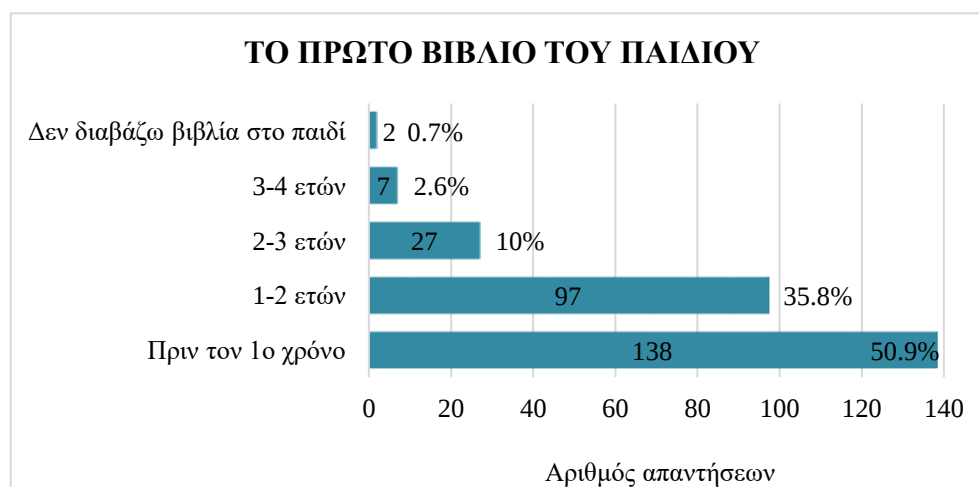

Το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων ήταν αρκετά υψηλό. Οι απαντήσεις των μητέρων όσον αφορά την αποφοίτηση από Α.Ε.Ι. ήταν 197, με ποσοστό 72,7% και 144 οι απαντήσεις των πατεράδων, με ποσοστό 53,1%. Σε δεύτερο επίπεδο βρίσκονται οι απόφοιτοι Δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης με ποσοστό 31% και 15,5% για άνδρες και γυναίκες αντίστοιχα.

Ανάγνωση πρώτου βιβλίου

Στην ερώτηση «Πόσο ετών ήταν το παιδί σας όταν του διαβάσατε το πρώτο του βιβλίο;» οι περισσότεροι γονείς (50,9%) απάντησαν «Πριν τον 1^ο χρόνο» και αμέσως μετά βρίσκεται η απάντηση «1-2 ετών», με ποσοστό 35,8%.

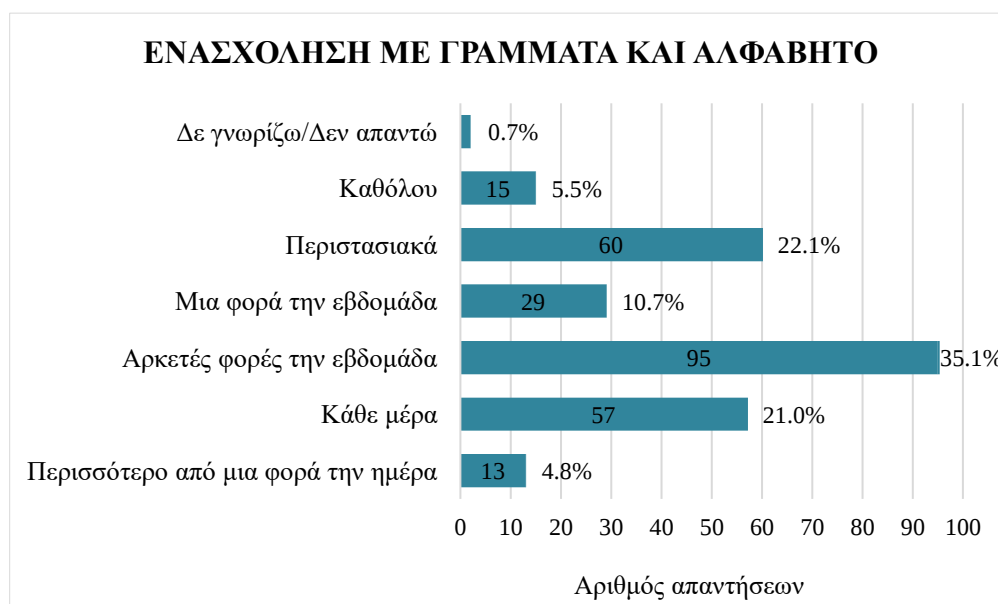
Ενασχόληση με αριθμούς και μέτρημα

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά ασχολείστε με το παιδί με αριθμούς και μέτρημα;» το 46,9%, δηλαδή 127 γονείς, απάντησαν «Αρκετές φορές την εβδομάδα» και έπειτα «Κάθε μέρα» με ποσοστό 29,9%.

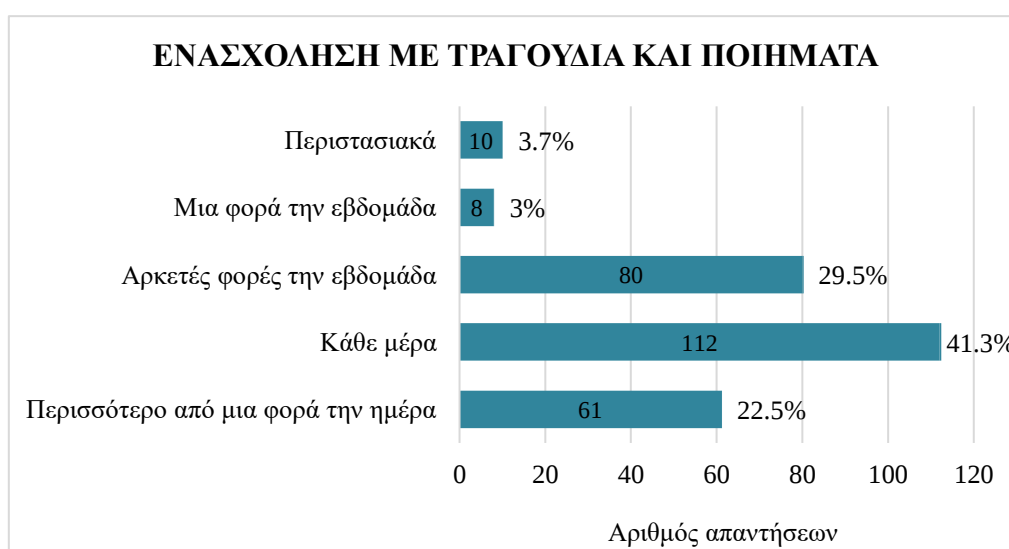
Ενασχόληση με γράμματα και αλφάβητο

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά ασχολείστε με το παιδί με γράμματα και αλφάβητο;» η απάντηση που επιλέχθηκε περισσότερο ήταν το «Αρκετές φορές την εβδομάδα» με ποσοστό 35,1% και έπειτα το «Περιστασιακά» και το «Κάθε μέρα», που βρίσκονται αρκετά κοντά, με 60 και 57 απαντήσεις αντίστοιχα.

Ενασχόληση με τραγούδια και ποιήματα

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά τραγουδάτε ή λέτε ποιήματα με το παιδί σας;», στην έρευνα μας οι απαντήσεις διίστανται, καθότι ένα μεγάλο ποσοστό, συγκεκριμένα το 41,3%, δηλαδή 112 γονείς, απάντησαν ότι τραγουδάνε ή λένε ποιήματα «Κάθε μέρα», ενώ 80 γονείς, 29,5% σε ποσοστό, απάντησαν «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Επιπλέον, το 22,5%, δηλαδή 61 γονείς ασχολούνται «Περισσότερο από μια φορά την ημέρα».

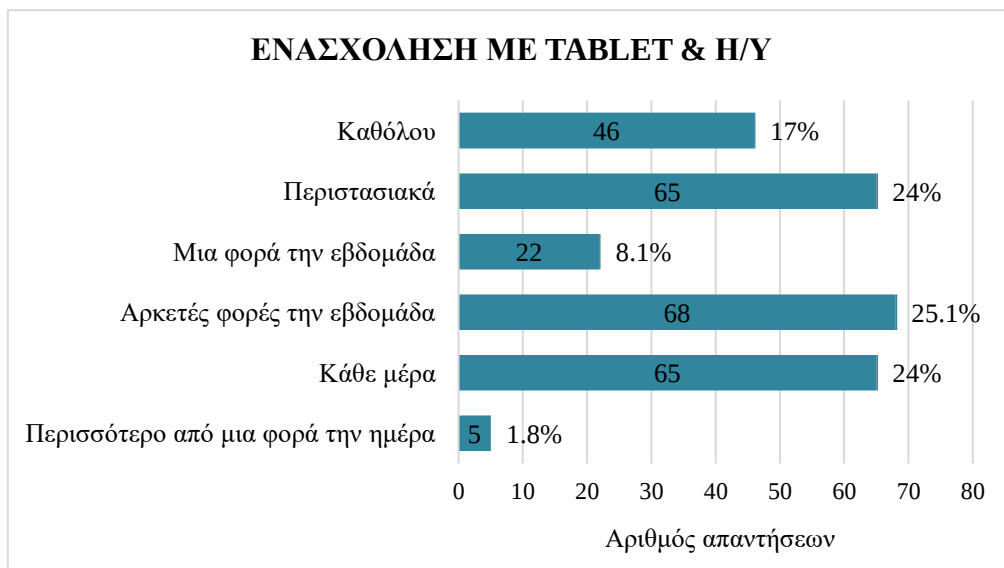
Συχνότητα ενασχόλησης με τη ζωγραφική

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά το παιδί σας ζωγραφίζει στο σπίτι;», το 41,3%, δηλαδή 112 γονείς, απάντησαν «Κάθε μέρα», ενώ το 30,3% , 82 γονείς, απάντησαν «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Αμέσως μετά, ακολουθεί η απάντηση «Περισσότερο από μία φορά την ημέρα» με ποσοστό 19,6%, που αντιστοιχεί σε 53 γονείς.

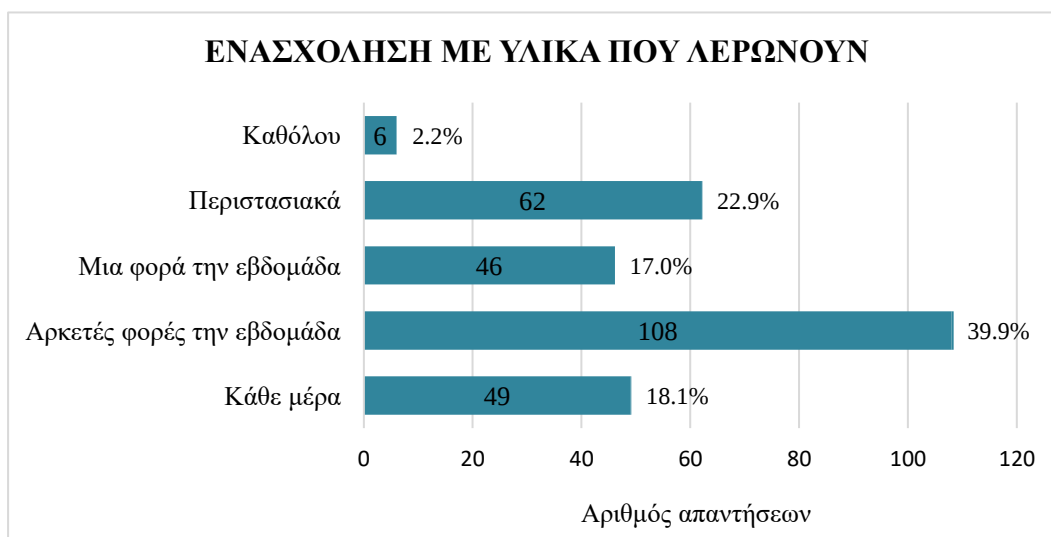
Ενασχόληση με tablet και Η/Υ

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά το παιδί σας απασχολείται με οθόνη (tablet, υπολογιστή);» υπάρχουν διαφορετικές απαντήσεις με παρόμοια ποσοστά. Ειδικότερα, η απάντηση «Αρκετές φορές την εβδομάδα» επιλέχθηκε περισσότερο, με ποσοστό 25,1%, δηλαδή 68 γονείς, ενώ τα «Περιστασιακά» και «Κάθε μέρα», αν και απέχουν μεταξύ τους αρκετά , έχουν ποσοστό 24% το καθένα που αντιστοιχεί σε 65 απαντήσεις. Τέλος, η απάντηση «Καθόλου» με μια μικρή διαφορά, κατέχει το 17%, δηλαδή 46 απαντήσεις.

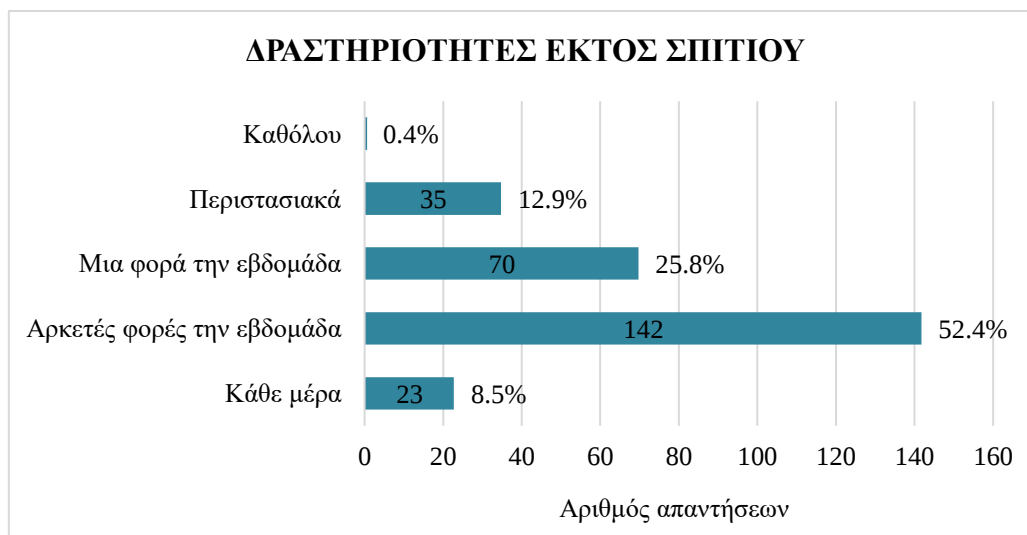
Παιχνίδι με υλικά που λερώνουν

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά το παιδί σας ασχολείται με υλικά που λερώνουν (υλικά κουζίνας, κήπου κλπ.);» οι γονείς επέλεξαν περισσότερο την απάντηση «Αρκετές φορές την εβδομάδα» με 108 απαντήσεις και ποσοστό 39,9%. Έπειτα, με 62 απαντήσεις και ποσοστό 22,9% βρίσκεται η απάντηση «Περιστασιακά».

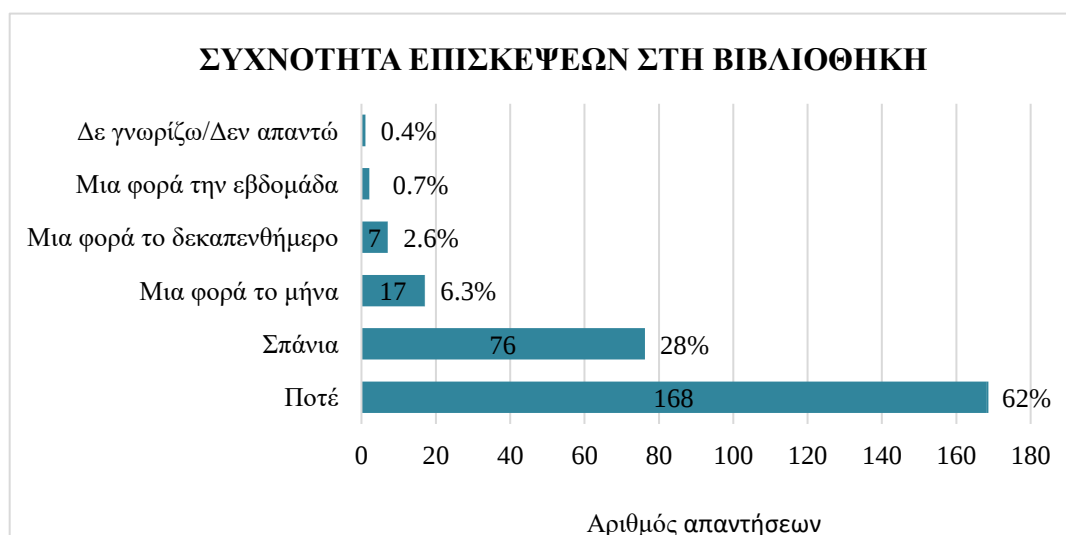
Συχνότητα ενασχόλησης με εξωτερικές δραστηριότητες

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά κάνετε με το παιδί σας δραστηριότητες εκτός σπιτιού (σπορ, χορό, περπάτημα);», οι περισσότεροι από τους μισούς γονείς, σε ποσοστό 52,4% απάντησαν «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Επιπλέον, το 25,8%, δηλαδή 70 γονείς απάντησαν «Μια φορά την εβδομάδα».

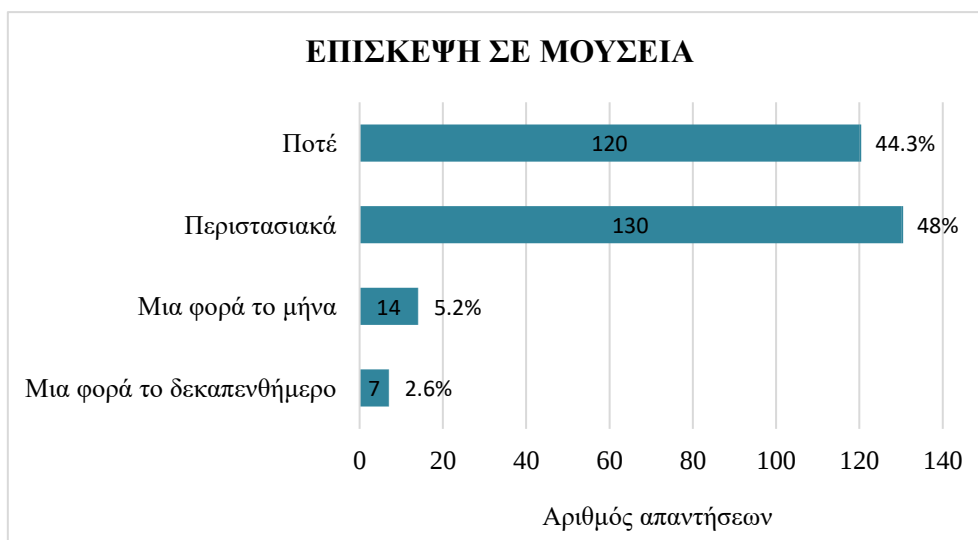
Συχνότητα επισκέψεων σε βιβλιοθήκη

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά επισκέπτεστε με το παιδί σας την τοπική βιβλιοθήκη;» ένα συντριπτικό ποσοστό των γονέων, 62%, δηλαδή 168 γονείς, δεν επισκέπτονται την τοπική βιβλιοθήκη μαζί με τα παιδιά τους, παρότι αρκετοί είναι εκείνοι που διαθέτουν κάρτα. Μόνο το 28%, δηλαδή 76 γονείς, απάντησαν ότι πηγαίνουν «Σπάνια» στην τοπική τους βιβλιοθήκη.

Επίσκεψη σε μουσεία

Στην ερώτηση «Πόσο συχνά επισκέπτεστε με το παιδί σας μουσεία;» τα αποτελέσματα δεν είναι ιδιαίτερα θετικά, καθώς οι γονείς επέλεξαν περισσότερο το «Περιστασιακά» με 130 απαντήσεις, σε ποσοστό 48% και το «Ποτέ» με 120 απαντήσεις και ποσοστό 44,3%.

Συζήτηση

Οι απαντήσεις των γονέων στο ερωτηματολόγιο είναι ως επί το πλείστον αισιόδοξες. Εντούτοις, οι ερωτήσεις που αφορούν εξωτερικές δραστηριότητες εκπαιδευτικού χαρακτήρα (επίσκεψη σε βιβλιοθήκες, μουσεία), συγκέντρωσαν χαμηλότερα ποσοστά στην έρευνα μας. Στη συνέχεια, τα αποτελέσματα θα συζητηθούν εκτενέστερα.

Στην ερώτηση που αφορά το πρώτο βιβλίο του παιδιού τα στοιχεία είναι ενθαρρυντικά, καθώς οι περισσότεροι γονείς απάντησαν ότι είχαν διαβάσει κάποιο βιβλίο στα παιδιά τους πριν τον πρώτο τους χρόνο. Το γεγονός αυτό είναι αρκετά ευνοϊκό για την ανάπτυξη των παιδιών σε γνωστικό επίπεδο, διότι η ηλικία στην οποία ξεκινούν οι γονείς να διαβάζουν στα παιδιά τους έχει σχέση με το εκφραστικό και δεκτικό λεξιλόγιο των παιδιών (Burris et al., 2019).

Ένα σημαντικό κομμάτι του HLE περιλαμβάνει τις δραστηριότητες αριθμητικής αλλά και γραμμάτων που πραγματοποιούν οι γονείς με τα παιδιά τους. Στην ερώτηση για το πόσο συχνά ασχολούνται οι γονείς με τους αριθμούς και το μέτρημα, οι απαντήσεις «Αρκετές φορές την εβδομάδα» και «Κάθε μέρα» καλύπτουν το 76,8% των ερωτηθέντων. Αντίθετα, στην αντίστοιχη ερώτηση για την ενασχόληση με τα γράμματα και το αλφάβητο οι περισσότερες απαντήσεις είναι μοιρασμένες μεταξύ των «Περιστασιακά», «Αρκετές φορές

την εβδομάδα» και «Κάθε μέρα». Το γεγονός ότι οι γονείς ασχολούνται με τις παραπάνω δραστηριότητες σε τέτοιο βαθμό έχει θετικές επιδράσεις στην ακαδημαϊκή πρόοδο των παιδιών, διότι έχει διαπιστωθεί ότι η ενασχόληση με τους αριθμούς αλλά και τα γράμματα σε μικρή ηλικία, είτε άτυπα μέσω του παιχνιδιού, είτε τυπικά μέσω της κλασικής μάθησης, προβλέπει τις δεξιότητες μαθηματικών και γραμματισμού μετέπειτα στη σχολική ζωή (Lehrl et al., 2019; Breiner et al., 2016).

Εν συνεχεία, σχετικά με τα τραγούδια και τα ποιήματα τα αποτελέσματα μας είναι θετικά. Οι γονείς ασχολούνται αρκετά με αυτές τις δραστηριότητες, οι οποίες περιλαμβάνονται στο HLE ως κάποιες από αυτές με το μεγαλύτερο θετικό αντίκτυπο στη μάθηση του παιδιού. Συγκεκριμένα, το τραγούδι μέσα από τα λόγια, τον ρυθμό και την μελωδία της μουσικής μεταφέρει στο παιδί πληροφορίες και συναισθήματα. Επιπλέον, το τραγούδι τού δίνει την ευκαιρία να αποκτήσει έλεγχο και αυτορρύθμιση και είναι μια απολαυστική δραστηριότητα, που συγχρονίζει τις συναισθηματικές καταστάσεις μεταξύ γονέων-παιδιών (Bornstein & Putnick, 2013).

Μέσα από την έρευνα μας διαπιστώθηκε ότι τα περισσότερα παιδιά ζωγραφίζουν κάθε μέρα ή τουλάχιστον αρκετές φορές την εβδομάδα. Η ζωγραφική αποτελεί ένα από τα στοιχεία που χρησιμοποιούν οι γονείς για να εφοδιάσουν τα παιδιά τους με βασικές γνωστικές δεξιότητες (Bornstein & Putnick, 2013). Είναι επίσης γνωστό, ότι οι ζωγραφίες και τα παιδικά σχέδια είναι φορείς έκφρασης και επικοινωνίας. Το σχέδιο θεωρείται ως φυσικό εκφραστικό μέσο, το οποίο διεγείρει μια θετική συναισθηματική διαδικασία. Η αλληλεπίδραση ενήλικα-παιδιού σε αυτό το πλαίσιο δημιουργεί θετικές μαθησιακές συμπεριφορές, ευνοϊκές για την επακόλουθη εκπαίδευση του παιδιού (Chang, 2012).

Στην ερώτηση που αναφέρεται στις οθόνες τα αποτελέσματα διαφέρουν σημαντικά. Ωστόσο, οι απαντήσεις δείχνουν ότι τα tablet και οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές έχουν μπει πλέον στη ζωή των μικρών παιδιών, με τους περισσότερους γονείς να έχουν απαντήσει «Αρκετές φορές την εβδομάδα» στο πόσο συχνά τα παιδιά απασχολούνται με οθόνες. Η τεχνολογία, όταν χρησιμοποιείται συνετά και ελεγχόμενα, προσφέρει μάθηση μέσα από το παιχνίδι ή την παρακολούθηση βίντεο. Τα παιδιά γίνονται δημιουργικά και έχουν την επιλογή συνδυασμού του παραδοσιακού με το ψηφιακό παιχνίδι. Τα μικρότερα παιδιά που δεν έχουν αναπτύξει ακόμα σε ικανοποιητικό βαθμό τη λεπτή κινητικότητα, έχουν τη δυνατότητα να εξασκηθούν σε παζλ και άλλα παιχνίδια, που η φυσική τους μορφή απαιτεί περισσότερο αναπτυγμένες δεξιότητες και τα οποία βοηθούν τη γνωστική τους ανάπτυξη (Huber et al., 2018). Από την άλλη μεριά, μακριά από τον ψηφιακό κόσμο υπάρχει το

ακατάστατο παιχνίδι ή όπως συχνότερα συναντάται ο όρος στα Αγγλικά, «messy play» ή «sensory play». Οι περισσότεροι γονείς στην αντίστοιχη ερώτηση του ερωτηματολογίου μας για τη συχνότητα ενασχόλησης των παιδιών με υλικά που λερώνουν, απάντησαν «Αρκετές φορές την εβδομάδα». Τα θετικά αποτελέσματα του «messy play» είναι πολλαπλά. Ορισμένα εξ' αυτών είναι ότι συνδυάζει τις πέντε αισθήσεις των παιδιών, την ισορροπία και την κινησιολογία, καλλιεργώντας τους την διάθεση για εξερεύνηση, την περιέργεια και τη φαντασία. Ταυτόχρονα, τα παιδιά εξασκούν την προγραφή και τις κινητικές τους δεξιότητες, ενισχύοντας τον οπτικοκινητικό συντονισμό. Φυσικά, μέσα από αυτό το είδος παιχνιδιού τα παιδιά μαθαίνουν νέο λεξιλόγιο, κατανοούν προμαθηματικές έννοιες και γίνονται σε μεγάλο βαθμό δημιουργικά, βελτιώνοντας με αυτό τον τρόπο την γνωστική τους ανάπτυξη (Jennings & Holmwood, 2020).

Επόμενος στόχος ήταν να διερευνήσουμε τις εξωτερικές δραστηριότητες που σχετίζονται με σπορ, χορό και περπάτημα. Οι περισσότεροι γονείς απάντησαν ότι αρκετές φορές την εβδομάδα κάνουν δραστηριότητες εκτός σπιτιού μαζί με το παιδί τους, πράγμα το οποίο είναι εξαιρετικά θετικό, διότι τα παιδιά που βγαίνουν αυτόματα δέχονται ερεθίσματα που δεν είναι εφικτό να τους δοθούν μέσα στο σπίτι. Γενικότερα, περπατούν, αθλούνται και συναντούν άλλα άτομα, μπαίνοντας στην διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Οι εξωτερικές δραστηριότητες προσφέρουν την ευκαιρία τόσο στα παιδιά, όσο και στους γονείς να εμβαθύνουν την αμοιβαία σχέση τους. Την ίδια στιγμή, οι γονείς θέτουν τις βάσεις για την ανάπτυξη των κοινωνικο-συναισθηματικών ικανοτήτων των παιδιών και της εμπιστοσύνης προς άλλους ανθρώπους, ως θεμέλια για την ομαλή ένταξη τους στην κοινωνία (Bornstein & Putnick, 2013).

Στην έρευνά μας προέκυψε επίσης, ένα σημαντικό εύρημα. Ένα συντριπτικό ποσοστό των γονέων, δεν επισκέπτεται την τοπική βιβλιοθήκη μαζί με τα παιδιά τους, παρότι αρκετοί είναι εκείνοι που διαθέτουν κάρτα. Ωστόσο, οι βιβλιοθήκες είναι ένα ευχάριστο μέρος στο οποίο τα παιδιά μπορούν να κοινωνικοποιηθούν και να λάβουν γνώσεις εντάσσοντας τη μάθηση ως συνήθεια στη ζωή τους (Hanemann et al., 2017). Ταυτόχρονα, οι βιβλιοθήκες προσφέρουν μεγάλη συλλογή βιβλίων κατάλληλων για την προώθηση του λεξιλογίου και της γραφή (Burris et al., 2019).

Τέλος, στο ερωτηματολόγιο μας υπήρχαν τρεις ερωτήσεις που αφορούσαν την παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων και κινηματογράφου, αλλά και την συχνότητα επισκέψεων σε μουσεία. Στις ερωτήσεις αυτές δεν λάβαμε ικανοποιητικά αποτελέσματα. Ειδικότερα, σχεδόν όλοι οι γονείς απάντησαν ότι επισκέπτονται περιστασιακά τα μουσεία ή

και καθόλου. Αν και τα μουσεία θεωρούνται αξιόλογα, η απουσία των οικογενειών από αυτά αποδίδεται εν μέρει στο γεγονός ότι το κοινό θεωρεί ανιαρή τη συγκεκριμένη δραστηριότητα. Παρά ταύτα, οι επισκέψεις των παιδιών από μικρή ηλικία σε μουσεία δημιουργούν μελλοντικούς αυτόβουλους επισκέπτες. Μέσα στις λειτουργίες του μουσείου εντάσσονται ορισμένες εκπαιδευτικές δραστηριότητες, οι οποίες προσφέρουν βιωματική μάθηση (Νικονάνου κ.α., 2015).

Συμπεράσματα

Μελετώντας όλα τα παραπάνω αποτελέσματα, το συμπέρασμα που προκύπτει είναι ότι οι γονείς δείχνουν ενδιαφέρον για το HLE, αφού όπως φαίνεται ασχολούνται σε ικανοποιητικό βαθμό με παραγωγικές εκπαιδευτικές δραστηριότητες από κοινού με τα παιδιά τους.

Μέσα από τις απαντήσεις τους είδαμε ότι οι περισσότεροι διαθέτουν αρκετά εμπλουτισμένο οικιακό περιβάλλον σε μέσα και υλικά αγαθά, τα οποία βελτιώνουν την εκτέλεση τυπικών και άτυπων δραστηριοτήτων. Ειδικότερα, οι γονείς αφιερώνουν χρόνο σε μαθησιακές δραστηριότητες που αφορούν την αριθμητική/μέτρηση αλλά και τον γραμματισμό/αλφάβητο. Ήδη από τη βρεφική ηλικία, πριν τον πρώτο χρόνο ζωής των παιδιών, οι περισσότεροι γονείς είχαν ξεκινήσει την ανάγνωση στα παιδιά τους και ήταν εφοδιασμένοι με αρκετά βιβλία, ενώ παράλληλα η γλώσσα που χρησιμοποιούν δεν περιλαμβάνει σχεδόν καθόλου παιδικό λεξιλόγιο (όπως μαμ, νάνι), γεγονός που προσδίδει ποιότητα στην προσπάθειά τους.

Ένα μέρος του HLE στο οποίο παρατηρήθηκε λιγότερο ενδιαφέρον από τις οικογένειες είναι οι εξωτερικές δραστηριότητες. Αναλυτικότερα, οι επισκέψεις σε βιβλιοθήκες, μουσεία, θέατρα και κινηματογράφους φάνηκε να μην είναι στις προτεραιότητες των γονέων, με εξαίρεση τις αθλητικές δραστηριότητες που αφορούν τα σπορ, το χορό και το περπάτημα.

Καταληκτικά, αυτό που αποκομίσαμε εμείς από την έρευνα είναι ότι κατανοήσαμε βαθύτερα τη σημαντικότητα του HLE στην ανάπτυξη των παιδιών, καθώς και τους πολλαπλούς και ταυτόχρονα ευχάριστους τρόπους, με τους οποίους έχουν τη δυνατότητα οι γονείς να συνεισφέρουν στην εξέλιξη των παιδιών τους. Τέλος, συνειδητοποιήσαμε ότι κάθε μορφής δραστηριότητα είναι απαραίτητη, καθώς επιφέρει ξεχωριστές εμπειρίες και ερεθίσματα η καθεμιά, που το βοηθούν να αντιληφθεί καλύτερα το περιβάλλον γύρω του.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΓΟΝΕΩΝ

Το παρόν ερωτηματολόγιο αφορά στο μαθησιακό οικογενειακό περιβάλλον. Αποτελεί κομμάτι της έρευνας που σχεδιάστηκε από ομάδα καθηγητών του τμήματος Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία, με στόχο τη διερεύνηση του μαθησιακού περιβάλλοντος στα πλαίσια της οικογένειας. Η συμβολή σας με τη συμπλήρωση του παρόντος ερωτηματολογίου κρίνεται εξαιρετικά χρήσιμη στη διαμόρφωση ενός περιβάλλοντος που προωθεί την ομαλή σωματική, κοινωνική και γνωστική ανάπτυξη του παιδιού. Τα στοιχεία και οι πληροφορίες που θα προκύψουν θα χρησιμοποιηθούν με σεβασμό στην προστασία των προσωπικών δεδομένων μόνο για ερευνητικούς σκοπούς.

Προφίλ- Δημογραφικά στοιχεία

1. Φύλο

Ανδρας ☐ Γυναίκα ☐

2. Ηλικία

18-24 ☐ 25-34 ☐ 35-44 ☐ 45-54 ☐ 55 και άνω ☐

3. Οικογενειακή κατάσταση

Έγγαμος/η-Σύμφωνο ☐ Άγαμος/η ☐ Διαζευγμένος/η ☐ Σε διάσταση ☐ Χήρος/α ☐

4. Ηλικία και το φύλο του παιδιού

Ηλικία: Αγόρι ☐ Κορίτσι ☐

5. Υπάρχουν άλλα παιδιά στην οικογένεια;

Ναι ☐ Όχι ☐

6. Επίπεδο εκπαίδευσης γονέων:

	α. Πατέρας	β. Μητέρα
Απόφοιτος/η Δημοτικού	☐	☐
Απόφοιτος/η Γυμνασίου	☐	☐
Απόφοιτος/η Λυκείου	☐	☐
Απόφοιτος/η Τ.Ε.Ι.	☐	☐
Απόφοιτος/η Α.Ε.Ι	☐	☐
Άλλη σχολή	☐	☐

Εργασιακό καθεστώς

Δημόσιος υπάλληλος ☐ Ιδιωτικός υπάλληλος ☐ Ελεύθερος επαγγελματίας ☐ Άνεργος ☐

7. Χώρα καταγωγής γονέων

Πατέρα

Μητέρα

Κυκλώνετε την απάντηση που σας αντιπροσωπεύει

8.	Πόσο συχνά διαβάζετε βιβλίο ή εφημερίδα;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
9.	Πόσο συχνά διαβάζει ο σύντροφός σας;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
10.	Πόσο συχνά διαβάζετε στο παιδί σας παιδικά βιβλία (παραμύθια κλπ.);	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
11.	Πόσα παιδικά βιβλία έχετε στο σπίτι σας;	• Κανένα • 1-10 • 11-50 • 51-100 • Πάνω από 100
12.	Πόσο ετών ήταν το παιδί σας όταν του διαβάσατε το πρώτο του βιβλίο;	• Πριν τον 1^ο χρόνο • 1-2 • 2-3 • 3-4 • Δεν διαβάζω βιβλία στο παιδί
13.	Πόσο συχνά το παιδί σας ξεφυλλίζει μόνο του παιδικά βιβλία;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
14.	Πόσο συχνά επισκέπτεστε με το παιδί σας την τοπική βιβλιοθήκη;	• Ποτέ • Σπάνια • Μια φορά το μήνα • Μια φορά το δεκαπενθήμερο • Μια φορά την εβδομάδα
15.	Έχετε στην κατοχή σας κάρτα βιβλιοθήκης;	• Ναι • Όχι
16.	Πόσο συχνά το παιδί σας ζωγραφίζει στο σπίτι;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα

17.	Πόσο συχνά ασχολείστε με το παιδί με αριθμούς και μέτρημα;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
18.	Πόσο συχνά ασχολείστε με το παιδί με γράμματα και αλφάβητο;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
19.	Πόσο συχνά τραγουδάτε με το παιδί ή λέτε ποιήματα;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
20.	Πόσο συχνά χρησιμοποιείτε παιδικό λεξιλόγιο στη συζήτησή σας με το παιδί (π.χ. μαμ, νάνι κλπ.);	• Καθόλου • Περιστασιακά • Κάθε μέρα
21.	Πόσο συχνά παίζετε με το παιδί επιτραπέζια παιχνίδια (ανάλογα της ηλικίας του);	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
22.	Πόσο συχνά το παιδί σας απασχολείται με οθόνη (tablet, υπολογιστή);	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
23.	Πόσο συχνά παρακολουθεί τηλεόραση;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα • Περισσότερο από μία φορά την ημέρα
24.	Πόσο συχνά κάνετε με το παιδί σας δραστηριότητες εκτός σπιτιού (σπορ, χορό, περπάτημα);	• Ποτέ • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα
25.	Πόσο συχνά παρακολουθείτε με το παιδί σας θεατρικές παραστάσεις;	• Ποτέ • Περιστασιακά • Μία φορά το μήνα • Μία φορά το δεκαπενθήμερο • Μια φορά την εβδομάδα

26.	Πόσο συχνά παρακολουθείτε με το παιδί σας κινηματογράφο;	• Ποτέ • Περιστασιακά • Μία φορά το μήνα • Μία φορά το δεκαπενθήμερο • Μια φορά την εβδομάδα
27.	Πόσο συχνά επισκέπτεστε με το παιδί σας μουσεία;	• Ποτέ • Περιστασιακά • Μία φορά το μήνα • Μία φορά το δεκαπενθήμερο • Μια φορά την εβδομάδα
28.	Πόσο συχνά συζητάτε με το παιδί σας κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού;	• Ποτέ • Περιστασιακά • Κάθε φορά
29.	Πόσο συχνά συμμετέχετε σε συγκεντρώσεις γονέων του παιδικού σταθμού;	• Ποτέ • Περιστασιακά • Κάθε φορά
30.	Πόσο συχνά σας αναφέρει το παιδί τα νέα της τάξης του;	• Ποτέ • Περιστασιακά • Κάθε φορά
31.	Θεωρείτε ότι το παιδί σας είναι αυτόνομο όσον αφορά την υγιεινή του;	• Ναι • Όχι
32.	Πόσο συχνά το παιδί σας ασχολείται με υλικά που λερώνουν (υλικά κουζίνας, κήπου κλπ.);	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα
33.	Πόσο συχνά ανταλλάσσετε επισκέψεις με γονείς και άλλα παιδιά της ηλικίας του παιδιού σας;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα
34.	Πόσο συχνά βάζετε όρια στη συμπεριφορά και τις απαιτήσεις του παιδιού σας;	• Καθόλου • Περιστασιακά • Μια φορά την εβδομάδα • Αρκετές φορές την εβδομάδα • Κάθε μέρα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Aslanidou, E. (2019). Home learning activities and children's learning outcomes: A review of recent evidence. *European Journal of Education Studies*, 6 (1). doi: 10.5281/zenodo.2634601
- Baker, C. E. (2013). Fathers' and mothers' home literacy involvement and children's cognitive and social emotional development: Implications for family literacy programs. *Applied Developmental Science*, 17 (4). doi: 10.1080/10888691.2013.836034
- Barros, S., Cadima, J., Pinto, A.I., Bryant, D.M., Pessanha, M., Peixoto, C. et al. (2017). The quality of caregiver-child interactions in infant classrooms in Portugal: the role of caregiver education. *Research Papers in Education*, 33 (4), 427-451. doi: 10.1080/02671522.2017.1353676
- Booren, L. (2016). Children in preschools receive higher-quality care than those in home-based care, study finds. Ανακτήθηκε από <https://ed.stanford.edu/>
- Bornstein, M. H., & Putnick, D. L. (2013). Cognitive and Socioemotional Caregiving in Developing Countries. *Child Development*, 83 (1), 46-61. doi: 10.1111/j.1467-8624.2011.01673.x
- Boshkova, G., Shastina, E. & Shatunova, O. (2018). The role of grandparents in the child's personality formation (on the material of children's literature). *Journal of Social Studies Education Research*, 9 (2), 283-294. doi: 10.17499/jsser.14474
- Breiner, H., Ford, N. & Gadsden, V. L. (2016). *Parenting matters: Supporting parents of children ages 0-8*. Ανακτήθηκε από <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK402020/>
- Brodin, J. & Renblad, K. (2019). Improvement of preschool children's speech and language skills. *Early Child Development and Care*, 190 (14), 2205-2213. doi: 10.1080/03004430.2018.1564917
- Burchinal, M. R., Cryer, D., Clifford, R. M. & Howes, C. (2010). Caregiver training and classroom quality in child care centers. *Applied Developmental Science*, 6 (1), 2-11. https://doi.org/10.1207/S1532480XADS0601_01
- Burris, P. M., Phillips, B. M. & Lonigan, C. J. (2019). Examining the relations of the home literacy environments of families of low SES with children's early literacy skills. *Journal of Education for Students Placed at Risk*, 24 (2), 154-173. doi: 10.1080/10824669.2019.1602473

- Cekaite, A. (2019). Triadic conflict mediation as socialization into perspective taking in Swedish preschools. *Linguistics and Education*, 59, 1-9. doi: 10.1016/j.linged.2019.100753
- Chambers, S. A., Rowa-Dewar, N., Radley, A. & Dobbie, F. (2017). A systematic review of grandparents' influence on grandchildren's cancer risk factors. *Plos One*, 12 (11). doi: 10.1371/journal.pone.0185420
- Chang, N. (2012). The role of drawing in young children's construction of science concepts. *Early Childhood Education Journal*, 40 (3), 187-193. doi: 10.1007/s10643-012-0511-3
- Charissi, A., Tympa, E. & Vasiliki K. (2019). Contribution of systematic exploration of artworks in raising children's critical thinking and empathy about friendship and difference through early years. *International Journal of Education*, 11 (4), 35-47. doi: 10.5296/ije.v11i4.15857
- Cruise, S. & O'Reilly, D. (2014). The influence of parents, older siblings, and non-parental care on infant development at nine months of age. *Infant Behavior and Development*, 37 (4), 546-555. doi: 10.1016/j.infbeh.2014.06.005
- Cuartas, J., Jeong, J., Rey-Guerra, C., McCoy, C. D. & Yoshikawa, H. (2020). Maternal, paternal, and other caregivers' stimulation in low- and- middle-income countries. *PLOS ONE*, 15 (7). doi: 10.1371/journal.pone.0236107
- Darling-Churchill, K. E, & Lippman, L. (2016). Early childhood social and emotional development: Advancing the field of measurement. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 45, 1-7. doi: 10.1016/j.appdev.2016.02.002
- Δημητριάδου, X. (2018). Κοινωνικοπολιτισμική θεωρία μάθησης του Vygotsky. Ανακτήθηκε από : <https://blogs.sch.gr/christindi/2018/12/15/%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%B9%CE%BA%CE%AE-%CE%B8%CE%B5%CF%89%CF%81%CE%AF%CE%B1-%CE%BC%CE%AC%CE%B8%CE%B7%CF%83%CE%B7%CF%82/>
- Δημητρίου-Χατζηνεοφύτου, Λ. (2012). *Τα 6 πρώτα χρόνια της ζωής*. Αθήνα: Πεδίο.
- Dimosthenous, A., Kyriakides, L., & Panayiotou, A. (2019). Short- and long-term effects of the home learning environment and teachers on student achievement in mathematics: a longitudinal study. *School Effectiveness and School Improvement*, 31 (1), 50-79. doi: 10.1080/09243453.2019.1642212

- Dong, Y., Wu, S. X.-Y., Dong, W.-Y. & Tang, Y. (2020). The effects of home literacy environment on children's reading comprehension development: A meta-analysis. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 20 (2), 63-82. doi: 10.12738/jestp.2020.2.005
- Dunifon, R.E. & Near, C.E. (2018). Backup parents, playmates, friends: Grandparents' time with grandchildren. *Journal of Marriage and Family*, 80 (3), 752-767. doi: 10.1111/jomf.12472
- Duursma, E. (2014). The effects of fathers' and mothers' reading to their children on language outcomes of children participating in early head start in the United States. *Fathering: A Journal of Theory and Research About Men As Parents*, 12 (3), 283-302. doi: 10.3149/fth.1203.283
- Early childhood environments: Designing effective classrooms. Ανακτήθηκε από <https://iris.peabody.vanderbilt.edu/module/env/cresource/q1/p01/#content>
- Emerson, L., Fear, J., Fox, S. & Sanders, E. (2012). *Parental engagement in learning and schooling: Lessons from research*. Ανακτήθηκε από <https://www.aracy.org.au/>
- Faridy, F. & Syaodih, E. (2016). Analysis on the Importance of Mother Tongue in Early Childhood. *Atlantis Press*, 58, 193-196. doi: 10.2991/icece-16.2017.33
- Ferreira, T., Cadima, J., Matias, M., Vieira, J. M., Leal, T., & Matos, P. M. (2016). Preschool children's prosocial behavior: The role of mother-child, father-child and teacher-child relationships. *Journal of Child and Family Studies*, 25 (6), 1829-1839. doi: 10.1007/s10826-016-0369-x
- Firat, H. (2018). Grandparent-grandchildren relationships in Turkish children's novels. *Universal Journal of Educational Research*, 6 (10), 2047-2060. doi: 10.13189/ujer.2018.061001
- Foti, P. (2020). Pre-school friendship and play. Possibilities and limitations-A comparative report. *European Journal of Education Studies*, 7 (5), 227-236. doi: 10.5281/zenodo.3866542
- Glăveanua, S. M. & Gherghinescua, R. (2014). Nannies' abilities to relate with the child as predictors for professional performance. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 127, 26-30. doi: 10.1016/j.sbspro.2014.03.206
- Gregoriadis, A., & Grammatikopoulos, V. (2013). Teacher-child relationship quality in early childhood education: the importance of relationship patterns. *Early Child Development and Care*, 184 (3), 386-402. doi: 10.1080/03004430.2013.790383

- Hallers-Haalboom, E. T., Groeneveld, M. G., Berkel, S. R., Endendijk, J. J., Pol, L. D., Linting, M. et al. (2017). Mothers' and fathers' sensitivity with their two children: A longitudinal study from infancy to early childhood. *Developmental Psychology*, 53 (5), 860-872. doi: 10.1037/dev0000293
- Hanemann, U., McCaffery, J., Newell-Jones, K., & Scarpino, C. (2017). Learning together across generations-Guidelines for family literacy and learning programmes. Ανακτήθηκε από <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248446>
- Harms, T., Cryer, D., Clifford, R. M. & Yazejian, N. *Family Child Care Environment Rating Scale, third edition (FCCERS-3)*. New York: Teachers College Press.
- Health Units. (2017). A mother's role in a child's development. Ανακτήθηκε από <https://healthunits.com/>
- Hoff, E. (2013). Interpreting the early language trajectories of children from low SES and language minority homes: Implications for closing achievement gaps. *Developmental Psychology*, 49 (1), 4-14. doi: 10.1037/a0027238
- Hu, Q. & Luo, L. (2018). Study of teacher's intervention on conflicts between pre-schoolers. *Atlantis Press*, 233, 415-418. doi: 10.2991/iccessh-18.2018.90
- Huber, B., Highfield, K. & Kaufman, J. (2018). Detailing the digital experience: Parent reports of children's media use in the home learning environment. *British Journal of Educational Technology*, 49 (5), 821-833. Ανακτήθηκε από <https://www.learntechlib.org/>
- Improving the home learning environment-A behaviour change approach*. (2018). London: National Literacy Trust.
- Jambon, M., Madigan, S., Plamondon, A., Daniel, E., & Jenkins, J. M. (2018). The development of empathic concern in siblings: A reciprocal influence model. *Child Development*, 90 (5), 1598-1613. doi: 10.1111/cdev.13015
- Jennings, S. & Holmwood, C. (2020). *Routledge International Handbook of Play, Therapeutic Play and Play Therapy*. Ανακτήθηκε από <https://www.routledge.com/>
- Jones, P. C., Pendergast, L. L., Schaefer, B. A., Rasheed, M., Svensen, E., Scharf, R. et al. (2017). Measuring home environments across cultures: Invariance of the HOME scale across eight international sites from the MAL-ED study. *Journal of school psychology*. 64, 109-127. doi: 10.1016/j.jsp.2017.06.001
- Kamza, A. (2019). Attachment to mothers and fathers during middle childhood: an evidence from Polish sample. *BMC Psychology*, 7 (79). doi: 10.1186/s40359-019-0361-5

- Keizer, R., Lissa, C. J., Tiemeier, H., & Lucassen, N. (2019). The Influence of fathers and mothers equally sharing childcare responsibilities on children's cognitive development from early childhood to school age: An overlooked mechanism in the intergenerational transmission of (dis)advantages?. *European Sociological Review*, 36 (1), 1-15. doi: 10.1093/esr/jcz046
- Κιτσαράς, Δ. Γ. (2001). *Προσχολική παιδαγωγική*. Αθήνα: Ιδιωτική έκδοση.
- Kluczniok, K. (2017). Early family risk factors and home learning environment as predictors of children's early numeracy skills through preschool. *Sage Journals*, 7 (2), 1-13. doi: 10.1177/2158244017702197
- Kuger, S., Marcus, J. & Spiess, C., K. (2019). Day care quality and changes in the home learning environment of children. *Journal Education Economics*, 27 (3), 265-286. doi: 10.1080/09645292.2019.1565401
- Lehrl, S., Ebert, S., Blaurock, S., Rossbach, H. G. & Weinert, S. (2019). Long-term and domain-specific relations between the early years home learning environment and students' academic outcomes in secondary school. *School Effectiveness and School Improvement*, 31 (1), 102-124. doi: 10.1080/09243453.2019.1618346f
- Lehrl, S., Evangelou, M. & Sammons, P. (2020). The home learning environment and its role in shaping children's educational development. *School Effectiveness and School Improvement*, 31 (1), 1-6. doi: 10.1080/09243453.2020.1693487
- Leventhal, T. & Dupéré, V. (2019). Neighborhood effects on children's development in experimental and nonexperimental research. *Annual Review of Developmental Psychology*, 1, 149-176. doi: 10.1146/annurev-devpsych-121318-085221
- Li, Q., Liang, F., Liang, W., Zhang, J., Niu, M. & Han, Y. (2017). The influence of different caregivers on infant growth and development in China. *Frontiers in Pediatrics*, 5 (243). doi: 10.3389/fped.2017.00243
- Linberg, A., Lehrl, S. & Weinert, S. (2020). The early years home learning environment-associations with parent-child-course attendance and children's vocabulary at age 3. *Frontiers in Psychology*, 11 (1425), 1-13. doi: 10.3389/fpsyg.2020.01425
- MAL-ED Network Investigators. (2018). Early childhood cognitive development is affected by interactions among illness, diet, enteropathogens and the home environment: findings from the MAL-ED birth cohort study. *BMJ Global Health*, 3 (4). doi: 10.1136/bmjgh-2018-000752

- Manning, M., Garvis, S., Fleming, C., & Wong, T.W.G. (2017). The relationship between teacher qualification and the quality of the early childhood education and care environment. *Campbell Education Coordinating Group*, 1, 1-82. doi: 10.4073/csr.2017.1
- Maridaki-Kassotaki, K. (2000). Understanding Fatherhood in Greece: Father's Involvement in Child Care. *Psicologia: Teoria e Pesquisa*, 16 (3), 213-219. doi: 10.1590/S0102-37722000000300004
- May, E. M., Azar, S.T. & Matthews, S. A. (2018). How does the neighborhood “Come through the door?” Concentrated disadvantage, residential instability, and the home environment for preschoolers. *American Journal of Community Psychology*, 61, 218-228. doi: 10.1002/ajcp.12223
- McClure, E. R., Guernsey, L., Clements, D. H., Bales, S. N., Nichols, J., Kendall-Taylor, N. et al. (2017). *STEM starts early: Grounding science, technology, engineering, and math education in early childhood*. Ανακτήθηκε από <https://eric.ed.gov/?id=ED574402>
- McHale, S. M., Updegraff, K. A. & Whiteman, S. D. (2012). Sibling relationships and influences in childhood and adolescence. *Journal of Marriage and Family*, 74 (5), 913-930. doi: 10.1111/j.1741-3737.2012.01011.x
- McLeod, S. (2018). Lev Vygotsky's sociocultural theory. *Simply Psychology*. Ανακτήθηκε από: <https://www.simplypsychology.org/vygotsky.html>
- Melhuish, E., & Merwe, A. Home matters: *Making the most of the home learning environment-Guidance for schools, nurseries, local authorities and public health partners*. Ανακτήθηκε από: https://www.ncb.org.uk/sites/default/files/field/attachment/HLE_doc.pdf
- Melhuish, E., Phan, M., B., Sylva, K., Sammons, P., Siraj-Blatchford, I. & Taggart, B. (2008). Effects of the home learning environment and preschool center experience upon literacy and numeracy development in early primary school. *Journal of Social Issues*, 64 (1), 95-114. doi: 10.1111/j.1540-4560.2008.00550
- Merz, E. C., Landry, S. H., Williams, J. M., Barnes, M. A., Eisenberg, N., Spinrad, T. L. et al. (2014). Associations among parental education, home environment quality, effortful control, and preacademic knowledge. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 35 (4): 304-315. doi: 10.1016/j.appdev.2014.04.002
- Misca, G. & Smith, J. (2014). Mothers, Fathers, Families and Child Development. Στο A. Abela & J. Walker (Ed.), *Contemporary Issues in Family Studies: Global Perspectives*

on Partnerships, Parenting and Support in a Changing World, 151-165. Oxford: John Wiley and Sons. doi: 10.1002/9781118320990.ch11

- Morrow, V. (2008). Responsible children and children's responsibilities? Sibling caretaking and babysitting by school-age children. *Responsibility, Law and the Family*. Ανακτήθηκε από <https://www.researchgate.net/>
- Niklas, F. & Schneider, W. Home learning environment and development of child competencies from kindergarten until the end of elementary school. *Contemporary Educational Psychology*, 49, 263-274. doi.: 10.1016/j.cedpsych.2017.03.006
- Νικολουδάκη, Ε. (2019). Η αξιολόγηση της συμμετοχής των γονέων στην προσχολική εκπαίδευση με σκοπό τη βελτίωση των μαθησιακών αποτελεσμάτων στο γραμματισμό και στη φυσική δραστηριότητα. (Διδακτορική διατριβή). Ανακτήθηκε από Εθνικό Αρχείο Διδακτορικών Διατριβών <https://www.didaktorika.gr/eadd/>
- Νικονάνου, Ν., Μπούνια, Α., Φιλιππουπολίτη, Α., Χουρμουζιάδη, Α., Γιαννούτσου, Ν. (2015). *Μουσειακή μάθηση και εμπειρία στον 21ο αιώνα*. Ανακτήθηκε από <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/712>
- Plotka, R. & Busch-Rossnagel, N. A. (2018). The role of length of maternity leave in supporting mother-child interactions and attachment security among American mothers and their infants. *International Journal of Child Care and Education Policy*, 12 (2). <https://doi.org/10.1186/s40723-018-0041-6>
- Ramírez, N. F., Lytle, S. R. & Kuhl, P. K. (2020). Parent coaching increases conversational turns and advances infant language development. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 117 (7), 3484-3491. doi:10.1073/pnas.1921653117
- Rentzou, K., Gol-Guven, M., Koumarianou, A. & Cabi, N. (2019). Exploring paternal involvement from Greek, Greek-Cypriot and Turkish fathers' and mothers' perspectives: Cross-national differences and similarities. *Global Education Review*, 6 (1), 5-25. Ανακτήθηκε από <https://eric.ed.gov/?id=EJ1212889>
- Ricciardi, C., Williams, A. & Winsler, A. (2020). Neighborhood Effects. *The Encyclopedia of Child and Adolescent Development*. doi: 10.1002/9781119171492.wecad286
- Rohrmann, T. (2019). The role of male caretakers and pre-school teachers for father involvement in ECEC. *Global Education Review*, 6 (1), 26-39. Ανακτήθηκε από <https://ger.mercy.edu/index.php/ger/article/view/494>

- Sanderson, D. (2017). Partnering with parents: Using cap kits to support learning activities at home. *Texas Journal of Literacy Education*, 5 (2), 99-107. Ανακτήθηκε από: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1162711.pdf>
- Shpancer, N., Dunlap, B., Melick, K. M., Coxe, K., Kuntzman, D., Sayre, P. S. et al. (2008). Educators or babysitters? Daycare Caregivers reflect on their profession. *Child Care in Practice*, 14 (4), 401-412. doi: 10.1080/13575270802267994
- Smees, R. & Sammons, P. What role does the home learning environment play in supporting good child development in the early years and positive outcomes in later life?. *How action for children works*.
- Society for Research in Child Development. (2018). Younger and older siblings contribute positively to each other's developing empathy. *ScienceDaily*. Ανακτήθηκε από <https://www.sciencedaily.com/>
- Sun, J., Liu, Y., Chen, E. E., Rao, N. & Liu, H. (2015). Factors related to parents' engagement in cognitive and socio-emotional caregiving in developing countries: Results from multiple indicator cluster survey 3. *Early Childhood Research Quarterly*, 36, 21-31. <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2015.12.003>
- Svensson-Dianellou, A., Smith, P. K., & Mestheneos, E. (2010). Family help by Greek grandparents. *Journal of Intergenerational Relationships*, 8 (3), 249-263. doi: 10.1080/15350770.2010.498737
- Takeuchi, L. M. & Levine, M.H. (2014). Learning in a Digital Age: Toward a New Ecology of Human Development. In Jordan, A. B. & Romer, D. (Eds.), *Media and the well-being of children and adolescents*, 20-43. Oxford University Press.
- Tamis-LeMonda, C. S., Shannon, J. D., Cabrera, N. J. & Lamb, M. E. (2004). Fathers and mothers at play with their 2- and 3-year-olds: contributions to language and cognitive development. *Child Development*, 75 (6), 1806-1820. doi: 10.1111/j.1467-8624.2004.00818.x
- Taylor, C. L, & Zubrick, S. R. (2011). Predicting children's speech, language and reading impairment over time. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11 (5), 341-343. doi: 10.1080/17549500903161561
- Toth, K., Sammons, P., Sylva, K., Melhuish, E., Siraj, I., & Taggart, B. (2019). Home learning environment across time: the role of early years HLE and background in predicting HLE at later ages. *School Effectiveness and School Improvement*, 31(1), 7-30. doi: 10.1080/09243453.2019.1618348

- Yağan-Güder, S. & Ata, S. (2018). Father involvement, gender perception and children's gender stereotypes. *Universal Journal of Educational Research*, 6 (8), 1637-1646. doi: 10.13189/ujer.2018.060802
- Undiyaundeye, F. A. & Julius, A. B. (2018). Processess of children's learning and speech development in early years. *PEOPLE: International Journal of Social Sciences*, 4 (2), 126-134. doi:10.20319/pijss.2018.42.126134
- University of Cambridge. (2019). Mothers' and babies' brains 'more in tune' when mother is happy. *ScienceDaily*. Ανακτήθηκε από <https://www.sciencedaily.com/releases/2019/12/191217105210.htm>
- Vasileva, O. & Balyasnikova, N. (2019). (Re)Introducing Vygotsky's thought: from historical overview to contemporary psychology. *Frontiers in Psychology*, 10 (1515), 1-15. doi: 10.3389/fpsyg.2019.01515
- Vortruba-Drzal, E., Coley, R., L., Maldonado-Carreño, C., Li-Grining, C. & Chase-Lansdale, P., L. (2011). Child care and the development of behavior problems among economically disadvantaged children in middle childhood. *Child Development*, 81 (5), 1460-1474. doi: 10.1111/j.1467-8624.2010.01485.x
- Weisleder, A. & Fernald, A. (2013). Talking to children matters: Early language experience strengthens processing and builds vocabulary. *Psychological Science*, 24 (11), 2143–2152. doi: 10.1177/0956797613488145